

Univerzita Pardubice

Filozofická fakulta

Vývoj detektivních próz Václava Erbena na pozadí moderních českých dějin

Bc. Prošková Johana

Diplomová práce

2017

Prohlášení autora

Prohlašuji: Tuto práci jsem vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů literatury. Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše. Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích, dne

Bc. Prošková Johana

.....

Poděkování

V první řadě bych ráda poděkovala PhDr. Antonínu Kudláčovi, Ph.D., za pomoc s výběrem tématu, které mi rozšířilo čtenářský obzor a přivedlo nejen ke kapitánu Exnerovi, ale i dalším českým detektivkám. Dále mu děkuji za odbornou pomoc a trpělivost při vzniku práce.

Anotace

Tato diplomová práce se zaměřuje na vývoj detektivních románů autora Václava Erbena, které vycházely v průběhu let 1964-2001. Ústřední postavou všech příběhů je postava osobitého kapitána JUDr. Michala Exnera, který s nadhledem a elegancí řeší jednotlivé případy. Prostřednictvím analýz a komparací jednotlivých detektivních románů zjistíme, jak se autor vypořádal s formálními a obsahovými proměnami, které museli nastat díky širokému časovému období, kdy celá série vznikala. Cílem práce je popsat a zhodnotit vývoj české detektivní prózy druhé poloviny dvacátého století na příkladu třinácti dílné detektivní série s přihlédnutím na kulturní, sociální a politické souvislosti.

Klíčová slova

Václav Erben, detektivní román, detektivní žánr, česká detektivka, Michal Exner.

Title

The development of detective prose by Václav Erben on the background of modern Czech history.

Abstract

This thesis is focused on evolution of detective novels written by Václav Erben published in years 1964-2001. Main character all of the stories is distinctive figure of captain JUDr. Michal Exner, who solve with overlook and elegance individual cases. Thanks to long time period when was created the serie of all detective novels stories we can pay attention on author's formal and contains changes by use analyses and comparations. The purpose of the thesis is describe and evaluate development of czech detective prose of second half of twentieth century and we based it on thirteen novels written by Václav Erben and our attention will be paid mainly on on cultural, social and political context.

Key words

Václav Erben, detective novel, detective genre, czech detective story, Michal Exner.

OBSAH

ÚVOD	1
1 DEFINICE DETEKTIVNÍHO ŽÁNRU	4
2 STRUKTURA DETEKTIVNÍHO ŽÁNRU.....	7
3 SPECIFIKA DETEKTIVNÍHO ŽÁNRU	11
3.1 Postava detektiva	11
3.2 Pravidla	12
4 VÝVOJ DETEKTIVNÍHO ŽÁNRU	14
4.1 České prostředí.....	26
5 ŽIVOTOPIS VÁCLAVA ERBENA	35
6 HISTORIE VZNIKU A VÝVOJE POSTAVY KAPITÁNA EXNERA	38
6.1 Vznik kapitána Exnera	38
6.2 Postava kapitána Michala Exnera.....	40
6.3 Erbenův názor na populární literaturu.....	40
6.4 Z čeho autor čerpal inspiraci / Jak psal.....	42
6.5 Václav Erben a kritika	42
7 TYPOLOGIE POSTAV	45
8 EXNERŮV ZPŮSOB VYŠETŘOVÁNÍ	48
9 STRUKTURA ERBENOVA STYLU	49
9.1 Poklad byzantského kupce	51
9.2 Znamení lyry	53
9.3 Bláznova smrt	56
9.4 Vražda pro zlatého muže.....	58
9.5 Efektivně mrtvá žena.....	60
9.6 Na dosah ruky.....	62
9.7 Pastvina zmizelých.....	67
9.8 Osamělý mrtvý muž.....	70

9.9 Smrt talentovaného ševce.....	72
9.10 Denár v dívčí dlani	74
9.11 Poslední pád Mistra Materny	77
9.12 Trable anglického šlechtice v Čechách	79
9.13 Vražda ve společnosti Consus	81
Komparace Václava Erbena s Hanou Proškovou a Evou Kačírkovou.....	84
Životopis Hany Proškové	85
Charakteristika tvorby	86
Životopis Evy Kačírkové	88
Charakteristika tvorby	88
Závěr	92
Resumé.....	95
Summary	96
SEZNAM LITERATURY	97

ÚVOD

Má první detektivka, kterou jsem za svůj život přečetla, byla *Vražda v ulici Morgue* od Edgara Allana Poea. Následoval soubor povídek *Muž s dýmkou a houslemi* od Sira Arthura Conana Doylea. A brzy po něm jsem poznala královnu zločinu, Agathu Christie a to přes její významné dílo *Vražda Rogera Ackroyda*. Tato „velká trojka“ stále patří mezi mé osobní stálice a vracím se k nim v různých podobách, ať už knižních, filmových, seriálových či v podobě audioknih.

Detektivka pro mne představuje dokonalou hru logiky a fantazie, hru, na kterou jako čtenář vždy velmi ráda přistoupím a těším se, jakou hádanku protentokrát autor připravil, zda ji dokážu vyřešit dřív, než sám Velký detektiv. Právě ona hra autora se čtenářem a zároveň hra pachatele s vyšetřovatelem je to, co nás na detektivním žánru tolik přitahuje.

Napsat kvalitní detektivní příběh – který dává smysl od začátku až do konce – je podle mne umění, což nám potvrdí každý autor zabývající se tímto žánrem, jak ostatně několikrát zmíním i během samotné práce. Přesto se nemohu zbavit pocitu, že se na detektivky stále nahlíží z vrchu, že tolik oblíbené označení „populární žánr“ je hanlivé. Samozřejmě, že nevznikají jen kvalitní detektivky, ale v každém literárním odvětví najdeme slabší díla a nehodnotíme podle nich celý žánr. Detektivka si po celou dobu své dlouhé existence udržuje vysokou čtenářskou oblibu a možná právě tato skutečnost z něj dělá terč oněch různých kritických komentářů.

Je také potřeba si uvědomit, že ne každý román, ve kterém se odehraje nějaký typ zločinu, je okamžitě detektivkou. Ona pomyslná hranice, která určuje zda-li jde o tzv. „čistokrevnou“ detektivku, či je zločin jen jedním z mnoha motivů spočívá v jednom důležitém, určujícím znaku a tím jsou pravidla a struktura. Detektivní žánr má přesně stanovená pravidla, jak by měla poctivá detektivka vypadat. Pravidla jsou samozřejmě autory často porušována, což jen potvrzuje, že i mezi detektivkáři platí přísloví, které praví, že zakázané ovoce chutná nejlépe. Pravdou zůstává, že právě tyto detektivky porušující pravidla se dostávají do největšího povědomí, jako například legendární *Vražda Rogera Ackroyda* od Agathy Christie.

Rozdíl je potřeba vnímat i mezi kriminálním románem, tzv. krimi, protože ten vypráví o příběhu zločinu, zatímco detektivka popisuje příběh vyšetřování.¹

Ted' už k samotné diplomové práci, ve které se budu zabývat vývojem detektivních próz spisovatele Václava Erbena. Celkem třináct detektivních románů s postavou vyšetřovatele kapitána Michala Exnera vznikalo od roku 1964 – 2001. Dvanáct dílů se odehrává v době reálného socialismu a jediná, poslední z celé série už vznikla po sametové revoluci.

Je zajímavé sledovat, jak se autor postavil této výzvě, které se na první pohled nemusí zdát nijak komplikovaná, ale je důležité si uvědomit, že kapitán Exner byl unikátní právě dobou, ve které řešil jednotlivé případy, jak uvedl sám autor Václav Erben: „*Kapitán Exner byl svou výjimečností, elegancí a s mercedeskou zajímavý v éře reálného socialismu. Všichni samozřejmě věděli, že takový detektiv nemůže existovat, a proto to taky rádi četli.*“²

Cílem práce je prostřednictvím komparace jednotlivých dílů a jejich analýzou zhodnotit a popsat vývoj české detektivní prózy druhé poloviny dvacátého století, právě na příkladu populárního kapitána Exnera.

V teoretické části se zaměřím na vymezení pojmu ‚detektivka‘, nahlédneme na něj i z pohledu významných autorů tohoto žánru. Dále se zaměřím na strukturu detektivního žánru, pravidla a postavu detektiva což nám vytvoří ucelený obraz detektivního žánru.

Dále bude následovat kapitola zvláště věnovaná vývoji detektivního žánru ve světě a vývoj české detektivky, přes který se přesuneme k osobě spisovatele Václava Erbena.

Jeden z důležitých typů pramenů, které ve své práci využiji, budou dobová periodika, jejichž pomocí chci demonstrovat možné dobové a společenské souvislosti vzniku postavy kapitána Exnera, s tím souvisí i následující kapitola věnovaná historickému kontextu, zde se zaměřím na dobové společenské či kulturní motivy, promítající se i v příbězích s kapitánem Exnerem, zde využiji například *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967* od Jiřího Knapíka a kolektivu, či *Abecedu reálného socialismu* Jiřího Prušy.

Pak už se přesunu k popisům a rozborům jednotlivých detektivek, budu si všimát proměn, originálních prvků a typických motivů, které jsou pro příběhy s kapitánem Exnerem charakteristické, jako je například postava ženy, která se mění každým případem a má vždy významnou roli.

¹ HORVÁTH, Tomáš. *Tajomstvo a vražda: model a dejiny detektívneho žánru*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2011. S. 25. ISBN 978-80-224-1165-3.

² DVOŘÁK, Petr. Kapitán Exner dnes už nezasahuje. *Plzeňský deník*. 1993, 2(266), str. 6.

V další kapitole bych se ráda pokusila prostřednictvím dalších autorů detektivek – jmenovitě Hany Proškové a Evy Kačírkové – které tvořily ve stejném období jako Václav Erben, podat komplexnější obraz české detektivní literatury od 60.let 20.století. Každý z těchto tří autorů tvořil naprosto jiné, osobité detektivky.

Co se týče odborné literatury, stále jsme nuceni čerpat ze starších publikací, jedinou světlou výjimkou tvoří slovenský autor Tomáš Horváth, který v roce 2011 vydal rozsáhlou monografii *Tajomstvo a vražda. Model a dejiny detektívneho žánru*. Přesto věřím, že to pro moji práci nebude příliš velkým negativem, jelikož se v ní budu zabývat právě obdobím, kdy jednotlivé starší odborné tituly vznikaly. Jmenovitě využiji *Umění detektivky* od Jana Cigánka, *Nápady čtenáře detektivek* od Josefa Škvoreckého, *Napínavou četbu pod lupou* od Josefa Hrabáka, *Sherlock Holmes a ti druzí* od Pavla Gryma, ale také *Poetiku prózy* od Tzevana Todorova, či *Skeptiky a těšitelé* od Umberta Eca. O detektivním žánru se zmiňují i literární slovníky, například *Encyklopedie literárních žánrů* od Dagmar Mocné a Josefa Peterky či *Dějiny české literatury 1945-1989* od Pavla Janouška a kolektivu, kteří se komplexně věnují všem žánrům v průběhu padesáti let.

Dovolte mi, abych úvod své diplomové práce ukončila citací významné anglické spisovatelky detektivních příběhů, P. D. Jamesové, která podle mého názoru dokonale vystihla hlavní přednosti: *„Klasická detektivka je tím nejparadoxnějším z populárních literárních žánrů. Příběh se točí kolem zločinu vraždy, často v jeho nejděsivější a nejnásilnější podobě, ale přesto ty romány čteme převážně pro zábavu a čerpáme z nich útěšnou, dokonce hřejivou úlevu od úzkostí, starostí a protivenství každodenního života. Jejich hlavním cílem – vlastně smyslem jejich existence – je odhalení pravdy, přesto je však jejich nástrojem klam a využívají se v různých lstech a úskocích: vrah se pokouší oklamat detektiva, spisovatel se snaží oklamat čtenáře a přimět ho, aby uvěřil, že viník je nevinný a nevinní jsou vinní: a čím lepší je ten klam, tím působivější je kniha. Detektivka se zabývá velkými tématy – smrtí, odplatou, trestem – nicméně při chystání stop používá jako nástroje spravedlnosti banální předměty a události každodenního života. Potvrzuje výsostné postavení zavedeného práva a pořádku, ale její postoj k policii a organizacím prosazujícím toto právo bývá často nejednoznačný a genialita detektiva-amatéra kontrastuje s tupou oficiální rutinou a neschopností prostou jakékoli představitosti. Detektivka pojednává o nejdramatičtějších a nejtragičtějších projevech lidské povahy a o vraždě jako nejtěžším zločinu, ale její forma je*

uspořádaná, řízená, vychází z dané formule a poskytuje bezpečnou strukturu, v níž se jak spisovatel, tak čtenář mohou postavit tváří v tvář nepředstavitelnému“.³

1 DEFINICE DETEKTIVNÍHO ŽÁNRU

Encyklopedie literárních žánrů označuje detektivku za jeden z klíčových žánrů populární epiky, lícící proces objasňování ztajmeného zločinu.

Detektivka je jedním z žánrů kriminální literatury (tj. literatury věnované problematice zločinu) jejíž funkce je především zábavná.⁴ Jejím specifickým znakem je pátrání po zločinci a z tohoto důvodu je detektivka jedním z typů „románů s tajemstvím“ kdy odhalování tvoří dominantu celého příběhu a všechno ostatní je mu podřízeno.⁵ Detektivní literatura pracuje v textu s principem narativní mezery a v informacích se soustřeďuje k otázce „kdo je vrah“, přičemž odpověď na ni spolu s detektivem z fikčního světa hledá i čtenář. Vyprávění je zaměřeno na vznik, rozvíjení, ověřování a zamítání detektivových (resp. čtenářových) hypotetických podezření, která autor konstruuje jako klamná, obtížně verifikovatelná.⁶

Podle Josefa Škvoreckého je detektivka hrou s přesně stanovenými pravidly, která jsou hlavním a podstatným rysem. Jan Zábrana považuje detektivku za pohádku pro dospělého čtenáře.⁷ S tímto tvrzením nezbývá nic jiného než souhlasit, protože co je detektivka jiného, než příběh o věčném souboji mezi dobrem a zlem, kdy detektiv s mimořádnými schopnostmi bojuje na straně spravedlnosti proti zločincům a vrahům. Pavel Grym hledá odpověď na otázku, proč je detektivní žánr u čtenářů tolik oblíbený, čím nás zaujal, že jsme schopni zůstat vzhůru celou noc, jen abychom mezi podezřelými našli vraha?

„Čteme z touhy po vyluštění hádanek a záhad, které se zdají příjemné a vtipné až po svém rozluštění, z touhy po dobrodružství, které nám v obyčejném civilním životě zhusta bývá odepřeno. Z touhy po zázračném vítězství dobra, které, žel, nebývá vždy pravidlem, se uchylujeme do světa fantazie, utíkáme se pro radu a posilu k bystrým Sherlockům,

³ JAMESOVÁ, P. D. *Povídání o detektivkách*, str.135-136

⁴ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004.S.106. ISBN 80-7185-669-x.

⁵ HRABÁK, Josef. *Napínavá četba pod lupou. Ze studií paraliteratury*. Praha: Československý spisovatel,1986.S.11.

⁶ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004.S.106. ISBN 80-7185-669-x.

⁷ ŠKVORECKÝ, Josef. *Nápady čtenáře detektivek*. Praha: Ivo Železný, 1998. S.8. ISBN 80-237-3548-9.

dobrotivým Brownům, pohotovým Masonům a všímavým Poirotům. A snad i proto, abychom se dobrovolnou koupelí strachu na chvíli zbavili navalené tíhy všedních starostí.“⁸

V průběhu let se ustanovily pevně dané zásady, jichž se detektivní román přidrzuje, aby si zachoval svůj specifický charakter. Patří k nim především nezpochybněné hranice mezi dobrem a zlem, uzavřenost a dokončenost příběhu. Tradiční stereotyp detektivního žánru – vypátrat, dopadnout, případně potrestat – trvá. Co se však mění je osoba detektiva či vyšetřovatele, prostředí a typ zločinu.⁹ Jan Cigánek vnímá „detektivní román (povídka) jako literární žánr, jehož důsledně pojatou epickou podstatou je zločin s motivem tajemství. Metodickému vyřešení výchozí epické premisy jsou kompozičně i výrazově podřízeny všechny literární prostředky.“¹⁰

Zajímavý je názor Tomáše Horvátha či Umberta Eca, kteří k detektivce přistupují z jiného úhlu. Podle Horvátha čtenář detektivky nečte stále dokola tu stejnou, konkrétní detektivku. Je podle něj „naprogramovaný“ tak, že po té stejné detektivce už vícekrát nesáhne, jelikož zná řešení a totožnost vraha, moment překvapení, kvůli kterému detektivky čteme je nenávratně pryč. Modelový čtenář detektivky iterativně nečte ten samý text, ale to stejné strukturální schéma: ve svém iterativním čtení se pohybuje na vyšší úrovni abstrakce na úrovni invariantu – a ne na konkrétní úrovni konkrétního textu. Očekává dobrou, napínavou, záhadnou detektivku se šokujícím, a přitom tak logickým odhalením – přesně takovou, jakou četl předtím: ale ne tu, kterou četl předtím. Slastný okamžik návratu do toho stého může přežívat jen v jeho diferenci: v nové záhadě, v novém příběhu, proto je správné detektivku definovat jako variační žánr.“¹¹

Umberto Eco tvrdí, že opěrnými body v každé detektivce na pokračování nejsou nová místa, například ty, kde se stal zločin, ty označuje termínem „záminky“. Opěrné body podle něj zaznamenávají místa, které jsou čtenáři už velmi dobře známá, jde například o detektivovu kancelář, či byt, o prostor kde detektiv opakuje své obvyklé počiny. „Přitažlivost knížky, pocit odpočínutí a psychologického uvolnění, které čtenáři přináší, to všechno je umožněno tím, že čtenář v knize najde přesně to, co už ví a co chce ještě jednou vědět. Proto také knížku koupil. Má potěšení z toho, že nejde, je-li příběhem sled události, o příběh, který nás má vést od bodu výchozího k bodu závěrečnému, který jsme ani ve snu nečekali. Čtenářské zaujetí tu naopak

⁸ GRYM, Pavel. *Sherlock Holmes a ti druzí*. Praha: Vyšehrad, 1988. S.11.

⁹ MENCLOVÁ, Věra. Detektivní próza. *Čtenář*. 1991, 43(2), S. 63–65.

¹⁰ CIGÁNEK, Jan. *Umění detektivky*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1962. S.215.

¹¹ HORVÁTH, Tomáš. *Tajemstvo a vražda: model a dejiny detektivneho žánru*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2011. S.16-17. ISBN 978-80-224-1165-3.

záleží na odmítnutí vývoje událostí, na úniku z napětí minulost-přítomnost-budoucnost do okamžiku, který milujeme, protože se vrací a opakuje.

Umberto Eco tedy dochází k závěru, že ačkoliv detektivku řadíme mezi produkty, jež nám mají ukájet touhu po něčem nečekaném a vzrušujícím, jde de facto o konzumaci ze zcela opačných důvodů „jako pozvání k něčemu, co je nevzrušující, co se dá předem čekat a co je předvídatelné“¹² Neznat viníka, je podle Eca jen pomocný prostředek, skutečnost je dokonce taková, že v akční detektivce napětí vyvolané postavou viníka skoro vůbec neexistuje, nejde totiž o objevení osoby, která zločin spáchala, ale o sledování určitých ‚typických‘ skutků ‚typických‘ postav, na nichž milujeme právě to, že se chovají pořád stejně.¹³

Proto také Tomáš Hortváth uvádí, že plagiátství, je u detektivního žánru vnímáno jinak, než u jiných žánrů, má odlišný rozsah. „Obvykle a právě chráněnou hodnotou jsou jen nápady detailních řešení určitého fabulačního stereotypu. Sama kostra konstrukce detektivního rébusu je společným majetkem.“¹⁴

A v další kapitole se budeme podrobněji zabývat tímto „společným majetkem“ – strukturou nebo, chcete-li, stavbou detektivního žánru, pro který je typické ustálené schéma.

¹² ECO, Umberto. *Skeptikové a těšitelé*. Praha: Argo, 2006. S.267-274. ISBN 80-7203-706-4.

¹³ ECO, Umberto. *Skeptikové a těšitelé*. Praha: Argo, 2006. S.267-274. ISBN 80-7203-706-4.

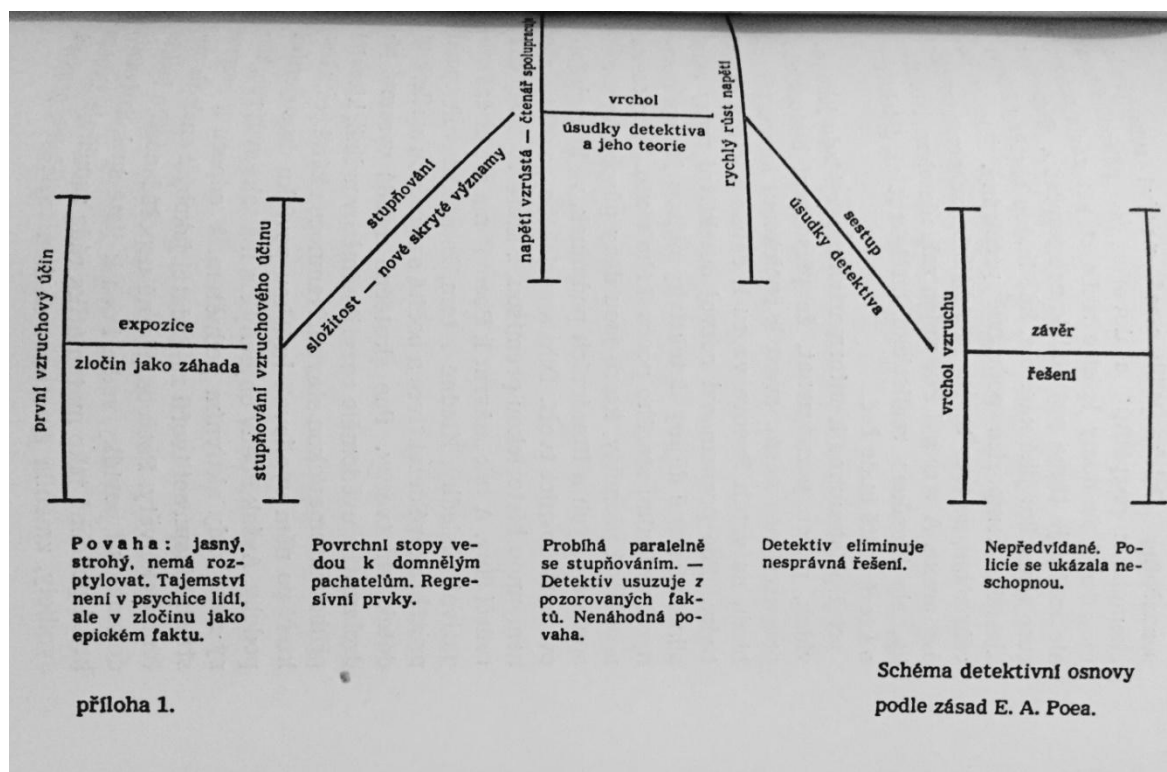
¹⁴ HORVÁTH, Tomáš. *Tajomstvo a vražda: model a dejiny detektívneho žánru*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2011. S.19. ISBN 978-80-224-1165-3.

2 STRUKTURA DETEKTIVNÍHO ŽÁNRU

Detektivka se od jiných literárních žánrů výrazně odlišuje svou strukturou, která je pevně daná. V této kapitole se budeme zabývat kompozicí detektivního žánru a to z pohledu několika odborníků.

Začneme u zakladatele moderní detektivky – E.A.Poea, který vytvořil schéma osnovy detektivního žánru. Přestože se detektivka v průběhu let různě modifikovala, upravovala, porušovala pravidla – zůstává Poeova kompozice v zásadě stejná a používá se dodnes.

Námět románu má být podle Poea založený na postupném narůstání složitosti neustálým hromaděním *nových skrytých významů*, takže neustále vzněcuje zvědavost a fantazii čtenáře. Řešení má být ponecháno až na konec. Povrchní (tzv. falešné) stopy vedou postupně k různým domnělým pachatelům. Na místě tohoto povrchního vyšetřování nastoupí amatér, který pečlivě pozoruje fakta (hmotná i psychologická), a na základě úsudku si tvoří teorii. Nehádá, nýbrž pozoruje a pak usuzuje. Postupně vyloučí všechna nesprávná řešení, až dospěje k správnému.¹⁵

¹⁵ CIGÁNEK, Jan. *Umění detektivky*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1962, S.80.

V schématu detektivní osnovy podle Poea je naznačené postupné rozvinování napětí v rovině vědomí čtenáře. Ve „vrcholu“ se napětí nezmírňuje – jak je tomu u klasického dramatu – ale stále vzrůstá. Ve třetí kompoziční části, v tzv. sestupu detektiv postupně vylučuje nesprávná řešení a začíná se přibližovat k správnému řešení. Napětí vrcholí. Tři střední části kompozice: stupňování, vrchol a sestup v postatě vzestupně vrství nové a nové momenty napětí.¹⁶

Podle Miroslava Petříčka je „specifičnost detektivního románu v rámci žánru i modelování zřejmá na první pohled. *Začíná koncem*, rozuzlením nějakého příběhu, totiž vraždou – a právě ta vyvolává otázky jednak po aktérech, jednak po skutečném sledu událostí – (kdo, jak, proč) vzápětí se objevuje detektiv, jenž zpětně *rekonstruuje* předchozí průběh událostí a jejich aktéry“¹⁷.

Podle Josefa Škvoreckého autor detektivního žánru nejprve vypracuje určitý negativ, tj. přesná konstrukce zločinu, přesná osnova toho, co předcházelo objevení mrtvoly, mapu činnosti vraha, a na ní pak stanoví jednotlivé body, jimiž tento negativ v podobě „stop“ pronikne do pozitivu, tj. do vlastního románového vyprávění, líčícího pátrání po neznámém pachateli, které nakonec vyústí ve vyřešení případu neboli v *rekonstrukci negativu*. Ta je velmi často předváděna v souvislém vyprávění, jako jsou známé závěrečné proslovy Hercula Poirota v přítomnosti všech zúčastněných, včetně pachatele.¹⁸

Jan Cigánek tvrdí, že si „detektivní autor hledá v každém jednotlivém případě, který si zvolil za téma svého vyprávění, konfliktní moment, ztají jej a pak epicky rozvíjí tak, že jej aranžuje do nenáhodné, logické podoby, z které vytěží všechny potřebné prvky působnosti: napětí, překvapení, vtipnost, efekt a zábavu.“¹⁹

Jak už bylo řečeno výše, kompozice je přísně promyšlená, autor postupuje pozpátku – od události zločinu až k jejímu ztajemnění. Rozuzlení by mělo být vždy pravděpodobné, logicky zdůvodněné a plynoucí z indicií – a současně by mělo být co možná nejpřekvapivější. Základním kompozičním principem je retardace, kdy autor záměrně odkládá identifikaci vraha, jehož samozřejmě od začátku zná. V detektivce se rovněž uplatňuje skrytá anticipace – což je rozhodující indicie vedoucí k usvědčení vraha, ty jsou do textu vloženy tak, aby na sebe neupoutaly pozornost čtenáře a využil je pouze detektiv – ale být tam musí, jinak by hra mezi

¹⁶ CIGÁNEK, Jan. *Umění detektivky*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1962. S.289.

¹⁷ PETŘÍČEK, Miroslav. *Majestát zákona, Raymond Chandler a pozdní dekonstrukce*. Praha: Herrmann, 2000. ISBN 8023875582.

¹⁸ ŠKVORECKÝ, Josef. *Nápady čtenáře detektivky*. Purley: Rozmluvy, 1988.S. 14. ISBN 0-946352-53-4.

¹⁹ CIGÁNEK, Jan. *Umění detektivky*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1962. S.261.

autorem a čtenářem nebyla v mezích fair play, jak uvádí jedno z pravidel pátera Knoxe - detektiv nesmí odhalit žádnou stopu, aniž ji hned neodhalí také čtenáři.

Čtenář musí mít stejné možnosti k tomu usvědčit vraha jako detektiv. Na konci příběhu se často objevuje rekapitulační rozhovor mezi detektivem a obviněným, výjev ze soudní síně apod.²⁰ Nutná je výrazná charakteristika vedlejších postav, mezi nimiž se skrývá vrah. Jednotlivé výpovědi zúčastněných postav (svědků) kladou důraz na rozdílnost a fragmentárnost jejich svědectví o události, v případě vraha se jedná o jejich účelné retušování; detektivovo výsledné stanovisko vzniká na základě „mozaiky“ názorů.²¹ Je nutné si uvědomit, že detektivka je žánrem, ve kterém nemůže figurovat vševědoucí vypravěč, protože je v zájmu autora uchovat onu „trhlinu v narativní struktuře“ – událost, kterou není možné zaznamenat.²²

Se zajímavou myšlenkou související s pevně ustanovenou strukturou detektivní prózy přišel Tzevan Todorov, ve své *Poetice prózy*, doslova tvrdí, že „mistrovské dílo triviální literatury je to, jež svému žánru co nejlépe odpovídá. Detektivní román má své normy, a proto psát ‚lépe‘, než to příslušné normy vyžadují, znamená vlastně psát ‚hůře‘. Detektivní román *par excellence* není ten, který překračuje pravidla žánru, nýbrž ten, který se jim podřizuje.“²³ Tento určitý paradox jen potvrzuje výjimečnost detektivky v celém spektru ostatních literárních žánrů, jejichž pravidla nejsou natolik svazující a kde není inovace na škodu.

Todorov také rozdělil detektivní román na tři formy – *román s tajemstvím*, *černý román* a *román s napětím*.

Román s tajemstvím podle něj obsahuje dva příběhy, a to příběh zločinu a příběh vyšetřování – první příběh, historie zločinu, skončil ještě před začátkem druhého příběhu, vyšetřování. Druhý příběh má zvláštní statut, často jej vypráví detektivův přítel, který otevřeně přiznává, že svým vyprávěním právě vytváří knihu. Ta má za úkol vysvětlit, jak mohlo dojít k vyprávění a jak mohla vůbec vzniknout. Podle Todorova lze oba příběhy charakterizovat i tak, že první příběh zločinu vypráví „to co se opravdu stalo“, a druhý příběh vyšetřování vysvětluje „jak se o tom čtenář, nebo vypravěč dozvěděl“. Pro tento typ detektivky je příznačné, že se detektivovi nemůže nic stát, je nedotknutelným. První příběh,

²⁰ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. S. 107. ISBN 80-7185-669-x.

²¹ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. S. 107. ISBN 80-7185-669-x.

²² HORVÁTH, Tomáš. *Tajomstvo a vražda: model a dejiny detektívneho žánru*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2011. S. 29. ISBN 978-80-224-1165-3.

²³ TODOROV, Tzevetan. *Poetika prózy*. Praha: Triáda, 2000. S. 100-101. ISBN 80-86138-27-5.

příběh zločinu, je vlastně absencí, protože jeho nejdůležitější vlastností je to, že se v knize nemůže hned objevit. Vypravěč nám nesmí přímo sdělovat repliky zúčastněných postav, ani popisovat jejich gesta. Aby tak mohl učinit, využije postavu, jež ve druhém příběhu podá svědectví o tom, co zaslechla a spatřila.

Černý román je typ detektivky, která propojuje oba příběhy, či jinak řečeno ruší první z nich a oživuje druhý. Nedovídáme se už o zločinu, jenž předcházel moment vyprávění, v tomto případě se vyprávění překrývá s dějem. Žádný černý román nemá formu vzpomínek, neexistuje cílový bod, z něhož by se vypravěč ohlížel za minulými událostmi, a my nevíme, zda se dožije konce příběhu. V černém románu existují dva zcela odlišné druhy zájmu. První můžeme nazvat zvědavostí – postupuje od důsledku k příčině, druhou formou je napětí – předpokládající postup od příčiny k důsledku. Podstatným společným rysem v této formě detektivky je tematika – násilí, surovost, nemorálnost.

Třetí formou je *román s napětím*, který kombinuje předešlé dvě. Představiteli byli například D. Hammett a R. Chandler, hlavním rysem jejich tvorby bylo to, že detektiv ztratil svou imunitu, mohl být zraněn, jelikož neustále riskoval vlastní život. Zapojil se tak do světa ostatních postav, místo aby byl jen nezávislým pozorovatelem. Od románu s tajemstvím přejímá záhadu a dvojí příběh – příběh odehrávající se v minulosti a příběh odehrávající se v přítomnosti-, avšak neomezuje současný příběh na pouhé zjišťování pravdy. Podobně jako v černém románu tu vystupuje do popředí právě tento druhý příběh. Setkávají se tu dva druhy čtenářského zájmu: zvědavost, jak se vysvětlí minulé události, ale i napětí, co se dále stane s hlavními postavami.²⁴

²⁴ TODOROV, Tzvetan. *Poetika prózy*. Praha: Triáda, 2000. S. 101-105. ISBN 80-86138-27-5.

3 SPECIFIKA DETEKTIVNÍHO ŽÁNRU

V této kapitole se zaměříme na zajímavá specifika, která utváří detektivní žánr. Jedním z nejdůležitějších pilířů detektivní kompozice je samozřejmě postava vyšetřovatele. Asi těžko si dokážeme představit klasickou detektivku bez detektiva, který úspěšně vyřeší případ a objasní tím celou záhadu.

Pro detektivku je také typické utváření striktních žánrových pravidel s vlastními závaznými kánony (dvacet pravidel pro psaní detektivek S. S. Van Dina, či desatero pátera Knoxe), jejichž obliba vyvrcholila na počátku 20. století. Sílicí vykonstruovanost zápletek však vedla autory k úsilí o rozvolnění těchto pravidel a o přiblížení detektivky k žánru společenského či psychologického románu o zločinu. Postupně se tak proměňovala poetika detektivky i představa zločinu a spravedlnosti, kterou tato poetika vyjadřuje: od klasické detektivní povídky, přes detektivní „gotický“ thriller k americké drsné škole a románu policejního aparátu a posléze „multikulturní“ detektivce, objevující se od 60. let.²⁵

3.1 Postava detektiva

„Detektiv představuje živel změny, jemuž se zločin s tajemstvím ‚dává na milost‘. Myšlení, kombinace, činy detektiva vyjevují ztajeněný zločin neustále z jiných stránek, vnášejí jiný pohled na jeho příčiny i ztajenou podstatu. Teprve aktivita lidského subjektu zhybňuje nehybné, posunuje základní otázku z expozice až do řešící scény, lomí ji do nečekaných úhlů pohledu, aby ji v závěru zodpověděla.“²⁶

Detektiv je nositelem epického dění, navazuje na romantickou tradici mstitelů bezpráví, přepracovanou do střízlivého věku rozumu. Detektiv je intelektuálním hrdinou, často disponuje mimořádnými pozorovacími a kombinačními schopnostmi, ve 20. stol. doplněnými rovněž pronikavou znalostí lidské psychiky. Zároveň však bývá výstředníkem a podivínem (Holmesova záliba v kokainu a hře na housle, Poirotova pýcha na vlastní knír), nezřídka má přímo vzezření bezbranného outsidera, okolím neprávem podceňovaného (slečna Marplová, otec Brown). Tyto rysy jej polidšťují a umožňují čtenáři, aby se s ním přes jeho

²⁵ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. S. 108. ISBN 80-7185-669-x.

²⁶ CIGÁNEK, Jan. *Umění detektivky*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1962. S.334.

výjimečné intelektuální schopnosti identifikoval.²⁷ Geniální typ detektiva má po svém boku nepřilíš vnímavého partnera, který hraje roli rezonéra a zároveň prostředníka mezi detektivem a čtenářem.

Protikladem detektiva/génia se v průběhu 20.století stává typ „obyčejného“ detektiva. Ať už jde o příslušníka policie, soukromého detektiva, či člověka, jemuž spáchaný zločin – aniž by o to stál – bezprostředně zasáhl do života.²⁸

Josefa Škvorecký tvrdí, že půvab detektivního žánru nespočívá v realismu jejich hrdinů, ani v hrůze vražd, v krvi a sadismu, ale v kouzlu osobnosti – která vlastně ani osobností není – sám Škvorecký tento jev nazýval „magickým kouzlem pohádkového hrdiny“ který v sobě skrývá jak génia s darem věčného mládí a stoprocentního úspěchu, tak zároveň hrdinu obklopeného neustálým vzrušením a akcí, jemuž se všední starosti vyhýbají – tedy všechno to, čím nikdo ve skutečnosti nemůže být. Jde o romantický výtvar autorovy umělecké geniality. Neboť genialita detektivky je v jejím hrdinovi a ne v logice jeho dedukcí.²⁹

Historicky prvním Velkým detektivem se stal roku 1841 chevalier C. August Dupin, jehož duchovním otcem byl Edgar Allan Poe. Dupin se poprvé objevil v povídce *Vraždy v ulici Morgue*, kde se měl možnost představit jako chladně uvažující člověk, který pomocí svého rozumu čelí zločinu, pomocí dedukce odhaluje záhady a usvědčuje pachatele. Dupin se stal inspirací pro mnoho dalších autorů, a s nadsázkou se dá říci, že v nejrůznějších převtěleních přežívá dodnes.³⁰ „Dupin není profesionál a o zákonný postih pachatele se nezajímá. Zločin ho zajímá výlučně teoreticky, jako hádanka, logické cvičení...“³¹

3.2 Pravidla

První autor, který se pokusil o soupis pravidel, byl vážený americký literární kritik Willard Huntington Wright, známější pod pseudonymem S. S. Van Dine. Jeho *Dvacet pravidel pro psaní detektivek* vyšlo v září roku 1928 v časopise *American Magazine*, jednalo se o první právnicky formulovaný zákoník. Pravidla jsou ovšem k tomu, aby se porušovala, a tak se mnoho autorů zpočátku bavilo tím, že originálně a zábavně obcházel jednotlivé body.³²

²⁷ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. S. 106. ISBN 80-7185-669-x.

²⁸ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. S.107. ISBN 80-7185-669-x.

²⁹ ŠKVORECKÝ, Josef. *Nápady čtenáře detektivek*. Purley: Rozmluvy, 1988. S. 11. ISBN 0-946352-53-4.

³⁰ GRYM, Pavel. *Sherlock Holmes a ti druzí*. Praha: Vyšehrad, 1988. S. 45.

³¹ GRYM, Pavel. *Sherlock Holmes a ti druzí*. Praha: Vyšehrad, 1988, S.47.

³² ŠKVORECKÝ, Josef. *Nápady čtenáře detektivek*. Purley: Rozmluvy, 1988. S. 56. ISBN 0-946352-53-4.

Nejproslulejší pravidla však dal detektivní hře katolický kněz a příležitostný autor detektivek Ronald Knox. Jeho Desatero detektivky vyšlo roku 1929 v detektivním sborníku, kam přispíval.

1. Zločinec musí být někdo, o němž je zmínka brzo na začátku příběhu, avšak nesmí to být nikdo, jehož myšlenky bylo čtenáři umožněno sledovat.
2. Všechny nadpřirozené nebo nepřirozené faktory jsou zcela vyloučeny.
3. Není přípustná víc než jedna tajná místnost nebo chodba.
4. Nesmí být použito žádného „dosud neobjeveného“ jedu ani přístrojů a metod, které vyžadují dlouhého vědeckého vysvětlování na konci příběhu.
5. V příběhu nesmí vystupovat žádný Číňan.
6. K řešení nesmí detektivovi dopomoci náhoda ani nesmí být veden nevysvětlitelnou intuicí, která jak se později ukáže, byla správná.
7. Pachatelem nesmí být sám detektiv.
8. Detektiv nesmí odkrýt žádnou stopu, aniž ji hned neodhalí také čtenáři.
9. Duchem chudý přítel detektivův, jeho Watson, nesmí zatajit žádné myšlenky, které se mu honí v hlavě; musí mít inteligenci mírně, ale jen velmi mírně podprůměrnou.
10. Nesmí se vyskytovat dvojčata nebo dvojníci, pokud na jejich výskyt nebyl čtenář řádně připraven.

Tyto pokusy o stanovení pevných zákonů předpisů a požadavků však začnou autory natolik omezovat a svazovat, že je začnou úmyslně porušovat a cílevědomě překračovat – a to v zájmu nejvyšším, pro záchranu a rozvoj detektivního žánru, ze kterého se pomalu stával hlavolam.³³

³³ Tzv. křížovkářská škola, viz strana 21.

4 VÝVOJ DETEKTIVNÍHO ŽÁNRU

V této části práce se budeme zabývat význačnými milníky vývoje detektivního žánru. Podle Pavla Gryma „detektivní román navazuje na klasický dobrodružný román a prosvěcuje fantaskní děje tradičního románu hrůzy světlem logiky. Není jen duchaplnou hříčkou fantazie, ale také – třeba nedokonalým a někdy neúplným – zrcadlem určité životní zkušenosti a zcela reálné situace.“³⁴ Je zajímavé, že původ detektivního žánru - který stojí čistě na fikci a mnohdy i na nadlidských výkonech geniálních detektivů, či velmi nepravděpodobných a neobvyklých situací - má své kořeny v již zmiňovaných reálných základech, v soudních procesech, tzv. pitavalech. Zakladatelem kriminálních reportáží byl Gayot de Pitaval (1675–1743) francouzský advokát, který začal od roku 1734 vydávat ročně dva svazky napínavých příběhů, úplný titul série zněl – *Slavné a zajímavé případy a rozsudky, jimiž byly rozhodnuty, sebrané panem Gayotem de Pitaval, parlamentním advokátem v Paříži* - a klade tak základy kriminální reportáže a zpravodajství ze soudní síně. Slavné případy byly u čtenářů velmi oblíbené, Pitaval byl veleben pro dramatické a živé čtení, odhalující pozadí nejrůznějších zločinů, ale samozřejmě se našli i tací, kteří jeho tvorbu neuznávali a tvrdili, že jen opisuje soudní protokoly a znevažuje soud, majestát a církev. Pitaval si však zakládal na důkladnosti, nejenže líčil dopodrobna proces, ale vše co mu předcházelo, vylíčil do detailů prostředí a charakterů obětí i pachatelů a na závěr - což bylo neobvyklé - připojil vlastní stanovisko k celé události. Přídomek Pitaval se později stane zkratkou pro žánr sociální a kriminální reportáže.³⁵

Pitavalovo dílo tvoří jeden ze základních kamenů pozdější kriminální literatury. Oproti tomu na druhé straně zákona stál Eugène Francois Vidocq (1775- 1857). Tento čínorodý trestanec, který několikrát uprchl i z přísně střežených vězení se nakonec se stal tajným agentem policie. Jeho donášení ho postupem času dovedlo až do čela policejní brigády. Jelikož Vidocq detailně znal příslušníky podsvětí, nebyl pro něj problém sestavit vůbec první kartotéku zločinců na světě. Jeho profesní dráha byla natolik zajímavá a pestrá, že se rozhodl vydat paměti reflektující jeho klikatou životní cestu. Po odchodu z policejní služby působil jako soukromý detektiv. Vidocqovi *Paměti* mají pro vznik nového literárního žánru stejný význam jako Pitavalovy soudní reportáže.³⁶ Slavné kriminální případy a soudní procesy se

³⁴ GRYM, Pavel. *Sherlock Holmes a ti druzí*. Praha: Vyšehrad, 1988. S.20.

³⁵ Tamtéž. S.28-29.

³⁶ Tamtéž. S. 30-31.

stávají námětem reportáží i memoárů a ohlas čtenářů dokazuje, že autoři jdou správnou cestou.

Odtud je jen krůček k detektivce, která autentická fakta procesů nahradí fantazií. Ve chvíli, kde se od bizarní tváře zločinu zájem autora i čtenáře přesouvá k postupnému odhalování záhady, vzniká detektivka, žánr, pro který není zločin ústředním námětem, ale výchozím kompozičním faktem.³⁷

Přelomovým datem, které navždy změnilo pohled na detektivní žánr, byl rok 1841.

Edgar Allan Poe. Zakladatel detektivky

Edgar Allan Poe (1809 – 1849) je světově proslulým autorem, který byl nejen zakladatelem moderního detektivního žánru, ale zároveň i otcem vědeckofantastické, duchařské a dobrodružné povídky³⁸. V jeho díle vrcholí přeměna staré romantiky ve známý detektivní tvar³⁹. Ačkoli napsal Poe jen pět detektivních povídek – *Vraždy v ulici Morgue* (1841), *Záhada Marie Rogetové* (1842), *Odcizený dopis* (1844)⁴⁰, *Zlatý brouk* (1843) a *Vrah jsi ty!* (1844) - podařilo se mu v nich ustanovit základní žánrový model, v němž se odrazili jeho názory na konstruktérskou povahu literární tvorby, vyjádřené např. ve *Filozofii básnické skladby*⁴¹. Podle Poea poesie „nevzniká žádným nárazem mystické, náhodné inspirace, ale je plodem rafinovaně racionální úvahy, chladně zaměřené na dosažení co největšího efektu na čtenáře“⁴² tuto teorii ilustroval v rozboru svého nejznámějšího básnického díla *Havran*, kterou psal odzadu dopředu. A právě ona racionální úvaha dopomohla Poeovi k tomu, aby se stal zakladatelem detektivky, ve které je střízlivá logika základem všeho⁴³. Edgar Allan Poe dokázal obrátit pozornost čtenářů od popisování záhad a zločinů k logickému vysvětlení zdánlivě nepochopitelných událostí, kladl důraz na detektivův úsudek a především na střízlivou dedukci.

Charles Dickens a Wilkie Collins: Detektivka jako velký společenský román

Charles Dickens (1812-1870) je obecně považován za jednoho z největších romanopisců 19.století. V jeho románech lze najít syntézu předdetektivních prvků, i když někdy ještě

³⁷ GRYM, Pavel. *Sherlock Holmes a ti druzí*. Praha: Vyšehrad, 1988. S. 25.

³⁸ Tamtéž, s.44.

³⁹ CIGÁNEK, Jan. *Umění detektivky*. Praha: Státní nakladatelství dětské literatury, 1962. S.77.

⁴⁰ V těchto třech je postava prvního Velkého detektiva A.C. Dupina

⁴¹ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. S. 108. ISBN 80-7185-669-x.

⁴² ŠKVORECKÝ, Josef. *Nápady čtenáře detektivek*. Purley: Rozmluvy, 1988. S. 11. ISBN 0-946352-53-4.

⁴³ GRYP, Pavel. *Sherlock Holmes a ti druzí*. Praha: Vyšehrad, 1988. S. 44.

trochu romantických. Ačkoli nelze hovořit o detektivce v pravém smyslu slova, některé Dickensovy postupy jsou pro způsob stavby detektivního románu typické. Dickens se ve svých románech zabýval současnými sociálními problémy, mj. také zločinností. V jeho tvorbě nalezneme celou galerii různých podvodníků a zlodějů, pochybných existencí a bývalých trestanců. Navíc měl zalíbení v záhadách a živě se zajímal o práci anglické policie.⁴⁴ Roku 1869 začal Dickens psát svůj první detektivní román *Tajemství Edwina Drooda*, který se měl zabývat zmizením titulního hrdiny. Dickens zemřel a román tak zůstal nedokončen, což ho obdařilo určitou pomyslnou aurou tajemství. Nevyřešená záhada zaujala mnoho autorů, kteří se pokusili dílo dokončit. V Dickensově muzeu je údajně uloženo na několik set zakončení tohoto románu.⁴⁵

Za to Wilkie Collins (1824-1889), blízký přítel Ch. Dickense se svého detektivního románu dočkal. *Měsíční kámen* (1868) je považován za Collinsův nejlepší detektivní příběh a mnozí uznávají autoři, např. i T. S. Eliot, označují toto dílo za vůbec nejlepší detektivku všech dob. Collins v ní použil zajímavé, dosud málo používané techniky několika vypravěčů téže události, kterou později jiní autoři bohatě využili ve svých dílech.⁴⁶ Každý z vypravěčů svým svědectvím nejenom posunuje děj a přináší nové informace, ale podává i vlastní výklad událostí, čímž mění úhel pohledu na ostatní účastníky příběhu.⁴⁷

Sir Arthur Conan Doyle: První soukromý detektiv

Dobu mimořádného rozšíření a čtenářské popularity detektivky prakticky zahájil sir Artur Conan Doyle (1859 – 1930) se svým světoznámým Sherlockem Holmesem. Doyle byl irský lékař, který ctižádostivě toužil vyniknout v literatuře.⁴⁸ Jeho celoživotním snem bylo napsání velkého historického románu, proslulost si však získal díky detektivním příběhům. Doyle při tvoření svého hrdiny „zkombinoval dohromady dosavadní detektivy fikce, propůjčil vzniklé kreaci vzezření a některé vlastnosti svého učitele z Edinburské lékařské fakulty Dr. Josepha Bella, zvýraznil některé rysy, zejména výstřednost a logičnost, a výsledek pokřtil jménem Sherlock⁴⁹ Holmes.“⁵⁰

⁴⁴ GRYM, Pavel. *Sherlock Holmes a ti druzí*. Praha: Vyšehrad, 1988. S. 59.

⁴⁵ Tamtéž, s.60.

⁴⁶ ŠKVORECKÝ, Josef. *Nápady čtenáře detektivek*. Purley: Rozmluvy, 1988. S. 146. ISBN 0-946352-53-4.

⁴⁷ GRYM, Pavel. *Sherlock Holmes a ti druzí*. Praha: Vyšehrad, 1988. S.62.

⁴⁸ CIGÁNEK, Jan. *Umění detektivy*. Praha: Státní nakladatelství dětské literatury, 1962. S. 86-87.

⁴⁹ Původně Sherrinford, pak ale Doyle křestní jméno změnil na staré irské Sherlock.

⁵⁰ ŠKVORECKÝ, Josef. *Nápady čtenáře detektivek*. Purley: Rozmluvy, 1988. S. 31-32. ISBN 0-946352-53-4.

Holmes není profesionální detektiv, je poradcem, ke kterému se obracejí jedinci, ale i policie, když je v úzkých.⁵¹ „povolání Sherlocka Holmese si vytváří – podle něj samého – on sám: je prvním na světě a jediným soukromým detektivním konzultantem. Stojí tedy v pozici „mezi“ – přesně v takové pozici, kterou později zaujme soukromý detektiv. Spolupracuje s policií, ale je na ní nezávislý, často sám prosadí výkon spravedlnosti bez ohledu na literu zákona.“⁵²

A tak se roku 1887 na stránkách časopisu Beeton's Christmas Annual v románě *Studie v šarlatové* zrodil gentleman z viktoriánského Londýna, který měl po boku svého věrného druha doktora Johna H. Watsona, jenž tvořil protiváhu křiklavé geniality svého důmyslného přítele.⁵³ Watson v příbězích zastává roli vypravěče, když formou deníku zaznamenává všechny Holmesovi případy. Znovu se objevili v románech *Znamení čtyř* (1890), *Pes baskervillský*⁵⁴ (1902), *Údolí strachu* (1915) a v pěti povídkových sbírkách *Dobrodružství Sherlocka Holmese* (1892), *Vzpomínky na Sherlocka Holmese* (1894), *Návrat Sherlocka Holmese* (1905), *Poslední poklona Sherlocka Holmese* (1917) a *Z archívu Sherlocka Holmese* (1927).

G. K. Chesterton (1874–1936)

První vážný pokus vytvořit „protiváhu“ postavě Sherlocka Holmese zaznamenáváme u jiného Angličana, Gilberta K. Chestertona, básníka, žurnalisty, autora literárních i filozofických studií. V desítkách vtipných, logicky účelně komponovaných novel se objevuje postava katolického kněze Browna, který byl inspirován Chestertonovým přítelem, páterem O'Connorem.⁵⁵ Otec Brown je fyzicky nepatrný človíček, někdy až karikaturní postava, která se objevuje na místech zločinu vždy jaksí mimochodem, jako postava bezvýznamná, spíše náhodný zvědavce.⁵⁶ Pro Chestertona je nejdůležitější morální pointa příběhu jako dovršení

⁵¹ HRABÁK, Josef. *Napínavá četba pod lupou. Ze studií o paraliteratuře*. Praha: Československý spisovatel, 1986. S. 33.

⁵² HORVÁTH, Tomáš. *Tajomstvo a vražda: model a dejiny detektívneho žánru*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2011. S. 300. ISBN 978-80-224-1165-3.

⁵³ GRYM, Pavel. *Sherlock Holmes a ti druzí*. Praha: Vyšehrad, 1988. S. 69-70.

⁵⁴ Je všeobecně známo, že jak rostla obliba Sherlocka Holmese u čtenářů, tím více se ho chtěl Doyle jednou provždy zbavit, a konečně napsat onen úspěšný historický román. Proto se rozhodl nechat svého Velkého detektiva roku 1893 zabít při souboji s profesorem Moriartym. Ale smrt oblíbeného detektiva čtenáře natolik rozhořčila, že se rozhodl veřejně protestovat. Doyle se nakonec podvolil tlaku čtenářů a roku 1902 vydal román *Pes baskervillský*. Jednalo se ale o „dodatečně nalezené“ zápisky dr. Watsona, což čtenáře příliš neuspokojilo, jelikož chtěli Holmese živého. A tak se Doyle podvolil znovu a roku 1903 vyšla v časopise *The Strand Magazine* povídka *Prázdný dům*, ve které Sherlock Holmes vstal z mrtvých.

⁵⁵ GRYM, Pavel. *Sherlock Holmes a ti druzí*. Praha: Vyšehrad, 1988. S. 107.

⁵⁶ CIGÁNEK, Jan. *Umění detektivky*. Praha: Státní nakladatelství dětské literatury, 1962. S.90.

filosofické debaty o problému, který se se spáchaným zločinem dostal do popředí pozornosti⁵⁷ Chesterton je mistrem detektivní pointy, dovede vrcholnou „řešící“ situaci vyhrotit až k aforismu a namísto technického hlavolamu, jako tomu bylo u Doylea, nastupuje u Chestertona hlavolam morální. Jako autor si libuje v překvapujícím obratu, v paradoxu.⁵⁸ Otec Brown pracuje na rozdíl od Sherlocka Holmese intuitivně. Sází především na perfektní znalost lidí a jejich psychiky. I on má svého pomocníka/watsona. Je to někdejší podvodník a lupič Hercule Flambeau, kterého kněz silou své inteligence přivedl na správnou cestu. Z Flambeaua se stal soukromý detektiv, jenž vlastně těžší z úsudku svého nepatrného, prostého přítele.⁵⁹ Otec Brown se představil anglickému čtenáři ve sbírkách povídek *Nevinnost Otce Browna* (1911), *Moudrost* (1914), *Nedůvěra* (1926), *Tajemství* (1927) a *Skandál Otce Browna* (1935).⁶⁰

USA a šestákové romány

Ve spojených státech se od poloviny 80. let 20. století stává nejoblíbenější postavou detektiv Nick Carter, objevující se v tzv. dime – novels (šestákových románech). Byly to sešity v rozsahu asi 120 stran a stály 10 centů.⁶¹ Smícháním bulvární detektivky a jednoduchého dobrodružného čtení vznikla nová forma, často se zaměřující za detektivku: senzační krvák.⁶² Obliba tohoto laciného a napínavého čtiva stále rostla. V tomto směru se jednalo o masový zábavní průmysl a velkovýrobu, kterou nastolil v 60. letech 20. století hrdina z Divokého západu Buffalo Bill, své doby nejznámější hrdina šestákových románů.⁶³

Edgar Wallace: Velkovýrobce senzační četby

Edgar Wallace (1875-1932) byl anglický spisovatel, básník, novinář, válečný zpravodaj a scénárista s takřka neuvěřitelným životním osudem. Jeho dílo uchvacuje rozsahem – na půl druhé stovky románů, tři sta povídek a dvacet divadelních her – na úkor kvality, spíše kombinací zápletek než kresbou charakterů, spíše dobrodružným dějem, než logickou cestou za rozřešením záhady.⁶⁴ Typické Wallaceovy romány nejsou detektivkami v pravém slova smyslu, spíše jsou to dobrodružné romány o zločinu s postavou detektiva a cudné dívky,

⁵⁷ GRYM, Pavel. *Sherlock Holmes a ti druzí*. Praha: Vyšehrad, 1988. S. 107.

⁵⁸ GRYM, Pavel. *Sherlock Holmes a ti druzí*. Praha: Vyšehrad, 1988. S.109.

⁵⁹ CIGÁNEK, Jan. *Umění detektivky*. Praha: Státní nakladatelství dětské literatury, 1962. S. 90.

⁶⁰ GRYM, Pavel. *Sherlock Holmes a ti druzí*. Praha: Vyšehrad, 1988. S.108.

⁶¹ HRABÁK, Josef. *Napínavá četba pod lupou. Ze studií o paraliteratuře*. Praha: Československý spisovatel, 1986.S. 55.

⁶² GRYM, Pavel. *Sherlock Holmes a ti druzí*. Praha: Vyšehrad, 1988. S. 95.

⁶³ Tamtéž, s. 94.

⁶⁴ Tamtéž, s. 116.

kteřou hrdina osvobodí z nebezpečí.⁶⁵ Až nápadně někdy Wallacovy romány připomínají – na vyšší řemeslné úrovni – šestákové sešitky.⁶⁶

„Křížovkářská škola“

Vznik pravidel, jak správně psát detektivní příběh „zasadil poslední ránu realismu. Logika příběhů byla čím dál zřetelněji pouze formální, všechno v nich klapalo pouze za určitých předpokladů, které však samy obvykle neklapaly...brzy nestačil prostý revolver, dýka nebo jed...bizarnost zločinů rostla geometrickou řadou“ až došlo k naprostému odtržení od skutečnosti.⁶⁷ „Detektivka se mění v hlavolam, v křížovku, z níž se často vytrácí i děj a napětí, někdy dokonce v příběh bez hrdinů, protože zájem autorů se od pachatele i podezřelých, tedy od lidského prvku, přesouvá k tomu, čemu bychom dnes řekli technická stránka zločinu.“⁶⁸

S. S. van Dine (1888-1939) vlastním jménem Williard Huntington Wright byl renomovaný americký literární kritik, zaměřený převážně na malířství. K tvorbě detektivek přisedlal až ve čtyřiceti letech, kdy mu byla po nervovém zhroucení doporučena „lehká četba“. Van Dine vnesl do americké detektivky noblesní, vytríbený styl, dokonalou dějovou konstrukci a přísnou fair play.⁶⁹ Ve všech románech je hlavním hrdinou Philo Vance, který je často označován jako Holmes přenesený do amerického prostředí, po první světové válce. Van Dine je – podobně jako Watson – svědkem, ne však spoluúčastníkem, Vanceových pátrání a píše o nich s jeho svolením.⁷⁰ Velký detektiv má spolupracovníky a protihráče v okresním prokurátorovi Markhamovi a v seržantu Heatovi.⁷¹ Van Dine byl známý svou přepečlivostí, čímž jeho díla působí až dokumentárně, tento dojem je posilován četnými odkazy pod čarou, schémata a plánky. Aby byl děj přehlednější, zavedl Van Dine otiskování seznamu osob za titulním listem a postup pátrání sleduje s přesnými časovými údaji den po dni a hodinu po hodině.⁷²

Philo Vance se na krátkou dobu stal nejslavnějším Velkým detektivem v USA, objevil se v románech *Vražda Markéty Odellové* (1927), *Vyvraždění rodiny Greenů* (1928),

⁶⁵ HRABÁK, Josef. *Napínavá četba pod lupou. Ze studií o paraliteratuře*. Praha: Československý spisovatel, 1986. S. 65.

⁶⁶ GRYM, Pavel. *Sherlock Holmes a ti druzí*. Praha: Vyšehrad, 1988. S. 116.

⁶⁷ ŠKVORECKÝ, Josef. *Nápady čtenáře detektivek*. Purley: Rozmluvy, 1988. S. 61. ISBN 0-946352-53-4.

⁶⁸ GRYM, Pavel. *Sherlock Holmes a ti druzí*. Praha: Vyšehrad, 1988. S. 103.

⁶⁹ ŠKVORECKÝ, Josef. *Nápady čtenáře detektivek*. Purley: Rozmluvy, 1988. S. 167. ISBN 0-946352-53-4.

⁷⁰ HRABÁK, Josef. *Napínavá četba pod lupou. Ze studií o paraliteratuře*. Praha: Československý spisovatel, 1986. S. 72.

⁷¹ ŠKVORECKÝ, Josef. *Nápady čtenáře detektivek*. Purley: Rozmluvy, 1988. S. 168. ISBN 0-946352-53-4.

⁷² HRABÁK, Josef. *Napínavá četba pod lupou. Ze studií o paraliteratuře*. Praha: Československý spisovatel, 1986. S. 74.

Královské vraždění (1929), *Vražda v muzeu* (1930), *Záhada zavřených dveří* (1932), *Dračí stopa* (1933) a další. Ale jeho popularita, zejména po nástupu „drsné“ školy, stejně rychle upadla. Hlavní slabinou Van Dinových knih byla přílišná pře-komponovanost a značná stereotypnost.⁷³

Americká drsná škola

Reakcí na stále normativnější pravidla vražedných šarád byl ve dvacátých letech zrod tzv. drsné školy (*hard-boiled school*), zformované ve Spojených státech kolem populárního magazínu *Black Mask*.⁷⁴ Specificky americký typ detektivky byl ovlivněn tehdy novou technikou filmového střihu a vycházel ze zásady tzv. objektivního psaní.⁷⁵ Zločin byl situován do amerických velkoměst za časů prohibice, ovládaných gangsterskými tlupami, zkorumpovanou policií a prodejními politiky. Vznikl tu nový typ detektiva, jenž je obměnou hrdiny westernu: osamělý bojovník za spravedlnost, brodící se špínou ulice, outsider permanentně srážený na kolena, ale nevzdávající svůj boj se zlem tohoto světa.⁷⁶

Tak vznikl typ povídky, kde je důraz místo na psychologii a komplikovanou zápletku položen na rychlou akci s nádechem drsného realismu, často s rysy sociální kritiky. Škola se později rozdělila na autory *action story*, povídky filmového střihu s rychlým spádem, avšak bez zdůraznění surovosti – jejímž představitelem je například E. S. Gardner (1889–1970), a na *hard-boiled story*, přidávající k spádu hojné porce tělesného násilí. Jejimi nejvýznamnějšími zástupci jsou Dashiell Hammett (1894–1961) a Raymond Chandler (1888–1959).⁷⁷

„Jejich tvorba svým důrazem na kresbu prostředí se zřetelným sociálně kritickým podtextem, spojeným s rezignací na udivující vynalézavost zápletky, dokonce zčásti opouští nejvlastnější terén detektivky a míří k teritoriu společenského románu, kombinujíc jej zároveň s prvky thrilleru.“⁷⁸

Vystudovaný právník Erle Stanley Gardner, který 25 let provozoval právní praxi v Kalifornii, začal s psaním pro *Black Mask* v roce 1921, úspěch se ale dostavil teprve roku 1933 s románem *Sametový spár*, kde poprvé vystupuje jeho nejznámější hlavní hrdina, právník-detektiv Perry Mason, „ztělesňující americký ideál všestranně úspěšného muže z éry

⁷³ ŠKVORECKÝ, Josef. *Nápady čtenáře detektivek*. Purley: Rozmluvy, 1988. S. 168. ISBN 0-946352-53-4.

⁷⁴ MOCNÁ, Dagmar. Když dole zazvonil vrah.: Za zločinem s českou literaturou. *Uni*. 2002, **12**(1), 20-27.

⁷⁵ ŠKVORECKÝ, Josef. *Nápady čtenáře detektivek*. Purley: Rozmluvy, 1988. S. 148. ISBN 0-946352-53-4.

⁷⁶ MOCNÁ, Dagmar. Když dole zazvonil vrah.: Za zločinem s českou literaturou. *Uni*. 2002, **12**(1), 20-27.

⁷⁷ ŠKVORECKÝ, Josef. *Nápady čtenáře detektivek*. Purley: Rozmluvy, 1988. S. 148. ISBN 0-946352-53-4.

⁷⁸ MOCNÁ, Dagmar. Když dole zazvonil vrah.: Za zločinem s českou literaturou. *Uni*. 2002, **12**(1), 20-27.

ekonomické konjunktury.“⁷⁹ Celkem vyšlo přes osmdesát případů a ve všech pomáhají Masonovi dva watsoni: jeho sekretářka Della Streetová a majitel velké soukromé detektivní kanceláře Paul Drake. Gardner uměl vytvořit dokonale prokomponované dějové paradoxy a byl mistrem intelektuálního humoru, jenž nebyl bez kritického ostří.⁸⁰ Celkem vyprodukoval přes 120 románů a kromě oblíbeného Perryho Masona, psal ještě o prokurátorovi Douglasu Selbym a o dvojici soukromých detektivů jménem Bertha Coolová a Donald Lam.⁸¹

Dashiell Hammett byl členem Pinkertonovy proslulé detektivní agentury v Chicagu, kde pracoval jako vyšetřovatel⁸². Už to byl dost významný předpoklad k tomu, aby sám začal psát detektivní příběhy. Hammett byl v dějinách kriminální literatury první detektiv z povolání, který se věnoval detektivnímu žánru na úrovni.⁸³ K „drsnému“ názoru na život přispěla také první světová válka, jíž se zúčastnil jako dobrovolník-řidič ambulance. Uhnal si tam tuberkulózu a dalších sedm let strávil v sanatoriu, kde se začal hlouběji zabývat literaturou.⁸⁴ Kromě řady povídek vydal Hammett během čtyř let (1929 – 1932) pět románů – *Rudá žeň* (1929), *Prokletí Dainů* (1929), *Maltézský sokol* (1930), *Skleněný klíč* (1931) a *Hubený muž* (1932), ve kterých se pokusil prakticky uplatnit zásady, podle nichž posuzoval módní detektivní novinky. A protože chtěl s pomocí detektivky vytvořit realistický obraz života, musel se notně změnit i její způsob vyjadřování.⁸⁵ a tak svému záměru zživotnit téma detektivky podřídil i úsilí stylové. Měl vytříbený jazyk, kterému se učil u prostých lidí a stylizoval jej do vysoké umělecké úrovně. Z jazyka detektivky tak vyřadil anglickou uhlazenost. Z toho důvodu je označován za „mistra dialogu“.⁸⁶

Raymond Chandler započal svou kariéru jako autor intelektuálních článků v předních magazínech, po celou válku bojoval v zákopech a ke psaní se vrátil až díky krizi, která ho přivedla na mizinu. Je známý tím, že postupy drsné školy pozdvihl uměním slov na poetickou úroveň.⁸⁷ Chandler tvořil detektivky plné dynamického děje, bez zbytečných okras a ozdob. Používal syrový, drsný a přeci vysoce básnický jazyk. Řeč jeho hrdiny je protkána trefnými sarkastickými poznámkami.⁸⁸ „Chandlerův posmutnělý hrdina Phil Marlowe obvykle na zločin naráží až v průběhu vyšetřování případu, který zpočátku vypadal jako všední

⁷⁹ MOCNÁ, Dagmar. Když dole zazvonil vrah.: Za zločinem s českou literaturou. *Uni*. 2002, **12**(1), 20-27.

⁸⁰ CIGÁNEK, Jan. *Umění detektivky*. Praha: Státní nakladatelství dětské literatury, 1962. S. 107.

⁸¹ ŠKVORECKÝ, Josef. *Nápady čtenáře detektivek*. Purley: Rozmluvy, 1988. S. 151. ISBN 0-946352-53-4.

⁸² GRYM, Pavel. *Sherlock Holmes a ti druzí*. Praha: Vyšehrad, 1988. S. 127.

⁸³ HRABÁK, Josef. *Napínavá četba pod lupou. Ze studií o paraliteratuře*. Praha: Československý spisovatel, 1986. S. 96.

⁸⁴ ŠKVORECKÝ, Josef. *Nápady čtenáře detektivek*. Purley: Rozmluvy, 1988. S. 152. ISBN 0-946352-53-4.

⁸⁵ GRYM, Pavel. *Sherlock Holmes a ti druzí*. Praha: Vyšehrad, 1988. S. 127-128.

⁸⁶ CIGÁNEK, Jan. *Umění detektivky*. Praha: Státní nakladatelství dětské literatury, 1962. S.105.

⁸⁷ ŠKVORECKÝ, Josef. *Nápady čtenáře detektivek*. Purley: Rozmluvy, 1988. S. 153. ISBN 0-946352-53-4.

⁸⁸ GRYM, Pavel. *Sherlock Holmes a ti druzí*. Praha: Vyšehrad, 1988. S. 133.

záležitost, na kterou postačí troška zkušeností, trpělivosti a rutina. Jakmile se však Marlowe při pátrání dotkne bolavého nervu společnosti, smrt na sebe nenechá dlouho čekat. Jeho cesta za pravdou je potom doslova vroubena mrtvolami nevinných lidí, vyděračů, nepohodlných svědků, těch, kteří vědí příliš mnoho...⁸⁹ Phil Marlowe vystupuje v sedmi románech, jsou to *Hluboký spánek* (1939), *Sbohem bud', láska má* (1940), *Vysoké okno* (1942), *Dáma v jezeře* (1944), *Sestřička* (1949), *Loučení s Lennoxem* (1953) a *Případ naruby* (1959).

Zdálo by se, že realistická detektiva drsné školy svou naléhavou pravdivostí potlačí zbytky iluzí o nadlidských schopnostech geniálního jednotlivce. Ani vpád realismu do americké detektivky však tuto iluzi neohrozil. Touha po existenci hrdiny neomezených možností byla příliš silná. Čtenář úzkostlivě lpěl na svém snu o výjimečně nadaném a statečném člověku, který je schopen triumfovat nad zlem. Jistá společenská angažovanost, tak výrazná v díle Hammetta a Chandlera, se projevuje i v dílech dalšího předního amerického autora, Rexe Stouta, i když v případě jeho hrdiny se nedá mluvit o životem otřískaném rváči⁹⁰.

Rex Stout (1886-1975) započal svou literární dráhu několika pokusy o vážné psychologické romány a ačkoli byly kritikou přijaty příznivě, čtenářský úspěch nezaznamenaly. A tak ho existenční krize donutila napsat ve 30. letech první detektivní román *Fer-de-lance*, ve kterém poprvé představil svého soukromého detektiva Nero Wolfa i hovorného watsona Archieho Goodwina. S těmito hrdiny vzniklo na několik desítek románů a povídek. Není snad pohádkovější postavy ve světě zločinu, než je Nero Wolfe.⁹¹ Obézni milovník orchidejí, mistr „lenoškové“ detektivní metody, gurmán s geniálním mozkiem, který zásadně nikdy neopouští svůj dům.⁹² Fyzickou námahu přenechává svému výřečnému společníkovi Archie Goodwinovi, jenž slouží jako detektivova prodloužená ruka a zároveň vypráví všechna dobrodružství, přičemž využívá hovorový, květnatý styl. Detektiv vyniká mimořádnými analytickými schopnostmi. Z pouhého vyprávění dovede okamžitě vytrdit některá fakta a vyvodit z nich pozoruhodné závěry.⁹³ Také u Stouta se v pozadí případů nejednou objevuje naléhavý společenský motiv, např. otázka rasismu v USA v *Právu na smrt* (1964). Smyslem pro realistický detail, dynamické vyprávění a svou občanskou angažovaností se blíží programu drsné školy, ačkoli drsnost nahrazuje vtípem a na drastické scény si vůbec nepotrpí. Naopak výstřednost a výjimečnost soukromého detektiva, společně

⁸⁹ GRYM, Pavel. *Sherlock Holmes a ti druzí*. Praha: Vyšehrad, 1988. S. 133.

⁹⁰ Tamtéž, s. 140.

⁹¹ Tamtéž, s. 141.

⁹² ŠKVORECKÝ, Josef. *Nápady čtenáře detektivek*. Purley: Rozmluvy, 1988. S. 166. ISBN 0-946352-53-4.

⁹³ GRYM Pavel. *Sherlock Holmes a ti druzí*. Praha: Vyšehrad, 1988. S. 145.

s lenoškovou metodou, při níž se dá dlouze uvažovat, silně připomíná typ hrdiny Hercula Poirota⁹⁴.

Ellery Queen

Značkou Ellery Queen jsou opatřeny řemeslně zdatné literární výtvoři, které kromě logiky a fantazie dokazují, že v líčení zvrhlosti a hrůzy ještě detektivka zdaleka nevyčerpala své možnosti. Už sama osvědčená značka EQ je mystifikací. Označuje jak hlavního hrdinu, který píše jakoby o sobě, tak autora, který ve skutečnosti neexistoval. Ellery Queen je totiž společný pseudonym dvojice bratřanců, Frederica Dannaye (1905 – 1982) a Manfreda B. Lee (1905 – 1971). Ti v roce 1928 napsali detektivní román *Zločin v římském divadle*, který poslali do vyhlášené literární soutěže a vyhráli. Postupně vyšlo na šedesát detektivních příběhů s postavou výstředního intelektuála Elleryho Queena, které vycházeli až do sedmdesátých let.⁹⁵ Příběhy jsou vystavěny přísně logicky, mají přitom dost akce a často se v nich objevují i vážné společenské problémy.⁹⁶

Po dlouhá léta vydávali bratřanci Ellery Queen's Mystery Magazine. Časopis vykonal nesmírný kus práce pro zvýšení úrovně a statutu detektivky, protože jednak poskytl autorům místo k publikaci povídek a za druhé jeho redaktoři našli velkou řadu prvotřídních a zcela zapomenutých detektivních próz vážných a velkých autorů, o kterých se veřejně nevědělo, že tvoří i tento „podřadný“ žánr. Čímž se bratřancům podařilo vzbudit dojem, že není autora vážné literatury, který by nenapsal alespoň jednu detektivku.⁹⁷

Královny anglické detektivky

„Navzdory výše zmíněné žánrové inovaci, si původní poeovská podoba detektivky, koncipovaná jako složitá hádanka a výzva čtenářovým deduktivním schopnostem, uchovala svou elementární přitažlivost. Rozvíjela se především ve Velké Británii, pěstovaná hojně ženami. Souběžně s aktivitou americké drsné školy docházelo i zde ke snahám prohloubit její výpovědní hodnotu a posílit její literární prestiž.“⁹⁸ Ve spojitosti s jedním jménem se začne hovořit dokonce o královském majestátu. Čestné označení královen detektivek, někdy i královen zločinu, si získá Agatha Christie, jejíž jméno se stane pojmem.⁹⁹

⁹⁴ GRYM, Pavel. *Sherlock Holmes a ti druzí*. Praha: Vyšehrad, 1988. S. 147-148.

⁹⁵ Tamtéž, s.148-149.

⁹⁶ ŠKVORECKÝ, Josef. *Nápady čtenáře detektivek*. Purley: Rozmluva, 1988. S. 162. ISBN 0-946352-53-4.

⁹⁷ Tamtéž, s. 162.

⁹⁸ MOCNÁ, Dagmar. Když dole zazvonil vrah.: Za zločinem s českou literaturou. *Uni*. 2002, **12**(1), 20-27.

⁹⁹ GRYM, Pavel. *Sherlock Holmes a ti druzí*. Praha: Vyšehrad, 1988. S.169.

Agatha Christie (1890–1976) patří mezi světově nejúspěšnější detektivní autorky. Během první světové války nastoupila službu jako dobrovolná ošetřovatelka v nemocnici.¹⁰⁰ Po náročné, vyčerpávající práci se začala seznamovat s klasikou detektivního žánru – nejdříve jako čtenářka a později – v necelých třiceti letech i jako autorka.¹⁰¹ Roku 1920 vydala svůj první román s postavou Hercula Poirota, šlo o *Záhadu na zámku Styles*, který původně odmítli tři nakladatelé. Rozhodující úspěch přišel až s románem *Vražda Rogera Ackroyda* (1926), v němž autorka porušila pravidla tím, že vypravěčem příběhu učinila vraha, čímž zavdala podnět k nejslavnější diskuzi v dějinách detektivky.¹⁰² Christie vytvořila několik hrdinů detektivů, ať už zmíněného Hercula Poirota¹⁰³, přepečlivého belgického detektiva v penzi, který spoléhal na své ‚malé šedé buňky‘ a jehož poznávacím znamením byl dokonale střižený knír. Či zvědavou slečnu Jane Marplovou, která sází na znalost prostředí a lidí. Poprvé se objevila v detektivce *Vražda na faře* (1930).¹⁰⁴ Christie napsala celkem přes sto románů.

Další z významných autorek, Dorothy L. Sayersová (1893–1957) získala jako jedna z prvních žen akademický titul na Oxfordské univerzitě. Několik let pracovala pro reklamní agenturu, kde vymýšlela reklamní hesla a kde přišel k životu její šlechtický hrdina Lord Peter Wimsey. Její první detektivka *Vražda žádá metodu* (1923) dosáhla u čtenářů úspěchu, ale později začala Sayersová do svých románů začleňovat lásku a vztahy – její hrdina Lord Peter se zamiloval a následně oženil, čímž detektivky pomalu ztráceli na kvalitě. Poslední třetinu života se autorka věnovala psaním náboženských her, teologických esejů a překladů Dantova *Pekla*.¹⁰⁵

Autorka maorského původu Ngaio Marshová (1899–1982), byla původním povoláním herečka. Aby si zkrátila dlouhou chvíli na cestách s kočovnou společností začala psát svůj první detektivní román *Ležel tam mrtvý muž* (1934). Její Velký detektiv je inspektor Roderick Alleyn, který je šlechtického původu, což mu otevírá dveře i tam, kam by se plebejský policista nedostal. Velmi často vyšetřuje vraždy spáchané v divadelním prostředí.¹⁰⁶

¹⁰⁰ ŠKVORECKÝ, Josef. *Nápady čtenáře detektivek*. Purley: Rozmluvy, 1988. S. 155. ISBN 0-946352-53-4.

¹⁰¹ GRYM, Pavel. *Sherlock Holmes a ti druzí*. Praha: Vyšehrad, 1988. S. 170.

¹⁰² ŠKVORECKÝ, Josef. *Nápady čtenáře detektivek*. Purley: Rozmluvy, 1988. S. 155. ISBN 0-946352-53-4.

¹⁰³ Christie počítala i s koncem svého nejnámějšího hrdiny. Ještě za jejího života byl v trezoru připraven poslední Poirotův román *Opona*, který měl světlo světa spatřit až po autorčině smrti. Nakonec však vyšel tři měsíce před smrtí královny zločinu. Byl to první případ, kdy autor s takovým hrdinou skoncoval nezměnitelnou definitivní smrtí

¹⁰⁴ HRABÁK, Josef. *Napínavá četba pod lupou. Ze studií o paraliteratuře*. Praha: Československý spisovatel, 1986. S.81.

¹⁰⁵ ŠKVORECKÝ, Josef. *Nápady čtenáře detektivek*. Purley: Rozmluvy, 1988. S. 164. ISBN 0-946352-53-4.

¹⁰⁶ ŠKVORECKÝ, Josef. *Nápady čtenáře detektivek*. Purley: Rozmluvy, 1988. S. 158. ISBN 0-946352-53-4.

30. léta ve Francii

Belgičan žijící v Paříži Georges Simenon (1903 – 1989), začínal zprvu jako žurnalista a „komerční“ autor sešitových románů, jichž měl na seznamu kolem dvou stovek.¹⁰⁷ Po zkušenosti s lehčí četbou si zkusil i vážné psychologické romány a od 30. let začal psát detektivky. Jeho hrdinou se stal komisař pařížské policie Julius Maigret, sídlící na pařížském Nábřeží Zlatníků. Autorův Velký detektiv je drobný, nenápadný muž s dýmku, žijící v poklidném manželství. Ve vyšetřování dává přednost zkušenosti, intuici a trpělivosti. Maigret není oslnujícím hrdinou a vynikajícím detektivem. Je docela obyčejný, ale právě proto i velmi přirozený a lidský.¹⁰⁸ Simenon psal poměrně krátké příběhy, jelikož věřil, že detektivka by měla mít takový rozsah, aby se dala přečíst na jedno posezení.¹⁰⁹ Celkem vyšlo na 85 případů s komisařem Maigretem.

J.D.Carr (1906–1977)

Americký spisovatel John Dickson Carr se natolik zhlédl v anglickém způsobu života, že své detektivní příběhy situoval především na anglickou půdu. Řada dalších příběhů se odehrávala v USA, Paříži či Vídni, ale anglické detektivky patří k těm nejlepším.¹¹⁰ Jeho nejznámější postavou je obtloustlý a hřmotný dr. Gideon Fell, objevující se v šestadvaceti románech, např. *Vražda tisíce a jedné noci* (1936), *Císařova tabatěrka* (1943) a *Spící sfinga* (1947).¹¹¹ Carr dovedl detektivní příběh posunout až k hranici frašky – aniž by však detektivce ublížil – bravurně ovládal situační humor. Carr byl vynalézavý a troufalý autor, jehož porušování detektivního kánonu bylo programové.¹¹² Zločin je často prezentován jako zdánlivý následek nadpřirozených nebo zcela nevysvětlitelných okolností, které jsou následně racionálně vysvětleny. Carr byl specialistou na „záhadu zamčeného pokoje.“¹¹³

„Po druhé světové válce část detektivní produkce stále víc tíhne k líčení každodenní práce policejního týmu; nejen zločinec, ale i detektiv tu ztrácejí někdejší romantickou výlučnost“¹¹⁴

Jedním z hlavních zástupců je Ed McBain (1926–2005), vl. jménem Evan Hunter, bývalý učitel na škole pro ohroženou a delikventní mládež. V souladu s metodou drsné školy

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 165.

¹⁰⁸ GRYM, Pavel. *Sherlock Holmes a ti druzí*. Praha: Vyšehrad, 1988. S. 206-207.

¹⁰⁹ ŠKVORECKÝ, Josef. *Nápady čtenáře detektivek*. Purley: Rozmluvy, 1988. S. 165. ISBN 0-946352-53-4.

¹¹⁰ GRYM, Pavel. *Sherlock Holmes a ti druzí*. Praha: Vyšehrad, 1988. S. 224.

¹¹¹ ŠKVORECKÝ, Josef. *Nápady čtenáře detektivek*. Purley: Rozmluvy, 1988. S. 145. ISBN 0-946352-53-4.

¹¹² GRYM, Pavel. *Sherlock Holmes a ti druzí*. Praha: Vyšehrad, 1988. S. 224.

¹¹³ ŠKVORECKÝ, Josef. *Nápady čtenáře detektivek*. Purley: Rozmluvy, 1988. S. 145. ISBN 0-946352-53-4.

¹¹⁴ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. S. 109. ISBN 80-7185-669-x.

užívá strohého reportážního způsobu líčení a nevyhýbá se ani šokujícím scénám a námětům. Všechny své příběhy situuje do fiktivního města Isoly a kolektivním hrdinou jeho románů je tým policistů 87. revíru, jehož vůdčí osobností je mladý detektiv Steve Carella.

Žádný Velký detektiv na 87. revíru nepracuje. Nahradil ho kolektiv, který skládá řešení případu jako mozaiku. V McBainových detektivkách poněkud schází prokreslení postav, autor to nahrazuje dramatickostí zápletek a hromaděním drastických efektů. Napsal více než pět desítek detektivních románů.¹¹⁵

Švédská manželská a spisovatelská dvojice Maj Sjowall (1935) a Per Wahloo (1926 – 1975) také tvořila opozici vůči postavě Velkého detektiva. Svými kriminálními romány – označení detektivní román odmítali – obsahujícími silnou společensko-kritickou tendenci, dokázali detektivku posunout až k pomezí politického pamfletu. I u nich je kolektivní hrdina, jedná se o skupinu kriminalistů ze stockholmské policejní ústředny, nad jejichž případy dohlíží šéf komise pro vyšetřování Martin Beck. Autoři ve svých románech líčí otřesné případy násilností, kterých se dopustili vrazi, teroristé, narkomani, alkoholici či psychicky narušení jedinci a jejich popisy jsou plné severské mrazivé hrůzy. Celkem vzniklo mezi lety 1965 – 1975 deset románů.¹¹⁶ Dvojice Sjowall-Wahloo započali trend severských krimi, které zažívají silný čtenářský ohlas od nového tisíciletí.

4.1 České prostředí

Vývoj české detektivky byl oproti světové produkci pozadu. Nemůžeme se pochlubit takovou postavou detektiva, jakou byl například Sherlock Holmes, Hercule Poirot či otec Brown, přestože se domácí autoři snažili vytvořit „našeho“ Velkého detektiva, takového, který by nabyl světových kvalit. Problém byl ale (nejen) v tom, že si český čtenář v domácím literárním prostředí žádal realismus¹¹⁷. Před bujnou fantazií vypravěčů dával přednost skutečnosti, kterou sám dobře znal, a z toho důvodu se v českých detektivkách neobjevují například únosy, přestřelky, ani gangsteři. A vůbec v době kdy tito Velcí světoví detektivové řešili své slavné případy, byla původní česká detektivka teprve v plenkách, protože vývojová cesta české detektivky je ve srovnání s americkou a západoevropskou literaturou podstatně kratší. O původní české detektivce se dá mluvit až v době mezi světovými válkami.¹¹⁸

¹¹⁵ GRYM, Pavel. *Sherlock Holmes a ti druzí*. Praha: Vyšehrad, 1988. S. 244-245.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 246-247.

¹¹⁷ Problematikou realismu v detektivním žánru se věnoval například Josef Škvorecký ve své esejí *Ohrožuje realismus detektivku? Kterou nalezneme v úvodu Nápadech čtenáře detektivek*.

¹¹⁸ GRYM, Pavel. *Sherlock Holmes a ti druzí*. Praha: Vyšehrad, 1988. S. 259.

Překlady, šestákovky

V českém prostředí, podobně jako v ostatních zemích, které nepatřily k anglosaskému kulturnímu okruhu, žila detektivka dlouho především recepcí. Přestože se od počátku 20. století překládala díla stěžejních autorů žánru, masové obliby dosáhla tak jako všude ve světě zejména sešitová produkce, kombinující postupy detektivky a thrilleru a uspokojující spíše čtenářovu touhu po napětí než jeho deduktivní sklony. Tato „spotřební“ podoba žánru k nám přicházela především ze Spojených států a největšího úspěchu u nás dosáhl soukromý detektiv Nick Carter, jehož domácí obdobou se stal chicagský detektiv Léon Clifton, který svá dobrodružství, situované do Ameriky, řešil ve více než dvousetsvazkové sérii. „Cliftonky“ vznikaly kolem roku 1910 a za jednoho z možných autorů bývá pokládán učitel A. B. Šťastný, autor stovek titulů různých žánrů populární beletrie.¹¹⁹

Meziválečné období

V meziválečném období se nadále s úspěchem vydávaly sešitové série, ale nejpopulárnější byl hojně překládaný anglický detektivkář Edgar Wallace, kombinující principy detekce s postupy thrilleru a dodávajícího příběhu napětí užíváním osvědčených rekvizit gotického románu i exotických prvků.¹²⁰ I z tohoto důvodu se mnoho českých autorů ve 20. a 30. letech uchýlovalo k pseudonymům a zasazovali své příběhy do cizích krajů, jelikož se kvůli své „malosti“ cítili závislí na populárních, zahraničních vzorech, kteří na naší domácí scéně slavili obrovský úspěch. Pod exotickými jmény Wallace Tower, Frank Fletcher či John Edward Erskie se skrýval autor František Frolík. Za pseudonymy Edgar Collins a James Parker se skrýval Zdeněk V. Peukert. Na dvě stovky dobrodružných a detektivních románů z celého světa napsal bývalý učitel Jaroslav Pokorný alias Rex Carey, Ch. P. White aj.¹²¹

Tomuto „trendu z nutnosti“ se přizpůsobil i jeden z nejproduktivnějších autorů detektivní prózy Eduard Fiker (1902 – 1961), zvaný pro svou plodnost a fantazii „český Wallace“¹²². I on své romány zasazoval do cizokrajných oblastí, ať už šlo o Aljašku, Afriku, Austrálii, Kanadu či angloamerické prostředí, vždy dokázal čtenáře zaujmout dynamickou fabulační schopností a vynalézavostí. Stejně tak věrně dokázal popsat i typickou pražskou periferii, čímž napomohl k zdomácnění akčního typu detektivky lokalizací do poutavě

¹¹⁹ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. S. 109-110. ISBN 80-7185-669-X.

¹²⁰ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. S. 110. ISBN 80-7185-669-x.

¹²¹ GRYM, Pavel. *Sherlock Holmes a ti druzí*. Praha: Vyšehrad, 1988. S. 260.

¹²² HRABÁK, Josef. *Napínavá četba pod lupou. Ze studií o paraliteratuře*. Praha: Československý spisovatel, 1986. S. 83.

vykresleného domácího prostředí, jak předvedl například v románu *Zinková cesta* (1942).¹²³ Fiker napsal během třicátých let na čtyřicet děl a některé postavy – detektiv T. B. Corn a jeho protihráč Ten Brent prostupují několika romány. Podle cizího prostředí si také upravil pseudonym, psal pod jmény Thomas Poulter a E. Crosny.¹²⁴ Přesto se mu nikdy nepodařilo vymyslet hrdinu Velkého detektiva, jeho parodicky vykreslený spisovatel detektivek Ludva Lác, objevující se v několika humoristických románech je zábavnou figurkou, ale nedosáhl větší popularity a oblíbenosti.¹²⁵

Jediným meziválečným autorem, který se pokusil vytvořit Velkého českého detektiva, byl spisovatel Emil Vachek (1889 – 1964) s policejním inspektorem Klubíčkem, který se poprvé objevuje v románu *Tajemství obrazárny* (1928). Vachek vyšel sice z anglické tradice, avšak své příběhy situoval do Čech a v postavě detektiva Klubíčka položil základ tradice obyčejných českých detektivů, naplněných pochopením pro lidské slabosti¹²⁶. Postava detektiva Klubíčka je typicky česká, je to průměrný člověk, jakých nalézáme okolo sebe mnoho. Tím ze sebe tvoří vědomý protiklad anglických detektivů¹²⁷. Jde o poctivého, obětavého a dobromyslného, ale přesto trochu zakyslého starého mládence, který pachatele stíhá pomalu, trpělivě, neokázale a bez tradičního divadélka v závěru. Jeho stálými spolupracovníky jsou redaktor Maurin a student Trampus.¹²⁸ Inspektor Klubíčko se ve 30. letech objevil ještě v románech *Muž a stín* (1932) a *Zlá minuta* (1933). Další příběhy napsal Vachek po válce, ale ty už nedosáhli takového úspěchu, jako první tři. Inspektor Klubíčko se v nich zaplete do špionážních afér a někdejší sláva mu stoupne do hlavy. V každém případě však Emil Vachek vytvořil, na dobré úrovni, postavu typicky českého detektiva.

Poválečné období

Poválečný vývoj české detektivky probíhá zpočátku ve znamení rozpaků, zda je detektivka, označovaná v té době za únikový žánr, schopna plnit aktuální úkoly, které se na umění kladou.¹²⁹ Pokračovatelem „vachkovské“ linie se stal Jiří Štefl, čerpající ze svých zkušeností

¹²³ GRYM, Pavel. *Sherlock Holmes a ti druzí*. Praha: Vyšehrad, 1988. S. 261.

¹²⁴ HRABÁK, Josef. *Napínavá četba pod lupou. Ze studií o paraliteratře*. Praha: Československý spisovatel, 1986. S. 83.

¹²⁵ GRYM, Pavel. *Sherlock Holmes a ti druzí*. Praha: Vyšehrad, 1988. S. 261.

¹²⁶ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. S. 110. ISBN 80-7185-669-x.

¹²⁷ HRABÁK, Josef. *Napínavá četba pod lupou. Ze studií o paraliteratře*. Praha: Československý spisovatel, 1986. S. 84.

¹²⁸ GRYM, Pavel. *Sherlock Holmes a ti druzí*. Praha: Vyšehrad, 1988. S. 261.

¹²⁹ Tamtéž, s. 262.

lékaře. Jeho nejznámější detektivní příběh *Vražda ze zdvořilosti* (1946) dosáhl značné obliby u čtenářů nejen díky kultivovanosti stylu ale i snahou o propojení psychologického románu s detektivkou.¹³⁰

Již před nástupem budovatelské literární kultury se detektivka ideologizovala, a to buď ve směru dobových protiněmeckých nálad, anebo novým pojetím zločinu jako sabotáže budovatelského úsilí, organizované zahraničními špionážními službami. Na tuto tendenci navázal budovatelský román počátku 50. let, v němž hráli kriminální motivy značnou roli a jenž tak alespoň z části zastupoval čtenářskou poptávku po zavrženém „buržoazním“ žánru.

Od poloviny 50. let se ve všech socialistických zemích začínají objevovat úvahy o možném využití čtenářsky oblíbeného žánru k propagačním a výchovným účelům¹³¹. Detektivka ale musela v první řadě zásadně změnit svůj charakter: důraz měl být kladen především na vykreslení práce bezpečnostního aparátu, detektiv měl být zbaven individualistické výlučnosti a mnohem více prostoru než dosud mělo být věnováno zachycení společenských souvislostí spáchaného zločinu. Z detektivky se tak měla stát závažná výpověď o soudobé realitě, a jako takové pak měla své místo v jednotné socialistické kultuře. O redefinici žánru se pokoušeli i zkušení detektivkáři Emil Vachek s románem *Černá hvězda* (1959) a Eduard Fiker *Série C-L* (1958) a *Kilometr devatenáct* (1960).

Renesance detektivního žánru v 60. letech

S celkovým uvolněním během 60. let se velmi rychle obnovil zájem o vydávání zábavné literatury a navrácení se k detektivním příběhům klasického typu. Detektivního žánru se ujali autoři zkušeni, renomovaní v jiných oblastech tvorby. Zároveň jde o období, ve kterém česká detektivka přestala mít tzv. „jednopytlový charakter“, jak to nazval Jan Zábrana, básník, překladatel, znalec a milovník žánru.¹³²

Ten společně s Josefem Škvoreckým vytvořil detektivní trilogii - odehrávající se v období první republiky a za okupace - *Vražda pro štěstí* (1962), *Vražda se zárukou* (1964) a *Vražda v zastoupení* (1967). Ve všech dílech vystupuje několik charakteristických postav zastupující starou školu. Ať už je to soukromý detektiv dr. Pivoňka se svou „věčnou nevěstou“ Boženkou Skovajsovou, která představuje watsona, či Pivoňův šéf, majitel

¹³⁰ MENCLOVÁ, Věra. Detektivní próza. *Čtenář*. 1991, **43**(2), str. 64.

¹³¹ V tomto smyslu se o detektivce hovořilo zejména na moskevské konferenci o dobrodružné literatuře r. 1958, jež se stala podnětem pro její legitimizaci.

¹³² MENCLOVÁ, Věra. Detektivní próza. *Čtenář*. 1991, **43**(2), str. 64.

detektivní kanceláře Ostrozrak Tom Lomal a policejní inspektor Vodička.¹³³ Romány jsou nabitě znamenitými dialogy, humorem a znalostí lidí¹³⁴. Autorům šlo o vyhraněné herní pojetí detektivky, včetně zašifrovaných indicií a textových hříček, oživené nadto satirickou a humoristickou intencí a četnými parodickými aluzemi na schémata populárních žánrů¹³⁵. Charakter intelektuálních šarád měly i detektivní povídky J. Škvoreckého ze současnosti *Smutek poručíka Borůvky* (1966) či *Hříchy pro pátera Knoxe* (1973)¹³⁶.

Prvorepublikovou tradici „lidských“ detektivů úspěšně oživoval od konce 60. let Jiří Marek (1914 – 1995), vlastním jménem Josef Jiří Puchwein, v retroseriálu o hříšných lidech města pražského s centrální postavou policejního rady Vacátka,¹³⁷ který se objevuje ve sbírkách *Panoptikum starých kriminálních příběhů* (1968), *Panoptikum hříšných lidí* (1971) a *Panoptikum Města pražského* (1979). Kresba svérázného prostředí ve spojení s humorem a lehkostí vypravěčského stylu vynesla trilogii nebývalou popularitu, znásobenou filmovým a televizním zpracováním.¹³⁸ Tím, že si Marek pro své rekonstrukce starých případů, odehrávajících se v meziválečném období, zvolil lehký vypravěčský tón, navázal tak na čapkovskou a poláckovskou tradici. A jeho hrdinové, obyčejní lidé, byli u čtenářů velmi oblíbení, možná právě proto, že nejvíce zapadali do realistické tendence české detektivky.¹³⁹

Během 60. let se detektivce začínají systematictěji věnovat i autoři Václav Erben, Hana Prošková a postupně i Eva Kačírková¹⁴⁰, „mezi nimiž je určitý rozdíl dán tím, že obě autorky se v motivaci dost často zabývají psychickou poruchou pachatele, zatímco Erbena v detektivní kombinaci zajímá spíše porucha charakteru ve spojení se sociálním zařazení postavy“¹⁴¹

Václav Erben (1930–2003) vytvořil postavu kapitána Michala Exnera, právníka a kriminalisty, který se poprvé objevil v detektivce *Poklad byzantského kupce* (1964) a postupně se objevil ve 13 románech a jedné povídce¹⁴². Exner je sympaticky nekonformní, někdy až drzý, vždy perfektně upravený elegant, který má v oblíbě krásné ženy, dobré jídlo

¹³³ HRABÁK, Josef. *Napínavá četba pod lupou. Ze studií o paraliteratuře*. Praha: Československý spisovatel, 1986. S. 124.

¹³⁴ MENCLOVÁ, Věra. Detektivní próza. *Čtenář*. 1991, **43**(2), str. 64.

¹³⁵ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. S. 111. ISBN 80-7185-669-x.

¹³⁶ Které byly v 90. letech převedené do televizního seriálu, jehož režie se ujal Dušan Klein.

¹³⁷ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. S. 112. ISBN 80-7185-669-x.

¹³⁸ MENCLOVÁ, Věra. Detektivní próza. *Čtenář*. 1991, **43**(2) S. 65.

¹³⁹ GRYM, Pavel. *Sherlock Holmes a ti druzí*. Praha: Vyšehrad, 1988. S. 262.

¹⁴⁰ Která se k nim připojí v průběhu 70. let

¹⁴¹ GRYM, Pavel. *Sherlock Holmes a ti druzí*. Praha: Vyšehrad, 1988. S. 262.

¹⁴² *Dialogy pro klarinet, cimbál a bicí nástroje* je úvodním příběhem v povídkové knize *Kapitán Exner uvádí*. Mladá Fronta, 1975

a svou starou Mercedesku. „Spojuje mimořádné kombinační schopnosti s lehkou arogancí vůči svému průměrnému okolí“¹⁴³. Z přísně realistického hlediska je Michal Exner dost nepravděpodobnou postavou s pohádkovými rysy¹⁴⁴ ale přesto, nebo právě proto dokázal Erben pozvednout šedivý průměr ostatních kriminalistů na domácí literární scéně.¹⁴⁵ Romány mají klasický půdorys detektivky, ale oplývají neotřelými náměty. Erben objevil pro téměř každý příběh jiné zajímavé prostředí se zasvěceně vykreslenými reáliemi.¹⁴⁶ Popularitu si získal i díky televiznímu zpracování. Poklad byzantského kupce Jiří Vala, Bláznova smrt a Smrt talentovaného ševce Jiří Kodet.

Na opačné straně domácí detektivky stojí Hana Prošková (1924 – 2002), básnířka a prozaička, tvůrkyně další charakteristické a populární postavy, v jejím případě dua – amatérského detektiva malíře Horáce a kapitána pražské kriminálky Vašátka¹⁴⁷ Objevují se v detektivní prvotině, souboru tří povídek *Měsíc s dýmkou* (1966). Doménou Proškové je novela a povídka, ve kterých popisuje svět jako místo plné zla, záště a nenávisti co dovedou člověka až k zločinu. Zajímá se o temné kouty lidské duše. „Autorka v protikladu k žánrové tradici detektivky relativizuje problematiku viny a trestu, záměrně rozostřuje hranice mezi viníkem a obětí“¹⁴⁸

Eva Kačírková (1937) debutovala v antologii *Kapitán Exner uvádí*¹⁴⁹ sedmou, závěrečnou povídkou *Děti a smrt*. Samostatně vstoupila do detektivní literatury, o něco později než její kolegyně Erben a Prošková, souborem povídek *Masožravé rostliny* (1975)¹⁵⁰, a na rozdíl od svých kolegů definitivně zlikvidovala postavu Velkého detektiva. Onu funkci přejímá u Kačírkové člověk, který se zcela náhodně připlete k vraždě a je nucen pátrat na vlastní pěst.¹⁵¹ Pro její díla je typická jazyková kultivovanost, smysl pro detail a postavy z „lepší společnosti“. Kačírková preferuje prózu středního rozsahu.

¹⁴³ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. S. 112. ISBN 80-7185-669-x.

¹⁴⁴ HRABÁK, Josef. *Napínavá četba pod lupou. Ze studií o paraliteratuře*. Praha: Československý spisovatel, 1986. S. 115.

¹⁴⁵ GRYM, Pavel. *Sherlock Holmes a ti druzí*. Praha: Vyšehrad, 1988. S. 262.

¹⁴⁶ MENCLOVÁ, Věra. Detektivní próza. *Čtenář*. 1991, **43**(2), S. 64.

¹⁴⁷ MENCLOVÁ, Věra. Detektivní próza. *Čtenář*. 1991, **43**(2) S. 64.

¹⁴⁸ MOCNÁ, Dagmar. Když dole zazvonil vrah.: Za zločinem s českou literaturou. *Uni*. 2002, **12**(1) S. 27.

¹⁴⁹ *Kapitán Exner uvádí*, Praha: Mladá fronta, 1975. 7 příběhů s tajemstvím. Václav Erben, Jan Kostrhun, Karel Milota, Rudolf Mihola, Jiří Navrátil, Dana Posekaná, Eva Kačírková. Doslov Hana Prošková.

¹⁵⁰ Psát detektivky ale začala už v roce 1969.

¹⁵¹ HRABÁK, Josef. *Napínavá četba pod lupou. Ze studií paraliteratury*. Praha: Československý spisovatel, 1986. S. 127.

Tvorba všech tří výše zmíněných autorů úspěšně pokračovala i v 70.–90. letech a tvořila jakousi páteř domácí produkce následujících desetiletí. Erben, Prošková a Kačírková uchovávali relativně vysoký standart původní detektivní četby.¹⁵²

Detektivka v období 1969–1989

„Na rozdíl od 60. let přestala detektivka v normalizačním dvacetiletí ovlivňovat uměleckou literaturu. Poslední náročné prózy využívající kriminální žánr – např. román Ladislava Fukse *Příběh kriminálního rady* (1971) vyšel na počátku sedmdesátých let. Jedinou výjimkou byl Josef Škvorecký, kterého možnosti detektivního žánru přitahovaly ještě po celou první dekádu exilu.“¹⁵³ Za normalizace rovněž došlo k revitalizaci oblíbené sešitové produkce atraktivní oddechové četby, které už svým názvem prozrazovaly čtenářům své zaměření. Mezi nejznámější edice patřily Magnet a Napětí (Naše vojsko), Kapka a Smaragd (Mladá fronta), či Spirála (Československý spisovatel)¹⁵⁴.

Oficiálně vydávaná detektivní próza sedmdesátých a osmdesátých let navazovala na trendy charakterizující předchozí dekádu, kdy utichly pokusy vytvořit ideologicky pojatou detektivku a tvorba se navrátila k detektivkám klasického typu. Přesto však kulturně politický tlak vyvolal svým způsobem návrat kriminální a špionážní prózy „budovatelského“ typu¹⁵⁵, což byl charakteristický rys pro značnou část epizod televizního seriálu *Třicet případů majora Zemana*¹⁵⁶ (1975 – 1980) kombinující postupy klasické detektivky, její „policejní“ varianty a špionážního žánru¹⁵⁷. Nutno dodat, že podobná tendenční kriminální próza vycházela i v již zmíněných populárních paperbackových edicích, nicméně se nestala hlavním proudem domácí detektivní beletrie. Tu totiž ovládli detektivkáři-specialisté, mezi něž patřil první ze zakladatelů české detektivky šedesátých let – Václav Erben (*Efektivně mrtvá žena*, 1970; *Smrt talentovaného ševce*, 1978; *Poslední pád Mistra Materny*, 1987) společně s Hanou Proškovou (*Smrt programátora*, 1971; *Tajemství planet*, 1976; *Zlá panenka* 1978) Evou Kačírkovou (*Po*

¹⁵² MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. S. 112. ISBN 80-7185-669-x.

¹⁵³ JANOUŠEK, Pavel a Petr ČORNEJ, ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. Praha: Academia, 2008. S. 704. ISBN 978-80-200-1631-7.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 704.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 704-705.

¹⁵⁶ Jenž vznikl na námět Jiřího Procházky, hlavního dramaturga populárního seriálu. Procházkův prozaický cyklus o majoru Zemanovi pokračoval i a hranice televizního seriálu, např. *Lišky mění srst* (1983).

¹⁵⁷ MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. S. 113. ISBN 80-7185-669-x.

sezóně se nevráždí, 1977; *Sedm stupňů do pekla*, 1979; *Riziko povolání*, 1984) a Jaroslavem Velinským.¹⁵⁸

Prozaik a písničkář Jaroslav Velinský (1932 – 2012) známý také pod svou přezdívkou Kapitán Kid pracoval od padesátých let v trampsém hnutí, kde působil jako autor a interpret trampských písní. Jako spisovatel pěstoval různé žánry populární beletrie, vedle detektivek zejména vědecko – fantastickou prózu.¹⁵⁹ Velinského první detektivkou byla *Spravedlivá pistole* (1969) ve které vystupoval první z jeho velkých detektivů, předčasně penzionovaný kriminalista Augustin Veliký¹⁶⁰. Ten se postupem času objevil ještě v případech *Hra na smrt* (1972), *Mrtvý z Olivetské hory* (1990) a *Krvavá fontána* (rozepsaná 1970, vydaná 2010). Od poloviny 80. let začaly vycházet příběhy s druhým hrdinou, amatérským detektivem, soustružníkem Otou Finkem, situované do 50. a 60. let 20. století.¹⁶¹

Situace po roce 1989

Knižní trh počátku devadesátých let byl půdou, na níž se střetly tři různé segmenty, podoby či struktury populární četby. Prvním segmentem byla předúnorová zábavná četba – v reedicích vycházela řada textů původně určených pro čtenáře ve třicátých a čtyřicátých letech 20. století. A jejich obliba v průběhu devadesátých let neustále rostla¹⁶². Druhý segment tvořily překlady současné západní populární beletrie a to především z německého prostředí, jejímž výhradním nakladatelem byl Ivo Železný, či MoBa (Moravská Bastei) a i nadále u nás vycházely překlady významných anglických autorů. Třetí segment reprezentoval sám literární pop normalizačního období a sním i nám dobře známí detektivkáři z předchozích dekád, jmenovitě Eva Kačírková, Václav Erben a Jaroslav Velinský. U všech zmíněných autorů došlo během devadesátých let k různým změnám.¹⁶³

Eva Kačírková, která od počátku své detektivní tvorby preferovala příběhy bez Velkého detektiva, se již před listopadem 1989 rozhodla udělat podstatný krok a vytvořila tak

¹⁵⁸ JANOUŠEK, Pavel a Petr ČORNEJ, ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. Praha: Academia, 2008. S. 707. ISBN 978-80-200-1631-7.

¹⁵⁹ MOCNÁ, Dagmar. Když dole zazvonil vrah.: Za zločinem s českou literaturou. *Uni*. 2002, **12**(1), S.27.

¹⁶⁰ Pokračování série však bylo velmi složité - kombinace hororových scén, moderní detektivky angloamerického typu a humoristických detektivek ze čtyřicátých let byla pro nakladatelství obtížně přijatelná. Druhý díl případů Augustina Velikého *Mys mrtvého muže*, který měl vyjít na počátku sedmdesátých let pod vynuceným pseudonymem Václav Rabský, byl zastaven a v rámci tiskových příprav nikdy nevyšel. Třetí díl série pod tímž pseudonymem vyšel, ale jeho distribuce byla na několik let zadržena a text byl zčásti poznamenán zásahy cenzury (kompletní vydání vyšlo až v roce 2004).

¹⁶¹ MOCNÁ, Dagmar. Když dole zazvonil vrah.: Za zločinem s českou literaturou. *Uni*. 2002, **12**(1), 20-27.

¹⁶² Jako příklad lze uvést sešitové edice, kterých po listopadu 1989 vyšlo 322 románů.

¹⁶³ JANÁČEK, Pavel. Od Veksláka k Vekslákovi tři: Česká populární beletrie na přechodu z osmdesátých do devadesátých let. *Host*. 2008, **24**(6), 12-15.

postavu policisty Petra Borka, kterého vybavila vlastnostmi typickými pro drsnou školu. Proměnou také prošla autorčina tematika – od předlistopadového rozkrádání stavebního materiálu k mezinárodnímu obchodu se zbraněmi. To Václav Erben napsal po listopadových změnách už jen dvě knihy s postavou kapitána Exnera, a to s desetiletou pauzou. Byly to detektivky *Trable anglického šlechtice v Čechách* (1991) a *Vražda ve společnosti Consus* (2001). Poslední román pojal jako dovětek svých starších detektivek a stejně jako Kačírková napojil fiktivní zločin na ekonomicko-sociální znetvoření přechodové ekonomiky. Jaroslav Velinský se rozhodl nechat svého hrdinu Otu Finka zestárnout a přesunul ho z padesátých let do současnosti, kde se stal majitelem soukromé detektivní kanceláře Discret. I Finek bojuje s novou dobou a nástupem kapitalismu, např. v díle *Konec perského prince* (1995).¹⁶⁴

Detektivní romány směřují ke stále většímu spojení s realitou, čímž leckdy dosáhnou naturalističtějšího rázu. Polistopadová česká detektivka nám prezentuje svět jako obraz organizovaného zločinu a nemocné společnosti.¹⁶⁵ Pojetí zločinu je zde chápáno jako sociálně determinovaný jev, který je zaviněn nástupem kapitalismu.¹⁶⁶

V následující části se budeme naplno věnovat osobě a tvorbě Václava Erbena. Pro lepší celistvý obraz doby a autorových názorů jsem využila nejen odbornou literaturu, ale především soudobé rozhovory, články a recenze na Erbenovo dílo. Popularitu kapitána Exnera dokazují nejenom četná vydání jednotlivých příběhů¹⁶⁷, ale také filmová zpracování některých případů, kterými se budeme taktéž zabývat v následujících kapitolách.

¹⁶⁴ JANÁČEK, Pavel. Od Veksláka k Vekslákovi tři: Česká populární beletrie na přechodu z osmdesátých do devadesátých let. *Host*. 2008, **24**(6), 12-15.

¹⁶⁵ MENCLOVÁ, Věra. Detektivní próza. *Čtenář*. 1991, **43**(2), S. 65.

¹⁶⁶ JANÁČEK, Pavel. Od Veksláka k Vekslákovi tři: Česká populární beletrie na přechodu z osmdesátých do devadesátých let. *Host*. 2008, **24**(6), 12-15.

¹⁶⁷ Například vydání Pokladu byzantského kupce a Bláznovy smrti v nakladatelství Československý spisovatel z roku 1986 uvádí náklad 90 000 výtisků. Osamělý mrtvý muž z edice Spirála, opět nakladatelství Čs.spisovatel, z roku 1975 uvádí 70 000 výtisků.

5 ŽIVOTOPIS VÁCLAVA ERBENA

(2. 11. 1930 – 19. 4. 2003)

Václav Erben se narodil do rodiny holiče a kadeřníka v Náchodě, kde navštěvoval obecnou i měšťanskou školu. Po ukončení školní docházky se v roce 1944 stal gumárenským učněm u firmy Baťa, vystudoval obchodní akademii v Náchodě (1945-49), ale působení v recitačním kroužku ho přivedlo k přihlášení se na Akademii múzických umění v Praze. Na divadelní fakultě studoval od roku 1949 dramaturgii a později rozhlasovou režii. Krátce byl zaměstnán v ostravském rozhlasu (1952–53) a po absolvování vojenské služby v letech 1953–55 obdržel stipendium Literárního fondu. Od roku 1957 pracoval jako redaktor, nejdříve v časopise Požární ochrana a Protipožární technika, pak v Osvětové práci 1957–60, v Československém vojáku 1961–62 a v agentuře Vojenské zpravodajství, do roku 1966. Několik let se věnoval literární práci, ale už od roku 1972 působil opět jako vedoucí redaktor pro českou literaturu v nakladatelství Mladá fronta. V roce 1977 se stal dramaturgem a scénáristou Filmového studia Barrandov, od roku 1982 byl vedoucím tvůrčí skupiny. Roku 1989 se stal prvním předsedou České asociace autorů detektivní literatury.¹⁶⁸ Během let 1991–93 byl náměstkem ředitele vydavatelství Magnetpress, 1993–96 tiskovým mluvčím předsedy ČSSD, 1994-2000 členem Rady České televize.

První povídky napsal pro ostravský rozhlas. Časopisecky debutoval povídkou *Hrdina* otištěnou v únoru 1954 v Československém vojáku. Erbenovi literární počátky jsou spjaty s vojenskou tematikou. Od povídek, v nichž zachytil dramaticky vypjaté okamžiky z vojenského života – *Bez civilu* (1961) přešel k širším románovým analýzám morálních kolizí svých současníků, např. psychologický román *Srdce nebylo zasaženo* (1963) či *Týden žurnalisty Korina* (1971). Dále publikoval v Osvětové práci, Mladém světě, Kultuře, Tvorbě, Literárních novinách, Rudém právu (kde vychází roku 1967 román na pokračování *Smrt Jana Krempy*, později vydaný knižně pod názvem *Bláznova smrt*), Mladé frontě (román na pokračování *Kopyta osla Kiang* 1972, později opět vydáno knižně pod názvem *Osamělý*

¹⁶⁸ Dnes známá pod zkratkou AIEP- Česka asociace autorů detektivní a dobrodružné literatury, jejímž čestným předsedou je v současné době Jan Cimický. AIEP udílí dvě prestižní ceny v oblasti detektivní tvorby, cenu Havrana (udělovaná od roku 1995) jedná se ocenění za nejlepší detektivní povídku a Cenu Jiřího Marka (poprvé udělena roku 1996) – za nejlepší detektivní román vydaný v uplynulém roce.

mrtvý muž), Lidové demokracii (zde vycházely na pokračování *Trable anglického šlechtice v Čechách* 1989), České politice aj.¹⁶⁹

Jednotlivé detektivní romány vznikali v průběhu let 1964 – 2001. Jde o tituly, *Poklad byzantského kupce* (1964), *Znamení lyry* (1965), *Bláznova smrt* (1967), *Vražda pro zlatého muže* (1969), *Efektivně mrtvá žena* (1970), *Na dosah ruky* (1971), *Pastvina zmizelých* (1971), *Osamělý mrtvý muž* (1975), *Smrt talentovaného ševce* (1978), *Denár v dívčí dlani* (1980), *Poslední pád Mistra Materny* (1987), *Trable anglického šlechtice v Čechách* (1991) a *Vražda ve společnosti Consus* (2001). Václav Erben ale nebyl jen detektivním autorem, proslavil se i svými historickými demytizujícími prózami *Paměti českého krále Jiříka z Poděbrad* (1974, 1977, 1981), či *Trapným koncem rytíře Bartoloměje* (1984). Na sklonku 80.let se Erbenova tvorba rozšiřuje o parodie na televizní příběhy ze života, tzv. bakalářoviny *Podivuhodný oddechový čas Richarda Bartoně* (1988) a na docela neobvyklý žánr, který bychom u detektivkáře nehledali, a to pohádky – *Šest pohádek od Václava Erbena* (1989) a *O strašidlech* (2002).

Některé z případů kapitána Exnera byly zfilmovány. První z filmů byl v režii Ivo Nováka, šlo o první díl celé série *Poklad byzantského kupce* (1966). Role kapitána Michala Exnera se zhostil herec Jiří Vala. Erben během svých rozhovorů několikrát zabrousil k tématu filmového kapitána Exnera: „*Vzpomínám, jak Ivo Novák točil Poklad byzantského kupce – který měl velký divácký úspěch – a jak dalo práci přesvědčit Jiřího Valu, který hrál Exnera, že tenhle kapitán kriminálky není skutečný kriminalista, že ho musí pojímat s nadhledem, ironicky. Že je to prostě hra.*“¹⁷⁰ Druhý televizní film *Bláznovu smrt* (1973) měl na starost Zdeněk Kubeček, hlavní role se ujal Petr Kostka. Třetí v pořadí byl film Jiřího Hanibala, *Čas pracuje pro vraha* (1979) vzniklý na motivy pátého dílu, *Efektivně mrtvé ženy*. V tomto případě však došlo nejen k záměně názvu filmu, ale i jména a charakteristiky samotného kapitána Exnera, který se ze svobodného bonvivána proměnil na ženatého kapitána Marhu, jehož si zahrál František Němec. Další televizní zpracování je na motivy jediné ‚exnerovské‘ povídky *Dialogy pro klarinet, cimbál a bicí*, ze sbírky detektivních próz *Kapitán Exner uvádí* (1975). Stejnomený film vznikl pod vedením režiséra Jana Prokopa v roce 1985 a kapitána Exnera tentokrát ztvárnil Karel Heřmánek.

Asi divácky neúspěšnější je filmové zpracování *Smrti talentovaného ševce* (1986) a to zásluhou perfektního ztvárnění kapitána Michala Exnera, hercem Jiřím Kodetem, který se role

¹⁶⁹ BLAHYNKA, Milan. *Čeští spisovatelé 20. století: Slovníková příručka*. Praha: Československý spisovatel, 1985. s.114-115.

¹⁷⁰ FRÝBORT, Pavel. Nestydím se, že jsem detektivkář. *Tvorba, příloha Kmen*, 1985, č. 23. S.4.

zhostil na výbornou. Samotný Václav Erben výběr herce komentuje takto: „Každý čtenář a především čtenářka má svou vlastní představu Exnera. A vyhovět každému a každé není jednoduché. Přestože literární postava Exnera je zřetelná, čtenáři si ji stejně obalují svou představou. Náš problém byl v tom, abychom se oprostili od apriorních představ o filmovém Exnerovi. Byly dlouhé úvahy o tom, kdo by ho měl nyní hrát, dělali jsme na Barrandově herecké zkoušce a nakonec jsme se domluvili na Jiřím Kodetovi. Myslím, že to nebyla chyba.“

¹⁷¹ Režie se ujal Jan Schmidt, se kterým se Václav Erben znal už delší dobu. Samotné psaní scénářů hodnotí takto: „Ze zkušenosti vím, jak je pro spisovatele nesmírně obtížné ze své knihy udělat literární scénář. Je v zajetí svých vlastních představ, myšlenek a motivů, které má rád a jichž se nechce vzdát.“ Naštěstí ho režisér Schmidt v mnohém korigoval. „Kromě toho než jsme začali pracovat, zajeli jsme si do Opočna na zámek, abychom mohli uvažovat přímo na místě o možné realizaci a podle toho, co jsme prošli a ověřili si na místě, jsem psal scénář.“¹⁷²

¹⁷¹ MARKOVÁ, Věra. Návrat kapitána Exnera. *Kino*. 1983, **38**(1), s. 6-7.

¹⁷² MARKOVÁ, Věra. Návrat kapitána Exnera. *Kino*. 1983, **38**(1), s. 6-7.

6 HISTORIE VZNIKU A VÝVOJE POSTAVY KAPITÁNA EXNERA

6.1 Vznik kapitána Exnera

Dalo by se říci, že první detektivní příběh s postavou kapitána Exnera vznikl čirou náhodou, možná ranou osudu, jak by celou situaci popsal Michal Exner, jak sám autor uvedl v jednom z četných rozhovorů; protože sám nikdy neinklinoval k detektivnímu žánru: „*Detektivky jsem nikdy nečetl. Snad někdy na střední škole jsem si nějakou náhodou vypůjčil v knihovně...prostě jsem nečetl pokleslé žánry. Až jsem jich jednou v nemocnici náhodou přečetl snad padesát. Pár týdnů nato jsem se dal umluvit jedním známým, abych něco takového zkusil napsat. Tvrdil jsem, že psát detektivku je strašně těžké – mimochodem, tohle si myslím dodneška, ale konečně jsem to zkusil. Z legrace. Jinak bych se bál.*“¹⁷³

Původně měl Václav Erben psát namísto detektivky populárně-vědeckou knihu o československé archeologii: „*Vše bylo připraveno a domluveno s vedením Archeologického ústavu ČSAV. Zbývalo projednat podrobnosti s vedoucím výzkumu dr. Soudským v Bylanech. Seděl jsem na lavičce před expedicí s asistentkou Kostelníkovou, před námi stálo moje auto, tenkrát jsem měl Pragu alfu s velikým kufrem a asistentku Kostelníkovou napadlo, že by v tom kufru mohla být mrtvola. Rozvíjeli jsme ten nápad dál: jak bych jel na Roztěž, havaroval a ta mrtvola by vypadla. Protože by zákonitě musela být vezena od archeologů, podezřelý by nezbytně byl dr. Soudský, který by okamžitě musel být podezřelý každému. V tu chvíli šel právě kolem a tak jsme se ho zeptali, koho by nejraději zavraždil. Řekl koho, my jsme to zvali v úvahu a rozvíjeli příběh dál...*“¹⁷⁴ a takto během čtrnácti dnů vznikl první případ kapitána Exnera. Poklad byzantského kupce nebyl podle Erbena míněn vážně, vznikl jako žert, recese při výpravách za archeology: „*Já z legrace ten příběh napsal a náhodou se stalo, že vedoucí beletrie v Našem vojsku říkal: za deset let jsi tady s desátým příběhem o Exnerovi. Trochu se zmýlil: trvalo dvacet let, nežli jsem jich napsal jedenáct...*“¹⁷⁵ Václav Erben původně ani nepočítal s tím, že by mohlo vzniknout další pokračování: „*Nepředpokládal jsem, že budu psát seriál. To ode mě chtěli v nakladatelství. Teprve pak mi napadlo, že by jedním ze znaků toho hrdiny mohla být v každém příběhu jiná dívka. Detektiv v detektivce je zajisté postava*

¹⁷³ NAVRÁTIL, Jiří. O detektivkách s detektivkářem. *Naše rodina*. 1986, **18**(41), s. 13.

¹⁷⁴ MARKOVÁ, Věra. Návrat kapitána Exnera. *Kino*. 1983, **38**(1), s. 6-7.

¹⁷⁵ FRÝBORT, Pavel. Nestydím se, že jsem detektivkář, říká spisovatel Václav Erben. *Tvorba: Kmen*. 1985, (23),s.4.

svým způsobem pohádková.¹⁷⁶ Mimořádné čtenářské ohlasy dokazovaly, že pohádkovost a celková nereálnost kapitána Exnera lidi táhne. Ale i Václav Erben si časem – jako většina jiných tvůrců – prošel autorskou krizí a to během psaní třetího dílu, *Bláznovy smrti*, která se mu psala ze všech ‚exnerovských‘ případů nejhůře. Sám toto období označuje za osobní mezník ke zvládnutí populárního žánru.

Od té doby si však psaní o kapitánu Exnerovi užíval a nacházel v něm radost. Postupem času však pochopil, že o dalších pokračování nerozhoduje toliko on, jakožto zcela někdo jiný: „*Ocitl jsem se totiž v situaci, kdy se mi tento hrdina vymkl z rukou a o jeho dalších osudech rozhodnou čtenáři a editoři.*“¹⁷⁷ Václav Erben si původně myslel, že další v pořadí třináctý případ s kapitánem Michalem Exnerem už nevyjde, v roce 1993 dokonce veřejně prohlásil, že s kapitánem už je konec: „*dostávám dopisy od čtenářů, v nichž mě žádají, abych napsal nové příběhy kapitána Exnera. Napsal jsem jich dvanáct a již při psaní toho posledního jsem se rozhodl – a to chci čtenářům otevřeně sdělit – že kapitán Exner je mrtev. Byl to podivuhodný přízrak v reálném socialismu. Byla to pohádka, kterou lidé rádi četli. Byla to svým způsobem nostalgie v době, kdy se začali nosit všelijaké vousy, dlouhé vlasy a oškubané džínsy, na někoho, kdo chodí dobře oblečen a má dobré vychování. Teď je doba velice špatného vychování...A pokud jde o detektivky – teď je čas jiných detektivních příběhů, ale ne pro kapitána Exnera. Byl by směšný v této době.*“¹⁷⁸

Celou sérii pak autor rekapituluje jako: „*bezděčnou kroniku doby posledních dvaceti let, neboť je známo, že v příbězích o kapitánu Exnerovi není nejpodstatnější detekce, odhalování zločinu, ale prostředí, v němž se ten který zločin odehrává.*“¹⁷⁹

Přesto však nakonec napsal ještě jeden příběh s kapitánem Exnerem v hlavní roli. Sám se k tomu v médiích vyjádřil takto: „*Michal Exner ale vlastně nikdy nebyl ten správný esenbák a čtenáři tomu dobře rozuměli. S touhle podivnou postavou, která patří spíš do 60. let, jsem se chtěl definitivně rozloučit, také jsem to vyhlásil v tisku, ale byl jsem znovu přinucen, abych ji probudil, a velice jsem uvažoval o tom, jak ji uvést na scénu. Kapitán Exner zůstává pořád kapitán. Je požádán jedním člověkem, který je podezřelý a zavřený, aby se ujal jeho případu. A když se to kapitán Exner doví, sedí ve své pracovně, což je kupodivu, protože on nikdy ve své pracovně nebyl, má nohy na stole, prohlíží si boty, jestli je má dobře*

¹⁷⁶ NAVRÁTIL, Jiří. O detektivkách s detektivkářem. *Naše rodina*. 1986, **18**(41), s. 13.

¹⁷⁷ FRÝBORT, Pavel. Pokoušet literaturu – experimentovat. *Mladá fronta*, 1980, č.138. s.4

¹⁷⁸ MITROFANOV, Alexandr. Kapitán Exner je mrtev, je doba jiných detektivek. *Rudé právo*. 1993, **3**(187), s. 9.

¹⁷⁹ TIBITANZL, Jiří. Skutečnost a fikce Václava Erbena. *Signál*. 1990, **26**(40), s. 15.

vyleštěné. A na pracovně zvenku, na táflováných dveřích je cedulka Doc. JUDr. kpt. M. Exner, CSc., katedra kriminalistiky. Policejní akademie.“¹⁸⁰

K rozhodnutí ho podle jeho vlastních slov donutil jeho přítel Schleierstein, který mu půjčil počítač: „Posledních patnáct let jsem diktoval, ale teď je to nákladné. Řekl jsem tedy, nebudu psát, ledaže by mi někdo půjčil počítač.“¹⁸¹

6.2 Postava kapitána Michala Exnera

Václav Erben komentoval i vznik samotného vyšetřovatele Michala Exnera: „Bylo mi jasné, že tenhle žánr potřebuje postavu hrdiny, že takový hrdina musí mít určité nezbytné vlastnosti, včetně trochu podivného jména. Měl jsem z těch čerstvě přečtených detektivního příběhů dojem, že takzvaní ‚velcí detektivové‘ jsou většinou starší a dost vážní páni. Zkusil jsem tedy zpodobnit mladého člověka. Jako jeho nezbytný doprovod jsem zvolil - podivné soukromé auto...trochu přehnanou frajeřinu a dívku, která mu komplikuje život.“¹⁸² Co se týče výběru jména, rozhodl se Václav Erben pro podivné, nezvyklé: „Vycházel jsem z předpokladu, že by to jméno mělo být neobvyklé. Je dost zvláštní, že tehdy nemělo takovou frekvenci, jako má dnes. Bezděčně jsem si vzpomněl, že v České Skalici býval hotel Exner, a to jméno se mi zazdalo dobré. Později jsem přišel na to, že jde o krajové jméno, že na hřbitově v Dobřanech, což je známé místo z děl Aloise Jiráska, je pohřbeno mnoho Exnerů“.¹⁸³

Autor často dostával od novinářů dotazy podobného rázu, a to zda existuje určitá spojitost mezi kapitánem Exnerem a jím samým, na což odpovídal: „Kapitán Exner má moje osobní povahové rysy. Musí je mít, sám sebe znám nejlépe a mohu tedy Exnera lépe vykreslit.“¹⁸⁴

6.3 Erbenův názor na populární literaturu

Jak už bylo zmíněno výše, Václav Erben nebyl jen detektivním autorem, zároveň psal historickou prózu, či pohádky pro děti. Díky tomuto žánrovému rozptylu se po celou svou spisovatelskou kariéru ocital mezi dvěma různými žánrovými světy – mezi tzv. nízkou a vysokou literaturou. Sám ale mnohokrát zdůraznil, že se mu ona populární literatura psala mnohem hůře, než např. knihy o Jiříkovi z Poděbrad.

¹⁸⁰ PEŠOUTOVÁ, Eva. Umberta Eca jednou uškrtím: Očima spisovatele Václava Erbena: Pátek LN. *Lidové noviny*. 1998, **11**(154), s. 2

¹⁸¹ Tamtéž.

¹⁸² NAVRÁTIL, Jiří. O detektivkách s detektivkářem. *Naše rodina*. 1986, **18**(41), S.13.

¹⁸³ PEŠOUTOVÁ, Eva. Umberta Eca jednou uškrtím: Očima spisovatele Václava Erbena: Pátek LN. *Lidové noviny*. 1998, **11**(154), s. 2

¹⁸⁴ ŠIMÁNĚ, Ladislav. Výslech Václava Erbena: Jak se píše detektivní román. *Obrana lidu*, 1970, č.14.S.5.

„Lidé si myslí, že psát prózu, zvláště pak historickou, je těžší nežli psát detektivku. Z vlastní zkušenosti musím říct, že trilogie o Jiřím z Poděbrad se mi proti příběhům s Exnerem psala přímo skvěle. V románu se autor nemusí držet víc než základní stavby, kdežto v detektivce stále aby jako policajt hlídal postavu, děj, prostě kde co – vždyť tam jde o věty! Slůvko na konci hraje roli! ...detektivku abyste vychrlili pokud možno jedním dechem, protože stále hrozí nebezpečí, že něco zapomenete, něco spletete a abyste pak všechno kompletně přepisoval...“¹⁸⁵ Václav Erben rozhodně není jediným autorem, který se zastává detektivního žánru. Podobná vyjádření se dají nalézt snad u všech autorů detektivek, ať už například Erbenových současnic, Hany Proškové: „Dobré detektivky si vážím, protože mě upoutá. Nepovažuji je vůbec za pokleslý žánr. Detektivky čtou lidé unavení, nemocní, lidé s problémy a když mi napíše, že je knížka pobavila a zaujala, pak jsou detektivky potřebné, mají smysl.“¹⁸⁶ či Evy Kačírkové: „Pochopila jsem, že napsat detektivku, a to i dost špatnou, ale detektivku, je práce, a sice těžká práce. A jen díky své tvrdohlavosti jsem nepropadla malomyslnosti a pustila se do té práce znovu. Dnes jsem si vědoma, že se jí nikdy nenaučím – alespoň ne tak, jak bych chtěla a jak to dovedou mé milované vzory...“¹⁸⁷

Určitá soudržnost autorů detektivek je na jistě na místě a je svým způsobem i potřebná, protože každý z tvůrců si uvědomuje, že napsat kvalitní detektivní příběh není jednoduchou záležitostí a podřadnou spisovatelskou prací. Podle Václava Erbena je jistá nevýhoda žánru v tom, že: „V detektivce se škvár pozná okamžitě – a všichni podle něj hodnotí celý žánr.“¹⁸⁸ Jednoznačný byl i Erbenův názor na vysokou a nízkou literaturu: „myslím, že není rozdíl mezi tzv. vážným a nevážným žánrem. Literatura je buď dobrá, nebo špatná – hezky napsaná pohádka je literárně cennější nežli umělecky se tvářící špatný psychologický román. Jsem přesvědčen, že každý profesionální spisovatel by měl celý život dělat ve své práci pokusy a experimenty.“¹⁸⁹ Ačkoli i připustil, jaký byl v mládí jeho pohled na onu populární, nízkou literaturu: „přiznám se, že držím palec ‚pokleslým‘ žánrům. Zmoudřel jsem. V mládí jsem byl zuřivým odpůrcem takzvaného kýče, plamenným bojovníkem za umění s velkým U...Víte je spousta lidí, kteří prostě nemají co číst. Naštěstí jim však lidovou oddychovou četbu nahradí třeba televizní seriál, který má všechny její potřebné základní prvky. A samozřejmě mnohé filmy. Obecně však: není pokleslých žánrů. Jde pouze

¹⁸⁵ FRÝBORT, Pavel. Nestydím se, že jsem detektivkář, říká spisovatel Václav Erben. *Tvorba: Kmen*. 1985, (23), s.4.

¹⁸⁶ TOGNEROVÁ, Rajka. "První dáma" české detektivky aneb dvacet let s Horácem. *Vlasta*. 1987, 41(2), S.19.

¹⁸⁷ KAČÍRKOVÁ, Eva. *Masožravé rostliny*. Praha: Mladá fronta, 1975. s. 356-357

¹⁸⁸ FRÝBORT, Pavel. Nestydím se, že jsem detektivkář, říká spisovatel Václav Erben. *Tvorba: Kmen*. 1985, (23), s.4.

¹⁸⁹ FRÝBORT, Pavel. Pokoušet literaturu – experimentovat. *Mladá fronta*, 1980. č.138. s.4

o přístup tvůrce k námětu, o schopnost toho kterého tvůrce, o jeho výklad světa, o míru talentu a vzdělání a touhu buď vyslovovat myšlenky složité a třeba pro mnohé nepříjemné, anebo bavit co největší kruh lidí...¹⁹⁰

6.4 Z čeho autor čerpal inspiraci / Jak psal

Ačkoli by bylo vcelku na místě inspirovat se při tvorbě detektivních příběhů reálnými případy, či vyšetřováním kriminalistů, Václav Erben se přiznal, že kriminalistiku nikdy nestudoval: „...*vlastně vůbec nevím, jak se skutečná vražda opravdu vyšetřuje. Četl jsem léta kriminalistický sborník, ale nikdy jsem nemohl nic z toho použít. Skutečné případy jsou zlé, kruté, hloupé a pro detektivku jako žánr nepoužitelné. Ale detektivka není kriminalistický román. Vražda je záminkou, startem příběhu docela jiného, než je příběh o vraždě: v tomto příběhu Detektiv řeší Tajemství. Vražda je v něm proto, aby Tajemství stalo za pročítání desítek stran.*¹⁹¹ Co se týče průniku současnosti do detektivního žánru, ten autor považuje za přímo závislým na schopnostech toho kterého autora a jeho chuti či nechuti se vypořádat s dobou, v níž žije, s její atmosférou a s lidmi s nimiž se setkává¹⁹²

Snaha dostat do příběhu co nejvíce informací, je podle Erbena neštěstím žánru. Čtenář podle něj není taková hlupák, dokáže si mnoho informací domyslet a nepotřebuje vědět vše, co se kolem vyšetřování děje: „*Maximum informací zabíjí příběh. Ideu. Nezbyvá místo na rozvinutí postav a děje, pro napětí a nakonec ani na trochu legrace.*“¹⁹³ Zároveň však dodává, že on jakožto autor musí vědět mnohem víc, než pak skutečně v knize použije: *Musím přece vědět, kdo je vrah a kolem toho vybudovat řešení. Jiný postup vede k násilným zvrátům a autor si musí pomáhat náhodami.*¹⁹⁴

6.5 Václav Erben a kritika

Ačkoliv Václav Erben na začátku každé knihy uvádí, že se jedná o smyšlené dílo, kdy: *všechny jednající postavy jsou vymyšlené a jejich případná podobnost s žijícími osobami je zcela náhodná: stejně tak je tomu i s místem děje*, dostalo se mu jedné zvláště zajímavé glosy ze strany čtenáře právníka, který vzal Erbenovy detektivní příběhy příliš vážně. Text uvádím v celém znění.

¹⁹⁰ NAVRÁTIL, Jiří. O detektivkách s detektivkářem. *Naše rodina*. 1986, **18**(41), s. 13.

¹⁹¹ Tamtéž. S.13

¹⁹² Tamtéž. S.13.

¹⁹³ FRÝBORT, Pavel. Nestydím se, že jsem detektivkář, říká spisovatel Václav Erben. *Tvorba: Kmen*. 1985, (23), s.4.

¹⁹⁴ ŠIMÁNĚ, Ladislav. Výslech Václava Erbena: Jak se píše detektivní román. *Obrana lidu*, 1970, č.14.S.5.

Odborník se diví

Lze důvodně předpokládat, že daleko více lidí si čítá v detektivkách než v trestním řádu. Detektivku Václava Erbena „Smrt Jana Krempy“ přinášelo denně Rudé právo nepochybně široké čtenářské obci. Sympatický kapitán Exner udivuje suverenitou i tam, kde každému odborníkovi je jasné, že kapitán Exner si počíná nezákonně. Na evidentní nesmysl uvedený na str. 127, 128 by měl přijít každý posluchač právnické fakulty, kterému byl právě odpřednášen rozdíl mezi zadržením a vazbou. – Imaginární kapitán Exner postraší zcela klidně podezřelého tím, že na něho uvalí vyšetřovací (71) vazbu, ovšem projeví se záhy velmi lidsky. Odveze si Petra Krempu, jak sám říká, do „šachovny“, zřejmě několikadenní, zřejmě na oddělení VB. Sympatický kapitán by měl za takové porušení zákona přinejmenším ztratit čtenářovy sympatie, pokud by ho neměl postihnout náčelník a pokud by se tím nehodlal zabývat příslušný prokurátor. – Jde o smyšlený detektivní příběh a lze tedy přesnosti mnoho odpustit: pokud ovšem autor nehodlá tvrdit, že takový postup zná z praxe. Potom by si měl uvědomit, že do vazby lze vzít toliko osobu obviněnou z trestného činu a že takové právo rozhodně nepřísluší kapitánu VB. Na pohružky podezřelému vazbou v jakékoli formě (třeba v oné „šachovně“) by mohla mít řada lidí trpké vzpomínky. Nic proti snaze RP poskytnou čtenáři detektiva, na běžnou konzumaci vhodnější než cokoli jiného – suverén Exner i jeho duchovní otec ovšem hodně přestřelili. Lze jen litovat, že ve čtenáři se vyvolává podivná představa o trestním řízení. Doufejme, že praxe vypadá docela jinak.

Dr. Ivan Kulhánek¹⁹⁵

Na což Václav Erben zareagoval o dvě čísla dopředu takto: „**To je osud...**“

Řekl by patrně kapitán Michal Exner po přečtení poznámky dr. Ivana Kulhánka (21. č. LN) a pokrčil by rameny. Já, jako autor detektivky Bláznova smrt (vycházela v Rudém právu na pokračování pod titulem Smrt Jana Krempy) a duchovní otec Exnera, nemohu než s povzdechem konstatovat, že dr. Kulhánek má zajisté z hlediska právníka pravdu a že chtě nechtě budu muset na titulním listě každé detektivky vždy poznamenat to, co jsem udělal již u Znamení lyry, že totiž detektivka je podle mého názoru dobrodružná pouť a nikoliv obraz ze života: že detektivka není učebnice právního řádu, a že dokonce není ani jeho populární ztvárnění. Snad se jednou najde autor, kterému se to podaří (možná, že sám dr. Kulhánek se stane duchovním otcem), a snad také čtenář, který si takové dílo se zájmem přečte. Přecházím ošidnost o „běžné konzumaci“, neboť tím jednak zařazuje dr. Kulhánek vše, co v novinách

¹⁹⁵ KULHÁNEK, Ivan. Odborník se diví. Literární noviny, 1967, roč. 16, č. 21. S. 2

a časopisech vychází na pokračování, jaksi nepřesně, dále pak zavádí do teorie literatury nový termín, tj. literatura pro běžnou konzumaci a literatura pro neběžnou (nebo zvláštní?) konzumaci. Pochybuji, že čtenář hledá v detektivce poučení o způsobech a práci toho kterého trestního řízení, pochybuji, že metody kapitána Exnera budou mít vliv na práci naší veřejné bezpečnosti, jako pravděpodobné metody pana Poirota nebo pana Holmese nejsou kritériem pro práci anglické policie, či způsoby práce pana Maigreta vozem pro policii francouzskou, jsem si jist tím, že naše bezpečnost metod kapitána Exnera nepoužívá.¹⁹⁶

Tímto vyřikáním skrze periodikum Literárních novin by mohla být celá kauza u konce, nicméně pozorný čtenář si mohl v pátém díle - *Efektivně mrtvé ženě* všimnout určité významné podobnosti jmen Kulhánek a Hulhánek a ihned po přečtení je jasné, že se nejedná o náhodu: „...*Někdo je optimista a někdo pesimista*“ odpověděl Exner rozmarně. „*Na toho chlapíka jsem tenkrát dostal vztek a on si to zasloužil. A tak jsem ho dal na jednu noc zavřít, aby viděl, jak je život těžkej. A představte si, že jeden prokurátor...sakra...jak se jen jmenoval...Malásek...ne to ne. Takové měl legrační jméno...Kublásek...taky ne. Hulhánek. Ano, prokurátor Huhlánek, to je jméno, co? Tak ten mě za to napadl v jednom avantgardním listě. A než jsem se zmohl na pořádnou odpověď, tak ten list, že byl moc avantgardní, zrušili a redaktory vyházeli, a mně to bylo všechno tak líto, že jsem proti tomu Hulhánkovi nevystoupil v jiném listě, třebaže mi to nabízeli. Člověk, ‘uzavřel Michal Exner, ‘se nemá nechat strhnout sám sebou. Ani já, ani Hulhánek. To je osud.*“¹⁹⁷

¹⁹⁶ ERBEN, Václav. „To je osud“. Literární noviny, 1967, roč. 16, č.23. S. 2.

¹⁹⁷ ERBEN, Václav. *Efektivně mrtvá žena*. S. 108-109

7 TYPOLOGIE POSTAV

Podle Daniely Hodrové představuje postava v literárním díle takový prvek, který prostupuje všechny jeho roviny zřetelněji než jakékoliv jiné složky, postavu vnímá jako svérázný motiv, či spíše dynamický komplex motivů. Figuru tvoří slovně tematický komplex, který se v textu realizuje souborem určitých textových jednotek. Některé jednotky se v textu vyskytnou jen jednou – jde například o popis těla postavy, jiné se naopak vracejí - především jméno hrdiny. Způsob prezentace postavy v textu dělí Hodrová na několik způsobů, které se pokusím aplikovat na postavu kapitána Exnera:

- 1) promluva vypravěče o postavě, kam spadá přímá charakteristika postavy, popis zevnějšku, chování, jednání a myšlení. Její součástí je i jméno
- 2) dialogy a výroky jiných postav o této hlavní postavě
- 3) monology, vnější i vnitřní.¹⁹⁸

Jak už bylo zmíněno několikrát, ústřední postavou, která spojuje celý detektivní cyklus detektivních románů Václava Erbena je osoba kapitána JUDr. Michala Exnera. Jméno je podle Hodrové nejběžnější opakovanou částí textového souboru postavy.¹⁹⁹ Autor postavu vytvořil s jistou dávkou ironie podle vzorů velkých detektivů světové literatury. Kapitán Exner je představen jako mladistvě vyhlížející, sebejistý, vtipný a vždy elegantně oblečený muž s širokým kulturním zázemím, s poněkud svérázným chováním a četnými úspěchy u něžného pohlaví.²⁰⁰ První setkání čtenáře s kapitánem Exnerem proběhlo v *Pokladu byzantského kupce: V bytě kapitána Exnera zazvonil telefon. Stál na polici u gauče, takže i ležící mohl skvěle dosáhnout na sluchátko. Kapitán Exner tak učinil. „Ano?“ řekl a jeho hlas nebyl ani příliš rozmrzelý. Bylo krátce po druhé hodině v noci. Vedle něho se v příkrývkách něco zachumlalo a ospalý hlas, nepochybně dívčí, se zeptal v polospánku: „Co je?“ ...Jeho byt – to byla garsonka se skříní, stolem, dvěma křesly, prádelníkem a širokým gaučem. Na jedné pülce gauče ležel on, dobře živený, ale ještě zdaleka ne tlustý. Na druhé*

¹⁹⁸ HODROVÁ, Daniela. --na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století. Praha: Torst, 2001. ISBN 8072151401. S. 519.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 525.

²⁰⁰ BLAHYNKA, Milan. *Čeští spisovatelé 20. století: Slovníková příručka*. Praha: Československý spisovatel, 1985. S. 115.

*polovině, podepřena lokty, napolo ležela dívka tak o deset let mladší. A měla na sobě kupodivu pyžamo, snad sem docházela častěji.*²⁰¹

Popis zevnějšku postavy se významně podílí na celkovém obrazu postavy. Popis, jehož součástí je oděv, koresponduje s charakterem, profesí, společenským zařazením.²⁰² Zde narážíme na určitý paradox, jelikož právě způsob odívání se příliš neshoduje s profesí, kterou Exner vykonává. Právě jeho netypický zjev mu často způsobuje problémy a vytváří silnou nedůvěru v očích svědků, či podezřelých. Tuto nedůvěru vzbuzuje i mladistvý vzhled kapitána Veřejné bezpečnosti. Ve třetím díle, *Bláznově smrti* se Michal Exner přiznává, že je mu 34 let, což je dost nízký věk pro hodnost kapitána. Mnoho lidí mu tudíž nevěří a vyžadují jeho průkaz, který následně dlouze a důkladně zkoumají.

Pokud postava prochází nějakými proměnami, znamená to, že se textový soubor modifikuje. Může jít například o „střídání“ oděvů, proměnu tváře atd.²⁰³ Právě časté střídání oblečení je jedním z hlavních znaků kapitána Exnera. Vždy musí být dokonale a hlavně čistě oblečen, nesmí mu chybět vyleštěné boty, a také sladěnost barev je velmi důležitá. Pro všechny případy má ve svém automobilu ještě jeden oblek na převlečení. Když zasedne za volant, nesmí mu chybět bílé jelenicové rukavice, plášť a pokrývka hlavy ve stylu Robina Hooda. Autor si zakládá na detailním popisu jednotlivých outfitů, v textu tomuto motivu věnuje náležitou pozornost: „*Muž, který vystoupil z nejnenápadnějšího auta světa, byl všechno možné, jen ne nenápadný. Vcelku lze říci, že látka jeho letních šatů měla nažloutlou barvu, připomínající čerstvě uříznuté prkno smrkové prkno, o něco temnější byly jeho semišky, zatímco ponožky a kravata měly barvu jantaru. O košili se raději nezmiňovat, byla docela světle žlutá...*“

„... kapitán Exner se podobal spíš snu z dávných románů než současníkům z našedlé reality.“²⁰⁴

Svůj styl si Michal Exner drží po celou dobu své literární existence, tudíž je pak nasnadě, že móda 60.let působí už poněkud zvláště v 90. letech viz ukázka z předposledního případu, vydaného roku 1991: „*v kalhotách bezvadně vyžehlených, vypadal jak lesknoucí se přízrak dávno zašlých let nebo vzdorovité gesto proti nedbalé eleganci současnosti*“²⁰⁵ Dalším podstatným poznávacím znamením je automobil kapitána Exnera. Jedná se o černou

²⁰¹ ERBEN, Václav. *Poklad byzantského kupce*. Praha: Československý spisovatel, 1986, s. ?

²⁰² HODROVÁ, Daniela. --*na okraji chaosu--*: poetika literárního díla 20. století. Praha: Torst, 2001. ISBN 8072151401. S. 521.

²⁰³ HODROVÁ, Daniela. --*na okraji chaosu--*: poetika literárního díla 20. století. Praha: Torst, 2001. ISBN 8072151401. S. 521.

²⁰⁴ ERBEN, Václav. *Poslední pád Mistra Materny*. Praha: Mladá fronta, 1987. S. 64.

²⁰⁵ ERBEN, Václav. *Trable anglického šlechtice v Čechách*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1991. S. 12-13.

mercedesku kabriolet, z let 1939/40. Kapitán Exner je vyhlášený gurmán, rád zkouší nová jídla a často v restauračních zařízeních podrobuje kuchaře zkoušce svými nápady na různé speciality. Co se týče alkoholu je abstinentem, raději dá – i z důvodů řízení automobilu – přednost coca-cole či džusu. Jediným jeho zlovykem je černá káva, které pije až přespříliš, na což ho neustále někdo upozorňuje. Další neřestí je Exnerova záliba v mladých ženách, pro jednotlivé příběhy je typické, že v každém díle potká jinou „femme fatale“. Tímto motivem se budu podrobněji zabývat v následujících rozborech, kde uvedu popisy jednotlivých žen.

Vedlejší postavy, zvláště muži, kapitána Exnera vnímají s nedůvěrou, či jím pro jeho nízký věk opovrhují. Naopak ženy oceňují jeho vybrané způsoby chování, smysl pro humor a cit pro módu. Vypravěč nám nesděljuje vnitřní monology hlavního hrdiny. Stejně tak si kapitán Exner sotva kdy povídá sám pro sebe, k tomuto účelu slouží jeho spolupracovníci poručík Beránek a nadporučík Vlček, se kterými se během případu několikrát sejde, aby si to tzv. shrnuli.

„Tak si to shrneme“ se stalo ustáleným slovním spojením, stejně jako oslovení *„Náš kapitáne“* ze strany Beránka a Vlčka. Oproti tomu kapitán Exner nejčastěji používá oblíbená spojení *„To je osud“* či *„To ví jen Bůh a svatý Václav“*.

Poručík Beránek je popisován jako bodrý chlapík s kulatým bříškem, jehož klíčovým poznávacím znamením je tlustý černý notes, kam si zapisuje všechny informace týkající se případu. Mezi jeho nejoblíbenější činností patří sestavování různých statistik a grafů. Nadporučík Vlček je pohublý, lehce nachýlený muž, který s sebou nosí vyhaslou dýmku, jež málokdy zapálí, a proto nepohrdne klasickou cigaretou od svých kolegů.

8 EXNERŮV ZPŮSOB VYŠETŘOVÁNÍ

V první řadě je obtížné nazvat Exnerův způsob řešení vražd jako obvyklé vyšetřování. Protože se na první pohled může zdát, že kapitán od kriminálky vlastně vůbec nevyšetřuje, což autor poprvé zmínil v *Pokladu byzantského kupce*: „*I dospěli si marně lámali hlavu, co vlastně tady ten člověk chce, když nevyvíjí žádnou, ale vůbec žádnou činnost. Trochu se mýlili. Exner se především společně s nimi najedl a přitom pozoroval...*“²⁰⁶ a tento způsob mu zůstal až do posledního případu *Vražd ve společnosti Consus*, kdy docent Exner přiznává, jaký je vlastně jeho postup: „*Stejně jste mi divnej, hele.*“

„*Ježíš čím?*“ podivil se upřímně docent Exner.

„*Mám zřetelnej pocit, promiňte prosím, že zrovna vy, zrovna vy, moc nepátráte...*“

„*Moc na to nejsem,*“ přiznal kapitán Exner. „*Spiš sbírám drby...*“²⁰⁷

A tak tomu skutečně je, kapitán Michal Exner patří k těm nejzvědavějším detektivům. Neváhá podezřelé vyslýchat – ačkoliv on sám nemá toto označení rád, raději používá spojení „*popovídáme si*“ - i v pozdních nočních či dokonce už ranních hodinách. V tomto směru je velmi spontánní a nerad s návštěvou svědků otálí. Také upřednostňuje „*vyslech*“ u svědků doma, než aby je zval na policejní stanici. Postup je tedy takový, že nejdříve si s jednotlivci promluví kapitán Exner a zbytek rutinní práce jako je potvrzování alibi, ověřování výpovědí a zaznamenávání stop je na poručíku Beránkovi a nadporučíku Vlčkovi.

²⁰⁶ ERBEN, Václav. *Poklad byzantského kupce*. Praha: Československý spisovatel, 1986. S. 28.

²⁰⁷ ERBEN, Václav. *Vražda ve společnosti Consus*. Brno: Moba, 2011. ISBN 9788024342191. S. 85.

9 STRUKTURA ERBENOVA STYLU

Pavel Frýbort v jednom ze svých rozhovorů s Václavem Erbenem tvrdil, že autor staví své detektivky na třech hlavních motivech, kterými jsou – přitažlivý příběh, zajímavé prostředí a dobře propracovaný Velký detektiv, přecházející z příběhu do příběhu společně se svými stálými spoluhrači.²⁰⁸ Václav Erben skutečně stvořil univerzum, ve kterém figurují postavy s dobře popsaným charakterem, ať už jde o poručíka Beránka a nadporučíka Vlčka, lékaře Arnošta Bubleho, doktora archeologie Soudka či Exnerovo ženy. Erben využívá dobře známých míst, nejčastěji východních Čech, která si eventuálně přetvoří ke svému obrazu, viz změna názvu měst, Hora – Kutná Hora, Brody – Poděbrady, Opolná – Opočno aj.

Výběr prostředí často čtenáři naznačí *Poklad byzantského kupce*, *Vražda pro Zlatého muže*, *Denár v dívčí dlani* jsou založeny na využití archeologických motivů, *Efektivně mrtvá žena* těží z prostředí tiskové agentury. *Bláznova smrt* a *Na dosah ruky* řeší složité propletence příbuzenských a sousedských vztahů. Václav Erben s oblibou umisťoval pátrání do míst, pro něž je příznačná velká frekvence osob, ať už je to rekreační oblast v *Pastvině zmizelých*, vojenské kasárny ve *Znamení lyry*, zoologická zahrada v *Osamělém mrtvém muži*, hojně navštěvovaný zámek ve *Smrti talentovaného ševce* či turisty oblíbené skalní město v *Trablech anglického šlechtice v Čechách*. Do přitažlivého filmového prostředí zasadil *Poslední pád Mistra Materny*, kde bylo také velké množství podezřelých, ať už od filmu, divadla či rozhlasu.²⁰⁹

Sám Václav Erben komentoval výběr míst takto: „*Pokud jde o prostředí, jako novinář jsem naši vlast procestoval skrz naskrz, na reportážích jsem coudal mezi vojáky, na letištích, mezi archeology...a když jsem chtěl psát detektivku ze Zoo, tak jsem do Tróje chodil denně celý měsíc.*“²¹⁰ K *Osamělému mrtvému muži* ještě dodává, že měl jakožto čtenář v oblíbené knížky ředitele pražské zoologické zahrady dr. Zdeňka Veselovského. Po přečtení jedné z nich, *Výletu do třetihor*, se rozhodl k něčemu – do té doby pro něj – zcela mimořádnému. Napsal autorovi, kterého předtím osobně neznal, že se mu kniha líbila. A on mu odpověděl: „*Že i v zoologické zahradě by kapitán Exner našel mnoho objektů, které by upoutaly jeho pozornost. Proto jsem se tedy do Zoo vypravil, Zdeňka Veselovského poznal osobně a začal psát Kopyta osla kiang.*“²¹¹

²⁰⁸ FRÝBORT, Pavel. Nestydím se, že jsem detektivkář. *Tvorba, příloha Kmen*, 1985, č. 23. S. 4

²⁰⁹ BLAHYNKA, Milan. *Čeští spisovatelé 20. století: Slovníková příručka*. Praha: Československý spisovatel, 1985. S. 115.

²¹⁰ FRÝBORT, Pavel. Nestydím se, že jsem detektivkář. *Tvorba, příloha Kmen*, 1985, č. 23. S. 4

²¹¹ FALADA, Václav. Kapitán Exner zasahuje. *Mladá fronta*, 1972. č.88, s.1

Václav Erben na jednotlivých detektivkách nezapře, že se zabýval i historickou prózou, jelikož často nové prostředí popíše a představí i z historického hlediska: *Kráčeli krok co krok mezi nízkými domky k centru městečka (Roudná). Jak temná skála neprostupné nicoty zakrýval hvězdné nebe před nimi mrtvý, pustnoucí hrad, jež se vzdal už dávno naděje na vlající praporec, svit pochodní, dusot koní, o břeskných fanfárách nemluvě.*²¹²

Popisy jsou velmi detailní, ale přesto nejsou zdlouhavé, či nudné. Erben pracuje velmi dobře s jazykem, dialogy mají spád, často je tvoří krátké, jednoduché a přitom úderné věty.

Detektivky jsou rozděleny na několik kratších kapitol, které působí formou filmového střihu, jelikož se jejich pomocí střídají jednotlivé scény a čtenář tak má možnost sledovat v krátkém časovém úseku několik situací. Na konci nechybí klasická závěrečná tzv. řešící scéna, kdy kapitán Exner po odhalení vraha shrne celý případ. Autor s oblibou vkládal na závěr kratičkou kapitolu, epilog, který čtenáři nastiňuje další případ.

Historický kontext

Během doby co průběžně vznikaly jednotlivé díly s kapitánem Exnerem, se v naší zemi událo mnoho politických změn. Václav Erben ve svých detektivkách de facto vůbec nepopisuje ani nekommentuje tehdejší politickou situaci, což nejenže nebylo pro detektivní žánr důležité, ale to z jistých důvodů nebylo možné, sám se o tomto tématu autor zmiňuje v rozhovoru pro *Plzeňský deník*: „*Snažil jsem se psát tak, aby pro mě ideologické limity neměly cenu. A aniž bych si kladl nějakou zvláštní cenzuru, jakž takž se mi to dařilo, až na jeden román a některé škrty...*“²¹³

Zlom nastává až po revoluci, kdy vzniká poslední případ s kapitánem Exnerem, v němž nalezneme poměrně mnoho odkazů na novou politickou situaci v České republice. Erben ve svých detektivkách reaguje na určité fenomény, které jsou specifické právě pro éru reálného socialismu, ať už jde o kulturní či společenské otázky. Na všechny tyto „problémy“ reaguje prostřednictvím kapitána Exnera s nadsázkou. Díky tomu lze dobře pozorovat, jak autor přistupoval k postavě kapitána Michala Exnera, kterému jde primárně o nalezení vraha a různé drobné prohřešky jako jsou melouchy, či příživnictví ho tolik nezajímají, ačkoliv se ve své době jednalo o trestné činy. Michal Exner na tyto činnosti většinou reaguje slovy „*Já dělám vraždy, víte, mě nezajímají...*“

²¹² ERBEN, Václav. *Vražda ve společnosti Consus*, Brno: Moba, 2011. ISBN 9788024342191. S. 84.

²¹³ DVOŘÁK, Petr. Kapitán Exner dnes už nezasahuje. *Plzeňský deník*. 1993, 2(266), str. 6.

Autor tyto témata zlehčuje, čímž čtenářům opět připomíná, že: „*Exner to je pohádka.*“ Rozhodla jsem se z každého dílu vybrat zajímavé reálie, které následně pomocí dobových slovníků rozklíčuji a doplním ukázkou z knihy.

9.1 Poklad byzantského kupce

V prvním případě řeší kapitán Michal Exner vraždu Jaroslavy Holubové, vedoucí oddělení hospodářské správy archeologického ústavu, sídlícího v Praze.

Mrtvola je objevena shodou okolností, vypadne z kufru havarované Prahy Alfy. Automobil řídil redaktor Alfréd Hudec, mířící na novinářské shromáždění do záměčku Radešín. Vzápětí je k případu zavolán kapitán Michal Exner.

„Tak příčinou smrti,“ řekl lékař, „byla rána v krajině spánku. Nešťastné místo. Popis dám přesně do protokolu. Tupý předmět. Všiml jsem si v tom místě nějakého bělavého prášku, nebo co to je. Necháme to prošetřit. Jako stopy po pudru nebo co. Nebo omítka.“²¹⁴

Ženu nikdo z přítomných nepoznal a nebyla ani v registru pohřešovaných. S identifikací pomohl až doktor Soudek, vedoucí archeologických výzkumů v nedaleké Bylavi, kterou v předešlých dnech několikrát navštívil majitel Prahy Alfy, redaktor Hudec. Tam mu byla mrtvola ženy podstrčena. Kapitán Exner se o oběti dozví, že nebyla v práci příliš oblíbená a neměla - až na mladého archeologa Jaromíra Šedivku, se kterým navázala milostný poměr - mnoho přátel. Výše zmíněný nakonec podal v Praze hlášení o zmizení své přítelkyně, jež měla údajně pracovně odjet na víkend do Bylavi. Vše ale nasvědčovalo tomu, že Holubová neodjela ani z práce. Exner se tedy vydává do Institutu, kde se seznámí s ředitelem Alingerem a jeho zástupcem docentem Černým.

Mezitím se v bytě Holubové najde spousta fotografií a dopisů, jež je potřeba řádně prozkoumat. S tím Exnerovi pomůže jeho přítelkyně Kamila, která si všimne starší fotografie, na níž byla zachycena oběť s netypickou, na první pohled velice starou náušnicí, jež byla, jak se zjistilo později, z pokladu byzantského kupce. Ten měl být údajně zničen během náletů za druhé světové války. Pravost náušnice je potvrzena několika odborníky a celý případ začíná nabírat ostřejších rysů. Kapitán Exner se začne zajímat o historii onoho pokladu a zjistí, že během války pracovali na uskladnění jeho sbírek čtyři známé tváře. Profesor Alinger, docent Černý, doktor Soudek a redaktor Hudec. Během jejich práce však došlo k náletu a poklad byl jednou provždy zničen. Alespoň se to tvrdilo, ovšem fotografie s náušnicí dokazovala něco

²¹⁴ ERBEN, Václav. *Poklad byzantského kupce*. Praha: Československý spisovatel, 1986. S. 26.

jiného. Mimo to byla i jasným důkazem, že se Holubová znala s některým z mužů už v minulosti, přestože všichni shodně tvrdili, že ji nikdy dřív neviděli. Čtveřice se okamžitě stává hlavními podezřelými. Ale kapitánu Exnerovi stále uniká to nejdůležitější, motiv.

Jaroslava Holubová se rozhodla svého vraha vydírat. Celý případ započal už v minulosti, kdy s doc. Černým otěhotněla. Vyhrožovala mu, že vše řekne jeho rodině, tak se ji rozhodl umlčet ukradeným pokladem. „*Poklad byl ukraden. Na počátku právě toho náletu. Zcela zoufalý čin. Dostala jej paní Holubová, aby mlčela...pro něj tím věc skončila. Pro ni také. Zatím. Neozvala se dlouhá léta...*“²¹⁵ Ale pak nastaly další situace, při kterých si Jaroslava Holubová vzpomněla na starého známého. Ať už šlo o získání práce v Institutu, či o přimluvení se za svého syna, který se chystal na přijímací zkoušky oboru archeologie. Když chlapec zkoušky neudělal, což Holubovou rozčílilo, šla si stěžovat a opět použila výhrůžek, tentokrát však celá situace dopadla fatálně. „*Dveře pracovny docenta Černého jsou naproti schodišti. Nečekala ránu. Ani nevykřikla. Snažila se, aby neztratila rovnováhu, aby nespadla ze schodů. Nepodařilo se jí to. Padala. Na odpočívadle udeřila hlavou do odlitku římského nápisu z trenčinské skály. Náraz byl smrtelný. Upadla a nehýbala se“... (doc. Černý), „ukryl nejdřív mrtvolu do skříně. Potom uvažoval a výsledkem toho byl plán: dopravit ji nepozorovaně do Bylavsí, kde se zahrnuje – vždycky v noci – výzkum. Tam ji položit do hlíny, přehrnout a nechat ji pohřbít buldozerem. Tak zmizí dokonale a beze stopy.“²¹⁶*

V prvním příběhu se krystalizují motivy, které bude Václav Erben hojně využívat i dalších pokračováních. Jde především o závěrečnou, tzv. řešící scénu, kde kapitán Exner shrne a osvětlí celý případ. V *Pokladu byzantského kupce* je jeho věrným posluchačem dr. Soudek, ale v dalších případech jimi často jsou právě Exnerovo ženy, ke kterým se vrací po skončení případu, často unaven a vyčerpan po náročném vyšetřování.

Historický kontext

Nedostatek líhu

Pro období reálného socialismu byl nedostatek čehokoliv naprosto běžnou věcí.

„*Poslyšte, je tady k dostání líh? Myslím v drogeriích denaturovaný líh? „Lih?“ Kareš byl zvyklý ničemu se nedívat. „Nebyl už několik měsíců. Ani tady v Jednotě ve vsi, ani na celém okrese. Zrovna předevčím jsem byl ve městě a sháněl jsem ho. Tam už ho taky nemají několik týdnů. Řekli mi, že čekají zásilku koncem měsíce.“*“²¹⁷

²¹⁵ ERBEN, Václav. *Poklad byzantského kupce*. Praha: Československý spisovatel, 1986. s. 150.

²¹⁶ ERBEN, Václav. *Poklad byzantského kupce*. Praha: Československý spisovatel, 1986. s. 152-153

²¹⁷ ERBEN, Václav. *Poklad byzantského kupce*. Praha: Československý spisovatel, 1986. S. 30.

Plnění plánu

Celé socialistické hospodářství bylo řízeno tzv. plánem, jenž měl za úkol nahradit trh a tržní síly. Plán byl povýšen na zákon a plán pětiletý (pětiletka) na „základní zákon“. Běžně se v období reálného socialismu používaly pojmy jako „dlouhodobý plán“, „krátkodobý plán“, „individuální plán“, kolektivní plán“. ²¹⁸ S plněním plánu se kapitán Exner střetává například v prvním díle, kdy se rozhodne uprostřed noci navštívit archeologické výzkumy v Bylavsi, a je překvapen, že se pracuje i během noci.

„A proč děláte v noci?“

„Melioracím se porouchal traktor a honěj plán. A voni nemůžou dělat v noci a já ted' jo, protože zahrnuju. Tak už tři neděle ho mají přes den voni a v noci na to jdu já. Je chládek, prima se dělá...“²¹⁹

9.2 Znamení lyry

Druhý případ se odehrává ve vojenském prostředí. Kapitán Exner je povolán svým přítelem ze studií, majorem Havlíkem, aby vyřešil vraždu náčelníka štábu leteckého pluku podplukovníka Pilmana, který byl nalezen nedaleko letiště s rozbitou hlavou.

Pilman vedl týden před svou smrtí komisi řešící případ, ve kterém přišel o život člen kontrarozvědky na letišti, nadporučík Veselý: *„někdy v pondělí odpoledne odešel nadporučík Veselý z kasáren přes prostor pravděpodobně směrem do Líbce. To není neobvyklé, naši příslušníci si tudy zkracují cestu na nádraží, pokud jezdí směrem na Tuchovice. Když došel do těchto míst, dopadly blízko něho dva dělostřelecké granáty a jejich střepiny a pravděpodobně i nějaký kámen nebo co, to ukáže pitva, zasáhly nadporučíka Veselého smrtelně.“²²⁰* Komise se po prošetření celé situace rozhodne vyhodnotit celou událost jako *„...nešťastnou náhodu. Podivnou mimořádnou událost, jaká se stane jednou za léta“²²¹.*

Nicméně smrt podplukovníka Pilmana náhoda nebyla, což dokazuje i vražedná zbraň nalezená nedaleko zavražděného. Jednalo se o železnou trubku z kotle, která vyšetřovatele přivede k hlavnímu podezřelému, údržbáři a topiči na kasárnách Karlu Šlemprovi, který už byl jednou trestaný a ke všemu několikrát veřejně vyhrožoval Pilmanovi smrtí. Kapitán Exner ale zjistí, že Šlemprovi ležel v žaludku kdekdo a že se jedná spíše o agresivního mluvku, než o vraha. V průběhu vyšetřování se nalezne Pilmanův zápisník, jež nosil neustále u sebe

²¹⁸ PRUŠA, Jiří. *Abeceda reálného socialismu*. Praha: Avia Consultants, 2011. ISBN 978-80-260-0686-2. S. 321.

²¹⁹ ERBEN, Václav. *Poklad byzantského kupce*. Praha: Československý spisovatel, 1986. S.41.

²²⁰ ERBEN, Václav. *Znamení lyry*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1990. S. 26.

²²¹ ERBEN, Václav. *Znamení lyry*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1990. S. 27.

a zapisoval si do něj mnoho důležitých informací. Několik stran bylo vytrženo a vyšetřovatelé naleznou podivnou značku, tzv. znamení lyry - vlnovku, která byla údajně viděna na místě nehody, kde nešťastnou náhodou zemřel nadporučík Veselý. Michal Exner začne hledat možné spojitosti mezi těmito dvěma činy. Jak se ale později ukáže, byla celá záležitost s lyrou nastrčená, aby zmátla stopy vedoucí k vrahovi. Tím byl Pilmanův bývalý spolužák, major Šustek, který oběť nenáviděl hned z několika různých důvodů. V první řadě Pilman navázal vztah se Šustkovou přítelkyní, dcerou generála, která pro majora Šustka představovala jasný profesní vzestup, o něhož vinou Pilmana přišel. Ale hlavním motivem bylo provalení podvodu, kdy major Šustek propustil o měsíc dříve do civilu trestaného vojáka základní služby, který seděl ve vězení za rozkrádání materiálu – využitého na stavbu domku majora Šustka. Protože byl Pilman ve své práci pečlivý, rozhodl se celý případ znovu prošetřit, čímž by se podvod zajisté provalil a Šustkova kariéra by rázem skončila.

„Je zvláště výrazná surovost činu, vrah bušil do člověka už zabitého.“²²²

Exner a ženy

Ve Znamení lyry se kapitán Exner poprvé setká se svou osudovou ženou, zubařkou Gabrielou Steinovou, se kterou se budou průběžně scházet a rozcházet po celou knižní sérii. Jejich první setkání by kapitán Exner mohl okomentovat svým oblíbeným spojením „*To je osud*“.

*„Byla bouřka a lilo...rozběhla se, protože předpokládala, že řidič před křižovatkou pojede volněji a podaří se jí naskočit. Neuvědomila si, že utkat po mokré dlažbě na vysokých podpatcích a s otevřeným deštníkem není jednoduché. Ve chvíli, kdy chtěla přeběhnout jízdní dráhu, zapíchl se jí podpatek do díry v chodníku. Obrátila se aby jej vytrhla, druhou nohou uklouzla, přes deštník ještě uviděla světlo auta, které jelo přímo na ni, vykřikla a upadla. Auto zabrzdilo, smeklo se a řidič je postavil napříč ulice.“²²³ Řidičem a zachráncem v jedné osobě nebyl nikdo jiný než kapitán Michal Exner, který se automaticky nabídl – *po důkladném prohlédnutí a srovnání všech kladných stránek její bytosti*²²⁴ – že paní zubařku odveze domů a při loučení ji prozradí, že: „*Zítرا dopoledne se uleju ze zaměstnání...A budu tak mezi devátou a půl desátou pít kafe v kavárně Slavia. Víte, kde to je? Tam proti národnímu.*“²²⁵ Jejich první schůzka je však – kvůli vyšetřování případu z kasáren – velmi krátká, přesto*

²²² ERBEN, Václav. *Znamení lyry*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1990. S. 46.

²²³ Tamtéž, s.32.

²²⁴ Tamtéž, s.33.

²²⁵ Tamtéž, s.33.

kapitán stihne Gabrielu zhodnotit: „...A přemýšlel, jestli už někdy viděl tak zelené oči. Vlasy měla zrzavé a najisto si je barvila. To se dalo poznat na první pohled.“²²⁶

Setkají se však ještě na konci případu, kdy je kapitán Exner pozván k doktorce Steinové, aby vyslechl záhadný příběh, už zmíněný epilog, navazující na třetí případ – *Bláznovu smrt*.

„V jedné vile, na jejíž zahradu dobře vidím, zemřel, prý nešťastnou náhodou, nějaký blázen. Schizofrenik. Poměrně mladý...“²²⁷ Tato návaznost na další díl je také jedním z opakujících se motivů, které mají za úkol navnadit čtenáře na další případ.

Historický kontext

Legitimace

Občanský průkaz byl každý povinen nosit neustále u sebe a dodržování této povinnosti bylo prověřováno náhodnými kontrolami ze strany Veřejné bezpečnosti. Pokud u sebe dotyčný občanský průkaz neměl, mohl být odveden na místní oddělení VB kvůli zjištění totožnosti a následně za svůj „přestupek“ pokutován. Mimo běžných údajů obsahoval občanský průkaz v době reálného socialismu také informace o bydlišti, zaměstnání, dětech, rodičích, dosaženém vzdělání, zvláštních znamení a dokonce i očkovaní. Pokud kontrola nenašla v občanském průkazu razítko potvrzující, že je jeho držitel v pracovním poměru, byl označen za příživníka.²²⁸ Legitimaci u sebe v tomto případě neměl desátník Macháček, toho času na útěku z kasáren, který byl podezřelý z krádeže nábojů a následně hledaný po celém území.

„Desátník Pepa Macháček se stal obětí vlastní nerozvážnosti. Tloukl by se do hlavy když si to později uvědomil... protože voják základní služby, který na sobě nemá na veřejnosti vojenský stejnokroj, ale džínsy a kostkatou košili, je rozhodně případem k potrestání. Macháček to věděl, ale byl příliš bezstarostný... Esenbák chodil jako obyčejně a koukal po lidech. A přešel kolem Macháčka. A když se vracel, zastavil se u něho a řekl: ‚Váš občanský průkaz, prosím.‘ ‚Mám doma, soudruhu,‘ řekl Macháček klidně. ‚Víte, že ho máte nosit s sebou, když někam jedete.‘ ‚Jo, ale já ho náhodou zapomněl...‘

‚Jak se jmenujete?‘

‚Macháček,‘ Pepa to řekl, ani nevěděl jak. Člověk nemůže myslet na všechno. ‚Tak si všichni seberte věci a pojd’te semnou.‘“²²⁹

²²⁶ ERBEN, Václav. *Znamení lyry*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1990. S.34.

²²⁷ Tamtéž, s. 202.

²²⁸ PRUŠA, Jiří. *Abeceda reálného socialismu*. Praha: Avia Consultants, 2011. ISBN 978-80-260-0686-2. S.289.

²²⁹ ERBEN, Václav. *Znamení lyry*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1990. s. 120.

9.3 Bláznova smrt

Ve třetím díle řeší kapitán Exner smrt schizofrenika Jana Krempe, žijícího se svou početnou rodinou v honosné vile v městečku Meziboří. Mladík spadl do skleněné výplně pokojových dveří a prořízl si hrdlo. Jeho rodina považuje celou záležitost za nešťastnou náhodu. Ač to málokdo z příbuzenstva přizná nahlas, všem se svým způsobem ulevilo, že už je Honza nebude psychicky týrat a nebudou muset čelit jeho agresivním útokům.

Tímto by byl celý „případ“ uzavřen, nebýt Gabriely Steinové, která má o celé události určité pochybnosti - a jak se ukáže na konci, oprávněné, jelikož zahlédla vraha.

„Za slunného dne odpoledne je ze štítového okna podkrovního pokojíku domu paní Kecové vidět pokoj Jana Krempe jako na dlani. Přes koruny stromů. V pokoji nebyly žádné záclony.“

„Ano.“ „Poznala jsi ho...Gabrielo...“ „Ano.“ „Viděla jsi všechno?“

„Naštěstí ne.“ „Bála ses pravdy?“ „Ano. Mívala jsem ho ráda. Mohla...mohla to být opravdu jen nešťastná náhoda.“ „Nebyla.“ Polkla a bezděčně si přejela rukou po čele.²³⁰

Z toho důvodu se rozhodne povolat kapitána Exnera, aby celou záležitost taktně prošetřil. Zpočátku Michal Exner pátrá na vlastní pěst, bez jakýchkoliv důkazů, které by nasvědčovali cizímu zavinění.

V rodině Krempeových panují velice složité vztahy způsobené nejen nepřizpůsobivým a agresivním chováním Jana Krempe, ale také tragickým úmrtím dcery Květy, která před rokem zemřela na Anginu pectoris. A to i přesto, že měla tu nejlepší lékařskou péči, ze strany svého manžela doktora Rouse, který s rodinou nadále udržuje slušné vztahy. Krempeovy mají ještě syna Petra, malíře, divadelníka a bohéma v jedné osobě, který chodí domů krást peníze. On se stává v případě hlavním podezřelým, jelikož měl se svým bratrem asi nejvyhrocenější vztahy a zároveň tu je možnost, že byl svým nemocným bratrem vyrušen, když kradl peníze a následně se mezi nimi strhla hádka. Posledním potomkem je pak nejstarší ze sourozenců, Věra Krempeová, která má po městě přízvisko staré panny. Ve vile žije i sestra paní Krempeové, Marta Muršová, jež má syna Ericha a dceru Lídu, která projeví o kapitána Exnera zájem, nicméně kvůli Gabriele Steinové zatím bez výsledku.

Kapitán Exner zjistí, že mladý Jan Krempa znal mnohá tajemství a roznášel po městě drby a lži o svých příbuzných. V jeho pokoji se najdou dva deníky červené barvy – na kterou byl vysazený – patřící zemřelé Květě Krempeové. Z nich vyšetřovatelé vyčtou nejen průběh její nemoci, ale i hádky s manželem, doktorem Rousem. Ten se chtěl nechat kvůli jiné ženě

²³⁰ ERBEN, Václav. *Bláznova smrt*. Praha: Československý spisovatel, 1986. s. 347-348.

rozevřít. S tím však Květa Krempová nesouhlasila a z toho důvodu se jí její manžel rozhodl zbavit. Pořídil jí nevhodné prášky, které jí způsobily záchvat. Na to všechno Jan Krempa prostřednictvím deníků přišel a rozhodl se doktora Rouse vydírat, měl u sebe totiž důkaz, který by vrahu, ze smrti manželky, usvědčil. Červenou krabičku s léky.

„...Deníkům své ženy jste nevěnoval pozornost. Ale fakt, že jste mezi jejími léky nenašel Cordalle–E, vás musel zneklidnit. Neklid přerůstal v strach. Strach v hrůzu. Neboť jste si uvědomil, že krabička s Cordallem je červená...zvláštní vztah schizofreniků k červené je znám...A pro krabičku jste si před týdnem šel...Přerovnal jste celý pokoj a lék jste našel. Ale překvapil vás Krempa. Asi jste se pohádali. Chtěl krabičku zpátky. Vyhrožoval. A vy jste věděl, co umí.“²³¹

Zde máme další zajímavý poznatek a to ohledně podezřelých osob. V každém díle se hlavním podezřelým stávají lidé z nižších sociálních vrstev, ať už jde o řidiče automobilu v Archeologickém Institutu, či údržbáře Karla Šlempra. I v Bláznově smrti je za hlavního podezřelého považován bohém a příživník, nepřizpůsobivý občan, Petr Krempa. Nicméně za vraždou stál doktor, osoba z vyšších kruhů - stejně tak jako v předchozích dílech. Václav Erben tímto způsobem boří určité zajeté stereotypy.

Historický kontext

Příživnictví

V *Bláznově smrti* se Václav Erben dotýká problematiky tzv. příživnictví, což je charakterizováno jako trestný čin, kterého se dopustil člověk, který se „soustavně vyhýbal poctivé práci a opatroval si prostředky k obživě prostitucí, hazardní hrou nebo jiným nekalým způsobem“ (par. 203 *Trestního zákona* z roku 1961). Občan, který se dopustil příživnictví, mohl být odsouzen k trestu odnětí svobody až na dva roky. Zároveň však nemusel být obviněný nutně bez pracovního poměru, stačilo, když byla jeho pracovní morálka označena jako velmi špatná a jeho pracovní výkon jako neodpovídající jeho schopnostem a fyzické zdatnosti. Za příživnictví byli trestáni především tuláci, bezdomovci, prostitutky, alkoholici a drobní zlodějíčci.²³²

„Nežiju spořádaně. Nepoctivě se příživuju. Ačkoliv nejsem členem Svazu výtvarných umělců, odvažuju se malovat a nejen to. Čas od času své obrazy také prodávám. Dokonce je nabízím. Příživuju se. Nemohu za to, že mě pánové ve Svazu nechtějí přijmout za člena.“

²³¹ ERBEN, Václav. *Bláznova smrt*. Praha: Československý spisovatel, 1986. s. 341.

²³² KNAPÍK, Jiří a Martin FRANC. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967*. Praha: Academia, 2011. ISBN 9788020020192. Str. 760-761.

Možná že maluju špatně. Ale možné že ne. Myslím, že nejsou kompetentní, aby něco takového posuzovali. To je ovšem můj názor, ale objektivní skutečnost zůstává. Přiživuju se. Jsem tedy výborným objektem pro jakékoliv podezření.“²³³

9.4 Vražda pro zlatého muže

Při kopání ropovodu poblíž Bylavsí se nalezne lebka. K nálezů je přivolán dr. Soudek společně s antropologem Šedivkou, aby zjistili, zda se nejedná o nález z období neolitu. Lebka je ale mnohem mladšího data, v zemi leží teprve přibližně dvacet let a k tomu je zcela evidentní fraktura na temeni lebky, která dokazuje smrti cizím zaviněním. Pak oba muži odjíždějí na zámek Hrabín, kde se koná konference archeologů z celé země. Tam se dr. Soudek podělí se všemi účastníky o teorii, komu patřila nalezená lebka. Tvrdí, že se jedná o jistého Pavla Kořínka, který v roce 1949 ukradl z muzea v Hoře tzv. poklad Zlatého muže a o kterém se předpokládalo, že se svými přáteli utekl za hranice, do Francie, kde poklad prodal. Dr. Soudek nezapomene dodat, že celou záležitost předá Veřejné bezpečnosti k prošetření. Na konferenci vypukne hádka a druhý den ráno se nalezne pod věží tělo novináře Melase – který měl o celém sympoziu napsat článek. A jeden z účinkujících, Soudkův dlouhodobý rival, doktor Trousek je nalezen pobodaný halapartnou v rytířském sále. Naštěstí útok díky rychlému přesunu do nemocnice přežije. Za hlavního podezřelého je okamžitě považován dr. Soudek, který není ochotný spolupracovat s Bezpečností. Kapitán Exner se k případu dostává díky aktivitě poručíka Beránka a rozhodne se dr. Soudkovi pomoci: „*Beránek ti něco vzkazuje...listoval hlášení, co přišly z okresů.*“

„*Něco pro nás?*“ „*Ale ne. Jen aby měl přehled a vzdělal se. Ten doktor Soudek se zase zaplet.*“ „*Ale...Blbost.*“ „*Fakt. Na Hrabíně. Víš, to je ten zámek...Jeden chlapík tam skočil z okna a zabil se, jeden se pobodal halapartnou málem k smrti a doktor Soudek si vyšel na procházku oknem z prvního patra. Beránek myslel, že by tě to mohlo zajímat, tak ti položil dotyčnej spis na stůl.*“²³⁴

Kapitánu Exnerovi a dr. Soudkovi nezbyvá nic jiného než začít spolupracovat, vycestují spolu na několik dní do Paříže, aby si promluvili se sběratelem umění, který momentálně vlastní poklad Zlatého muže, o němž netušil, že je kradený. Ve stejnou dobu se začíná jednat o možném odkoupení pokladu zpět do Československa. Michal Exner navštíví také Kořínkovi přátele, kteří do Paříže emigrovali. Dozví se od nich, že Pavel Kořínek

²³³ ERBEN, Václav. *Blázňova smrt*. Praha: Československý spisovatel, 1986. s.289.

²³⁴ ERBEN, Václav. *Vražda pro zlatého muže*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1991. S. 41.

nedorazil ani na místo schůzky, kde měli společně překročit hranice, společně s Kořínkovou přítelkyní. Nakonec se prokáže, že se Pavel Kořínek scházel současně se dvěma dívkami. Jednou z nich byla manželka novináře Melase, Marie Melasová, jež pracovala v muzeu, kde byl poklad uschován a pomohla ho Kořínkovi ukrást. Ten ji na oplátku slíbil, že společně utečou do Francie, ale brzy si to rozmyslel a rozhodl se odjet bez ní. Melasová se o celém podvodu dozvěděla a Pavla Kořínka zavraždila, tělo vhodila do obilné jámy, kde ho nyní po dvaceti letech našli bagristé, a poklad ukořistila jen pro sebe. O mnoho let později se svému muži přiznala s krádeží, ale jemu na archeologické konferenci došlo, že je zodpovědná i za vraždu. Melas se proto rozhodne umlčet dr. Soudka, který prohlásil, že dá celý případ k prošetření. Ale novinář Melas si dr. Soudka splete s dr. Trouskem a napadne nepravého. Když si uvědomí, jakou fatální chybu udělal, vyskočí z okna věže. Kapitán Exner celý případ zhodnotil slovy: „*A náhody se spojí,“ meditoval Michal Exner, „v příčinný řetězec.“*²³⁵

Jistým originálním prvkem ve *Vraždě pro zlatého muže* je skutečnost, že poprvé za vraždou stála žena. Také vycestování kapitána Exnera je zcela jedinečné a ojedinělé, jde o jedinou cestu za hranice Československa v celé sérii.

Exner a ženy

Kapitán Exner potká antropoložku Evu Hodačovou, se kterou se poznal v prvním příběhu z archeologického prostředí.

*Michal Exner zíral na promovanou antropoložku Hodačovou, která svižně vystoupila s Beránkem ze služební šestsettrojky. Měla stejně dokonalé nohy jako tenkrát, kdy mu na antropologickém oddělení archeologického institutu vařila kávu... Hodačová potřásla Exnerovi srdečně rukou. „Jsem ráda, že vás vidím.“ „Potěšení“, odpověděl a usmál se, jak nejroztomileji uměl, „je na mé straně.“*²³⁶

Historický kontext

Kopečkáři

Termínem „Kopečkáři“ se označovali lidé opouštějící po únoru 1948 „ilegálně“ republiku přes zelenou hranici. To bylo možné pouze do doby, než se hranice neprodyšně uzavřely. K odchodům obvykle používaly lesní cesty přes „kopečky“, tzv. hlavně přes Šumavu.²³⁷

²³⁵ ERBEN, Václav. *Vražda pro zlatého muže*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1991. S. 195.

²³⁶ ERBEN, Václav. *Vražda pro zlatého muže*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1991. S. 53.

²³⁷ PRUŠA, Jiří. *Abeceda reálného socialismu*. Praha: Avia Consultants, 2011. ISBN 978-80-260-0686-2. S.199.

Tento motiv Erben využívá ve *Vraždě pro Zlatého muže*, kde skupina mladých lidí, v čele se zlodějem vzácného pokladu, uteče přes hranice do Francie, kde chtějí získat občanství.

„*A motiv?*“

„*Útěk za kopečky. Po krádeži zmizel a už se neobjevil.*“²³⁸

9.5 Efektivně mrtvá žena

Pátý příběh se odehrává v Praze v Tiskové agentuře, kde zavražděná pracovala. Mrtvá je nalezená za závěsem ve foyer divadla V louži, které s Tiskovou agenturou sousedí. S identifikací mají vyšetřovatelé z počátku velký problém, jelikož si vrah dal záležet na tom, aby oběť nešla rozpoznat.

*Vlček přistoupil k závěsu a odhrnul jej. Nebylo to pěkné, co tam bylo u dveří. Všichni, kteří byli kolem, včetně Vlčka a Beránka, se odvrátili. Michal Exner přivřel oči. „Surovec...“ řekl tiše. „Sakra, takový surovec...Nástroj?“ „Tady nic.“*²³⁹

Po prozkoumání prostoru divadla a sklepa Tiskové agentury naleznou vyšetřovatelé vražedný nástroj: „...byla zabitá v divadle, a to železnou tyčí, kterou jsme našli nedbale utřenou v tom nepořádku u kotelny pod námi. Zakrvácený hadr se povaloval opodál.“²⁴⁰ Nedaleko celé události, v kotelně, spal jistý montér Petr Čmelík, mnohokrát trestaný a zatím jediný podezřelý, jelikož byl v době vraždy v budově. Ten se má pokusit mrtvou identifikovat, ale bohužel bez úspěchu. Následuje řada dalších lidí, ať už z Tiskové agentury či z divadla, než mrtvou pozná její kolegyně z práce, Lydie Malá, operátorka od dálkopisů. Její nadřízený Richard Král potvrdí, že by se mohlo jednat o jistou Věru Novákovou. Kapitán Exner se vydává na adresu oběti, kde najde jejího manžela, Vladimíra Nováka. Ten okamžitě upozorní na své podezření, že mu žena byla nevěrná, což se nakonec potvrdí jako pravdivá informace. Nováková měla milostný poměr s kolegou Josefem Pilousem, se kterým dokonce otěhotněla. Redaktor se tímto stává hlavním podezřelým.

Mezitím se mezi osobními věcmi zavražděné naleznou data, která nedokáže nikdo rozluštit. Jedná se o patnáct, dvacet dat, a u čtyř z nich přiložená jména – Kyselý, Tereba, Machoň a Bílek. Podporučík Beránek nazve soukromě list s daty jako záhadu, se kterou si neví rady. Proto se kapitán Exner rozhodne na ona jména pozeptat v Tiskové agentuře, ale nikomu nejsou zvlášť povědomá. Ještě téhož večera je Michal Exner pozván k jednomu

²³⁸ ERBEN, Václav. *Vražda pro zlatého muže*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1991. S. 80.

²³⁹ ERBEN, Václav. *Efektivně mrtvá žena*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1992. S. 27.

²⁴⁰ ERBEN, Václav. *Efektivně mrtvá žena*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1992. S. 51.

z pracovníků agentury, kterého údajně něco napadlo. Když však kapitán dorazí na místo, není nikým očekáván. Vezme celou situaci jako hloupý žert a po cestě domů se mu stane autonehoda zapříčiněná vrahem. „*Silnice byla prudká, ale přesto Michal Exner nepustil mercedesce uzdu. Nemyslel ani tak na jízdu jako na toho žertěře, který ho vytáhl z postele, který ho hnál na začátku noci přes celou Prahu a který z něho udělal v očích Mišara a jeho ženy úplného blba...sakra, guma! napadlo ho, protože to vozem prudce smýklo do strany. Instinktivně strhl volant doprava. Ale vůz se řítit doleva k patníkům a ke stráni jako po nakloněné a namydlené rovině. ‚Sakra!‘ řekl a myslel: je konec, mladíku, pozor, patník! Pustil volant a opřel se rukama o desku s přístroji. Ještě uslyšel, jak vůz narazil na patník a jak ten patník se zvláštním cvaknutím odletěl.*“²⁴¹

Kapitán Exner celou záležitost odnesl slabým otřesem mozku a tržnou ranou na hlavě. Během nehody se ztratí list s daty, což Exnera přivede na správnou stopu, jelikož se detailněji zaměří na jednotlivá jména, a zjistí, že se jedná o různé vědce či lékaře, kteří odcestovali do zahraničí, ať už z důvodu stáže či konference. Problém byl ovšem v tom, že už se nevrátili zpátky do Československa. Novákové se podařilo v Tiskové agentuře odhalit člověka, který organizuje odchod předních intelektuálů za hranice. A rozhodla se ho vydírat.

Oním vrahem byl redaktor Richard Král, který se po atentátu na kapitána Exnera rozhodl opustit Československo, ale byl před hranicemi včas zadržen. Při výslechu přizná, že Novákovou vylákal mimo pracoviště, do sklepa Tiskové agentury, kde ji měl předat slíbených dvacet tisíc korun. Místo toho ji však brutálně zabil.

Efektivně mrtvou ženu považují za důležitý mezník v sérii o kapitánu Exnerovi. Stane se totiž něco nepředvídatelného, Michal Exner je vůbec poprvé ohrožen na životě, stává se smrtelníkem ve světě zločinu, ve kterém měl vždy určitou výsadu ve své nenapadnutelnosti. Jako by se do pohádkových příběhů připomínající zlatou éru detektivek, dostal motiv z drsné školy, kdy čtenáře nepřekvapí a je dokonce v očekávání, že detektiv přijde k úrazu.

Exner a ženy

Kapitán Exner je na začátku příběhu stále s Evou Hodačovou, kterou kvůli případu zanechá v hostinci U Kořínků, kde se společně schovávali před světem.

Pak mu antropoložka zanechá vzkaz: *Promiň, asi ses neměl vzdalovat. Byl tady jeden, co ho znám déle než Tebe. Někde se dověděl, kde jsem. To je jedno. Spal ve městě a dojížděl sem, aby mě viděl a potkal samotnou. To se mu dnes podařilo. Patrně má pravdu. E.H.*²⁴²

²⁴¹ ERBEN, Václav. *Efektivně mrtvá žena*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1992. S. 126-127.

²⁴² ERBEN, Václav. *Efektivně mrtvá žena*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1992. S. 95.

A Michal Exner se, jak je jeho zvykem, příliš dlouho netrápí, jelikož si uvědomí, že má volnou cestu k Lydii Malé, která identifikovala zavražděnou: „vzhlédla k němu, ale místo očí viděl jen tmavé broučí okuláry v bledě modrém okruží. V té souvislosti ho napadlo, že její bílé plavky s červeno-modrým lemováním, jejichž střih a rozměry byly více než výrazně přizpůsobeny tomu, co zahalovaly, a to, co zahalovaly, bylo pro Lydii Malou zřejmě daleko výraznější než zrak. A vůbec malá nebyla, a měla vlasy popelavě světlé a ostříhané na kluka. A Michal Exner byl zaujat a ožil.“²⁴³

Historický kontext

Emigrace je, stejně jako v předchozím díle, hlavním tématem i v *Efektivně mrtvé ženě*, kdy se přes Tiskovou agenturu organizoval přísun českých odborníků na Západ. Ti pracovníce vycestovali do zahraničí, například na konferenci a už se nevrátili.

„Kdo vám spravuje zuby?“

„Zuby?... Všichni jsme chodili k doktoru Terebovi.“

„A proč už nechodíte?“

„Koncem minulého roku odjel do zahraničí a už se nevrátil...“

„Aha... Znal jste doktora Kyselého?“

„Zajisté. Byl to Erlichův přítel.“

„Také odjel do zahraničí a už se nevrátil.“

„Ano, to je pravda. Jenže takových dnes je...“²⁴⁴

9.6 Na dosah ruky

V pořadí šestý příběh s kapitánem Exnerem zasazuje autor opět do hlavního města. Příběh se odehrává v secesním pražském činžovním domě, který skýtá řadu různorodých nájemníků, od herců, právníků, malířů, profesorů až ke kartářce. Mezi nimi jsou i setry, majitelky jednoho z bytů, Elén Fikejzová a Markéta Líbalová, nepříliš oblíbené samotářské dámy, které rády vyvolávají konflikty se všemi obyvateli domu, vyjma domovníka Josefa Kozla, který jim dělá nejen osobního řidiče a údržbáře, ale i malíře pokojů. Václav Erben v tomto díle pracuje s širokým spektrem postav.

Sestry se, jako každý rok, rozhodly odjet do lázní v Poděbradech, ale na místo pobytu už nedorazily. Ještě před svým odjezdem však domlouvaly výměnu svého bytu za domek se

²⁴³ Tamtéž, s. 78-79.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 159-160.

zahrádkou s jistým panem Antonínem Jonášem, který se jako první dozvěděl o jejich zmizení, jelikož potřeboval osobně projednat něco ohledně prodeje a proto se je v lázních rozhodl navštívit. Jelikož staré dámy nenašel, rozhodl se podat oznámení o jejich možném zmizení.

„Představ si, že se ztratily dvě staré dámy,“ poznamenal jako mimochodem Vlček.

„To bylo v novinách?“ „Ne. Přišlo mi to náhodou pod ruku, když jsem měl tuhle službu.“ „Nezvěstné neděláme.“ „Tak,“ řekl Vlček. „Já to taky vzal jako vrtoch toho pána. Ani jsem to nedal do hlášení...“ A Beránek k tomu cynicky dodal: „Konec konců, když se ztratí dvě staré dámy, tak to nemusí být žádná škoda.“ „A že dvě najednou,“ zajímal se Exner mírně. „A kde se ztratily?“ „To se neví,“ řekl Vlček. „Patrně se vypařily.“ „Hele Vlčku,“ řekl kapitán Exner, „vy si myslíte, že by nás to mělo zajímat.“ „Myslíme,“ odpověděl Beránek. „Už taky proto,“ doplnil ho Vlček, „že to zatím nezajímá, jak se zdá, vůbec nikoho.“ „Tak mi to shrňte,“ řekl Michal Exner.²⁴⁵

Ke všemu kapitán zjistí, že zmizelé ženy bydlely ve stejném domě jako malíř Selický, nový přítel jeho bývalé lásky Gabriely Steinové, která tvrdí, že v domě straší.

...,„Kde je ta ulice? Aha. Cože? Tady? Tenhle dům? Tak to je, mládenci,“ mluvil kapitán Exner téměř radostně, „daleko zajímavější, než si myslíte. Jedu se tam podívat.“²⁴⁶

Pohřešované jsou nalezeny ve sklepě domu, kde byly čtyři týdny uloženy pod stavebním materiálem a cementem. Na mrtvolu upozornil až kňučící pes jedné z nájemnic, který se bál vstoupit se svou paničkou do sklepa. Současně se s tímto objevem rozjíždí složité vyšetřování dvojnásobné vraždy. Během výslechů se kapitán Exner dovídá mnoho podrobností o historii domu a jeho bývalých majitelích, mezi které patřila i významná židovská rodina, která musela za německé okupace nastoupit do koncentračního tábora. S jejich nuceným odchodem se pojí legenda o možném pokladu, jenž je pravděpodobně ukrytý někde v domě. Mezitím zemře násilnou smrtí i bývalý manžel jedné ze sester, továrník Koutník, který se osobně znal s původními majiteli domu. Při důkladné prohlídce celého domu se ve sklepení, pod čerstvou vrstvou cementu, nalezne část pokladu a sním i vzácná synagogální tóra, na které se najdou otisky prstů. Kapitánovi je jasné, že se s pokladem manipulovalo a tím pádem nebylo sklepení jeho původním úkrytem. Rozhodne se ještě jednou pečlivě prozkoumat byt starých dam a všimne si menších stavebních úprav, které nemohl udělat nikdo jiný, než malíř pokojů Josef Kozel. Ten měl jakožto domovník přístup po celém domě a systematicky dlouhá léta pátral po pokladu, než ho konečně našel u starých dam.

²⁴⁵ ERBEN, Václav. *Na dosah ruky*. Brno: Moba, 2014. ISBN 9788024361277. S.39.

²⁴⁶ Tamtéž, s. 41-42.

„Nevím,“ usmál se zasmušile Michal Exner, „jestli bylo opravdu nezbytné vraždit. Tuším, že dámy byly snad nepříjemné, ale riziko pouhé krádeže nebo dokonce nálezu je vždycky menší. Musel jste být něčím přitlačen ke zdi. Za nejdůležitější bych považoval okolnost, že se chtěly odstěhovat. Navázal jste s nimi přátelské styky, což nebylo jistě snadné, a styky jste pilně pěstoval proto, aby ve vás měly důvěru, abyste mohl při vhodné příležitosti věci z komory vybrat. Zbývalo vám několik týdnů, možná měsíců. Jinak se přistěhuje nový nájemník a znova úmorná seznamovací práce...“²⁴⁷

Exner a ženy

Ve starém secesním domě potká kapitán Exner mladou Kateřinu Hodičkovou, dceru profesora Hodičky, který upozorní na knučícího psa a tím i na zavraždění.

„...pak se dveře otevřely a Exner zamrkal, neboť před ním stálo dlouhonohé stvoření patrně právě odrostlé střední škole. Na nohou nemělo nic, přes hlavu si přetáhlo pestrobarevný pytel, který jí sahal vysoko nad kolena, což bylo neobyčejně – v tomto jednotlivém případě – příjemné. Na ruce mělo náramek a na hlavě na kluka ostříhané černé vlasy. A dlouhé prsty na rukou, a když řeklo ‚Přejete si,‘ uslyšel alt jako hrom.“²⁴⁸

Historický kontext

Tuzex

Podnik zahraničního obchodu založený s cílem prodeje zahraničního a exportního zboží za volně směnitelné měny a tuzexové poukázky, tzv. bony.²⁴⁹ Bony měly časově omezenou platnost, po realizaci nákupu byly znehodnoceny proražením. Hlavní zdroj nakupujících představovali turisté, zahraniční studenti či zaměstnanci cizích zastupitelských úřadů. Občané Československa mohli legálně získat přístup k bonům prací v zahraničí, ale brzy se u nás rozšířil nelegální prodej prostřednictvím překupníků tzv. veksláků, kteří nabízeli směnný kurz na hodnotě pěti korun za jednu tuzexovou korunu, oproti tomu státní banka odkupovala nepoužité poukazy v kurzu 2:1. Ačkoliv byl obchod s tuzexovými poukázkami nelegální, policie ho obvykle tolerovala. Společnost Tuzex svou činnost zahájila 1. července 1957 a první podniky byly otevřeny v Karlových Varech a v Praze – Palackého ulice, Rytířská, Tylovo náměstí a letiště.²⁵⁰ V prodejnách Tuzexu bylo možné získat bez pořadníku relativně

²⁴⁷ ERBEN, Václav. *Na dosah ruky*. Brno: Moba, 2014. ISBN 9788024361277. S. 216-217.

²⁴⁸ Tamtéž, s. 75.

²⁴⁹ PRUŠA, Jiří. *Abeceda reálného socialismu*. Praha: Avia Consultants, 2011. ISBN 978-80-260-0686-2. S. 532.

²⁵⁰ KNAPÍK, Jiří a Martin FRANC. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967*. Praha: Academia, 2011. ISBN 9788020020192. Str. 963

velký výběr jinak nedostatkového zboží včetně aut. Vlastnictví věci či oblečení z Tuzexu se stalo prestižní záležitostí.²⁵¹

„Hezké jaro, že ano?“ pravil Xaver Laub. „No,“ usmál se Kozel. „Ujde to. Chci prodat svou káru, pane Laub, a koupit něco nového.“

„To byste udělal zajisté dobře. A nač máte zálsk?“

„Na něco většího, ale to víte, u nás na trhu nic není...napadlo mě, jestli by se nedalo něco v Tuzexu, ale nejsou bony.“

„No,“ řekl mnohoslibně Laub. „Něco by snad mohlo být. Ale mluvmě upřímně, pane Kozel. Vy jste šikovný člověk. Já koupil pozemek s tím weekendhousem. A řeknu vám, sehnat dnes řemeslníka...“

„Mrknul bych se na to, pane Laub. Však to dnes znáte. Každá koruna...“²⁵²

Další zmínka o Tuzexu přichází ze strany homosexuálního páru, Sýkora a Lípy, kteří docházeli do činžovního domu ke svému příteli Kytlíčkovi na zapřenou svým manželkám.

„To je nádhera,“ zajásal Sýkora. „A ty sis koupil nové plavky? Překrásné. A ten rolák!“

„Je tvůj,“ pravil Lípa. „Sehnal jsem pár bonů. Musíš si ho hned zkusit.“²⁵³

Melouch

Obecně se jako melouch označovala práce dohodnutá a prováděná mimo oficiální sféru, tedy tzv. načerno. Většinou melouchaření probíhalo v pracovním čase. Melouchaření se vyskytovalo hlavně ve stavebnictví a v oblasti různých bytových oprav (zedníci, pokrývači, instalatéři, elektrikáři, malíři pokojů.) Režim se samozřejmě melouchaření snažil všemožným způsobem zabránit, ale všechna opatření se naprosto mýjela účinkem, jelikož režim nebyl schopen zajistit odpovídající kvalitu žádaných prací ve vlastní režii v přijatelném čase.²⁵⁴

V *Na dosah ruky* melouchaří pan Kozel u herce pana Lauba na chatě a materiál krade u sebe v práci.

²⁵¹ PRUŠA, Jiří. *Abeceda reálného socialismu*. Praha: Avia Consultants, 2011. ISBN 978-80-260-0686-2. S. 532.

²⁵² ERBEN, Václav. *Na dosah ruky*. Brno: Moba, 2014. ISBN 9788024361277. s. 22.

²⁵³ ERBEN, Václav. *Na dosah ruky*. Brno: Moba, 2014. ISBN 9788024361277. S. 190.

²⁵⁴ KNAPÍK, Jiří a Martin FRANC. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967*. Praha: Academia, 2011. ISBN 9788020020192. S. 541.

Rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví

„Právní termín označující kradení výrobků, náradí, jídla, surovin, ale i toaletního, mýdla a dalších věcí na pracovištích, tzn. v národních podnicích a družstvech. Rozkrádání se stalo velmi rozšířeným způsobem jak si doplnit příjmy.“²⁵⁵ „Rozkrádání veřejného majetku byl trestný čin, jehož se dopouštěl člověk, který si buď přivlastnil věc ze socialistického majetku tím, že se jí zmocnil, nebo si takový majetek, který mu byl svěřen, přivlastnil, případně se ke škodě socialistického majetku obohatil, ať už sám nebo někdo jiný, tím, že někoho uvedl v omyl nebo jeho omylu využil. Kdo tento čin spáchal, mohl být potrestán odnětím svobody od šesti měsíců do pěti let, v závažných případech na tři až deset let.“²⁵⁶ Tohoto tématu se Václav Erben dotýká opět v knize *Na dosah ruky*, když v závěrečné scéně obviňuje vraha. Na téma rozkrádání veřejného majetku Exner reaguje slovy:

„...A přišli jsme na to, jaksi mimochodem, že jste materiál nekupoval...“

„Nemám ovšem účtenky, ale...“

„Ze skladu přes plot...A v dílně jste byl od šesti sám...Lepenka, nějaká ta roura...“

„Myslel jsem...“

„Já vím. Vraždy. Já nedělám zlodějny. Rozkrádání majetku...Krade dneska každé, pane Kozel, to já jen tak...“²⁵⁷

Rozdělení bytových jednotek

Zejména ve velkých městech byla v poválečném období bytová situace doslova zoufalá, i když v Československu ani zdaleka nedošlo k tak razantnímu zničení bytového fondu jako v některých sousedních zemích. Zvláště komplikovaná byla situace v hlavním městě Praze, kde navíc byla výstavba nových bytových jednotek ještě na počátku šedesátých let hluboko pod celostátním průměrem. I z toho důvodu byla část větších bytů v Praze ještě na přelomu padesátých a šedesátých let administrativně rozdělena mezi více uživatelů. Řada mladých rodin s dětmi byla nucena žít dlouhodobě v nevyhovujících podnájmech,²⁵⁸ což je téma, kterým se autor v *Na dosah ruky* zabývá. Paní Fikejzová a Líbalová tam doslova terorizují ostatní podnájemníky, zvláště pak rodinu Tesaříků, která obývá jeden z jejich pokojů, který je pro tříčlennou rodinu nedostačující a tak vzniká řada nepříjemných situací.

²⁵⁵ PRUŠA, Jiří. *Abeceda reálného socialismu*. Praha: Avia Consultants, 2011. ISBN 978-80-260-0686-2. S. 408.

²⁵⁶ KNAPÍK, Jiří a Martin FRANC. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967*. Praha: Academia, 2011. ISBN 9788020020192. S. 788.

²⁵⁷ ERBEN, Václav. *Na dosah ruky*. Brno: Moba, 2014. ISBN 9788024361277. S.211.

²⁵⁸ KNAPÍK, Jiří a Martin FRANC. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967*. Praha: Academia, 2011. ISBN 9788020020192. S. 165-166.

„ A vaši podnájemníci. Kdo by dal odstupné za byt, za třípokojový byt, kde v jednom pokoji je jako podnájemník tříčlenná rodina. “

„Jen jednou,“ řekla Fikejzová tvrdě, „jen jednou jsem uvěřila dobré tváři. Poslyšte: ten Tesařík jako chlapec vypadal slušně...“ zavřela oči a vzdychla. „ To byl trest. Za nějaký můj hřích víte.“²⁵⁹

9.7 Pastvina zmizelých

V sedmém příběhu se kapitán Exner rozhodne strávit dovolenou společně s Kateřinou Hodičkovou, v chatové oblasti zvané Hrádek.

„Hurá,“ řekl Michal Exner a svlékal sako: „Jak dlouho tady zůstanem?“ „Jak dlouho máš čas.“ „Nekonečně.“²⁶⁰ Jedná se ale o místo, kde se v posledních dvou letech záhadně ztratilo šest osob. Jako poslední je to mladý Adam Rosický, syn významného advokáta, což Michal Exner náhodou vyslechne v místním hostinci. Přestože má dovolenou, zavolá pro jistotu podporučíkovi Beránkovi, aby celou záležitost prostudoval, našel protokoly předchozích zmizení a dorazil za ním na Hrádek. Společně zjistí, že intervaly zmizení byly nepravidelné, stejně tak zmizelí neměli nic společného, byli to lidé různého věku i sociálního postavení. Žádný zřetelný kontext. Jediná souvislost je místo zmizení, většinou se jednalo o prostor kolem řeky či nad řekou, kterému se mezi obyvateli říká Pastvina. Mezi lidmi koluje řada různých verzí, ať už jde o UFO, dílo zahraniční rozvědky, únosy podzemními chodbami či pouhou náhodou. Kapitán Exner začne postupně vyslýchat rodinné příslušníky zmizelých osob, i obyvatele chatové oblasti, ale bez výsledku. Až ho jedna situace, které je náhodou svědkem, přivede na správnou myšlenku, jedná se o nevinnou výpomoc, „...a pomáhal rovnat roští na trakař jakémusi dědovi. Naložil mu pořádnou hromadu, stahovali ji provazem, aby se nerozpádl. Labík se trochu nadnesl, na roští nalehl, aby děda mohl provléknout lano smyčkou. Zamrskal sebou, aby sklouzl zpátky na pevnou zem...“²⁶¹ V ten okamžik Exnerovi dochází, jakým způsobem mohl zmizet první ze série ztracených lidí, pan Klanec, který byl vysoký a silný. Mohl úplně stejným postupem pomoci někomu slabšímu, někomu, od koho neočekával žádné nebezpečí.

Vrah šel volným krokem k domovu a Exner přidal do kroku, aby ho dohonil. „Myslím,“ řekl mu Exner, „že máme stejnou cestu.“ Vrah se mírně usmál a přikývl.

²⁵⁹ ERBEN, Václav. *Na dosah ruky*. Brno: Moba, 2014. ISBN 9788024361277. S.6.

²⁶⁰ ERBEN, Václav. *Pastvina zmizelých*. Brno: Moba, 2014. ISBN 9788024361604. S. 75.

²⁶¹ ERBEN, Václav. *Pastvina zmizelých*. Brno: Moba, 2014. ISBN 9788024361604. S. 199.

Lehkomyslný kapitán cítil, jak se mu potí ruce. Strčil je do kapes. Otřel si je a pak je zas vyndal, aby zůstaly volné. Dlouho šli mlčky, než se odhodlal promluvit...Měl mokrá záda...Málokdy si připadal kapitán Exner tak osaměle. Vrah byl mrně shrbený, působil skromně a dokonce pokorně.²⁶² Vrahem byl místní obyvatel a kutil pan Strouhal, kterého mnozí z vesnice označovali za světce. „Mám takový obušek,“ řekl vrah nesměle.

„Mohli být jen zdánlivě mrtví, když jste měl jen obušek...“

„Propichoval jsem jim srdce, aby se netrápili,“ řekl vrah: „Oni o tom nevěděli...“²⁶³

Potom zavražděné uložil do kompostu na své zahrádce, kde už několik let ležela jeho manželka, jež ho chtěla po válce opustit. Kapitán Exner sám na konci příběhu, během řešící scény, Kateřině Hodičkové přiznává, že až do úplného konce netušil, kdo by mohl mít všechny oběti na svědomí.

„Kdy tě to napadlo, že je to on?“ „Na poslední chvíli. Na docela poslední chvíli...ačkoliv všichni, kteří se ztratili, neměli zdánlivě nic společného, přesto je něco spojovalo. Nevím, jak bych to přesně definoval. Snad – něčím záporným byli nenormální. Vymykali se z obecného průměru dobra a zla. Klanec – choleric a zřejmě i surovec...Ticháčková – hysterická tvrdá žena, patrně i exhibicionistka. Houšek – nenormální slaboch, alkoholik, chorobně líný a lítostivý...Homolka – zakomplexovaný muž... Zounová – chorobně bigotní, chorobně panovačná. Rosický – inteligentní, ale zároveň neschopný přizpůsobit se normálnímu životu ve společnosti.“ Pan Strouhal je následně odvezen do psychiatrické léčebny, kde ho lékaři označí za nemocného, přestože o sobě kapitánovi tvrdil, že je naprosto v pořádku a vše činil při plném vědomí. Jak ostatně Strouhala nazval sám Michal Exner: *„Je vrahem z laskavé lásky.“²⁶⁴*

Pastvinu zmizelých můžeme vnímat jako Erbenův prohřešek proti pravidlům detektivky, protože kapitánu Exnerovi pomohla ve vyřešení případu náhoda, což sám uznává.

Zároveň se jedná o jediný příběh, kde Václav Erben využívá ve velké míře retrospektivního vyprávění. Postupně se vracíme v čase a nahlížíme na poslední okamžiky ztracených osob.

²⁶² Tamtéž, s. 212-213.

²⁶³ Tamtéž, s. 214-215.

²⁶⁴ ERBEN, Václav. *Pastvina zmizelých*. Brno: Moba, 2014. ISBN 9788024361604. S. 222.

Exner a ženy

Vůbec ji hledat nemusel. Seděla na patníku u silnice kousek za Hrádkem. Zastavil svou rozložitou černou mercedesku-kabriolet, vykoukl přes přední sklo a řekl: „Dobré jitro!“ Naklonil se, aby otevřel dvířka. „Prosím.“ „Já nestopuju,“ pravila Kateřina Hodičková a zvedla pyšně bradu: „Sedím tady jen tak a čekám na jistého známého.“

„Kterého?“

„Jistého Exnera. Kapitána Michala Exnera.“

„To bych byl já!“ Pravil Exner radostně: „Bože Kateřino!“ vykřikl. „Ty mě nepoznáváš?“ Pokrčila rameny, sklouzla z patníku a vznešeně usedla vedle něho: „Po dvou měsících, pane...to se nesmíte divit, že moje paměť selhala... Počkej! Ne tak rychle. Tady je lidí!!!“²⁶⁵

Historický kontext

Chataření

Chatové osady začaly v českých krajích vznikat ve větší míře už v meziválečném období. Po válce sice nastal menší útlum, ale tradice zcela přerušena nebyla. K novému boomu chataření došlo v šedesátých letech, kdy se pořízení chaty stalo významnou společenskou záležitostí. Obliba chataření souvisela s převládajícím nájemním bydlením, které neumožňovalo dostatečnou možnost seberealizace. K rozvoji dále napomohla postupná motorizace a celkový vzrůst zájmu o pobyty v přírodě. Podle údajů z druhé poloviny šedesátých let jezdilo na chatu zhruba 11% všech Pražanů. Mnoho času zabrala údržba a různé vylepšování chat, kterému řada chatařů věnovala mimořádnou pozornost. Komplikace ovšem působili nedostatky v oblasti hygieny, neexistující inženýrské sítě, problematické zásobování chatových osad apod. Podmínky zůstávaly velmi primitivní, často se jednalo o dřevěné chatky s minimálním vybavením. Problém představovalo i samotné nalezení vhodných lokalit, kterých existoval jen omezený počet.²⁶⁶

²⁶⁵ ERBEN, Václav. *Pastvina zmizelých*. Brno: Moba, 2014. ISBN 9788024361604. S.73-74.

²⁶⁶ KNAPÍK, Jiří a Martin FRANC. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967*. Praha: Academia, 2011. ISBN 9788020020192. S.375-376.

9.8 Osamělý mrtvý muž

Případ se odehrává v pražské zoologické zahradě, kam kapitána Exnera zavede smrt architekta Milana Vebra, jež byl zasažen narkotizačním nábojem a poté nechán na pospas paralyzujícím látkám, jejichž účinkům následně podlehl. Nedlouho po tom se v zoo stane neštěstí, při kterém je udupána – velmi vzácným exemplářem oslem Kiangem²⁶⁷ – výtvarnice Miroslava Berková. Exner postupně zjistí, že Veber a Berková byli milenci a že oné „nehodě“ s oslem pravděpodobně někdo napomohl. *„Kdosi vnikl do stáje, kde jsou spojovací vrátka, kdosi je otevřel, kdosi kianga ještě podráždil. Prostě ho pěkně párkrát píchnul do zadku. A tím ho nasměroval. Do té prázdné ohrady. Aby si tam pěkně vybil svou agresivitu. Na jediném živáčkovi, který tam seděl a maloval. Ale musel to být někdo, kdo zná stáj, ohrady, kianga. Kdo věděl, že ten krásný oslík to najisto a bezpečně udělá. Kdo v tomhle městě ví, že právě tohle zvířátko je z celé zoo nejnebezpečnější? Vy, co jste tady zaměstnaní...“*²⁶⁸

Jako první padne podezření na Karla Buše, čerstvě propuštěného kriminálního, který v zoo staví sloninec, brzy však kapitán Exner pochopí, že je Buš nevinný a dokonce může při řešení případu pomoci. Michal Exner si uvědomí, že hnacím motorem obou vražd musela být žárlivost. Architekta Vebra zabil mladý ošetřovatel opic Jan Marek, který byl do výtvarnice nešťastně zamilovaný, přestože se stýkal s mladičkou Marií Faltýskovou, a ta se rozhodla celou situaci vyřešit a Berkové se zbavit, proto vypustila rozrušeného osla Kianga do výběhu, ve kterém se její sokyně právě vyskytovala.

Tímto by byl celý případ uzavřen, ale kapitán Exner není s výsledkem příliš spokojený, uvědomuje si, že Jan Marek možná nebyl duchovním otcem celého plánu, že by to jednoduše sám nevymyslel: „...způsob, jakým vraždil, impulsivní nebyl. Jsem s tím nespokojen. Pochopte, profesionálně. Zavraždil. Dokázal jsem mu to. Ale on by...“ Exner se zarazil. *„Vražda byla promyšlená a potřebovala dost složité přípravy,“* dodal suše.²⁶⁹ A dojde mu, že k tomu byl mladý muž naveden ze strany Jany Vebrové, manželky zavražděného, a jeho spolupracovníka architekta Krula, kteří se chtěli nepohodlného Milana Vebra zbavit: *„A v tom právě,“* řekl Michal Exner, *„je, vy dva vážení, celé svinstvo věci. Tušili jste, co se stane, věděli jste to patrně, ale prstem jste nehnuli. Kryti vědomím, že dílo koná poloviční blázen. Tvrdě a tiše jste doufali, že to všechno pro vás dopadne dobře... Zatím sedí ve vězení pošetilý chlapec a bláznivá dívka, která ho miluje. Přestože ji chtěl také zabít, když se dověděl, že způsobila smrt jeho milenky. Té překrásné paní. Vám je, drahouškové,*

²⁶⁷ Osel Kiang byl skutečně chovaný v pražské zoologické zahradě a to od roku 1961-1971.

²⁶⁸ ERBEN, Václav. *Osamělý mrtvý muž*. Praha: Československý spisovatel, 1975. S. 240.

²⁶⁹ ERBEN, Václav. *Osamělý mrtvý muž*. Praha: Československý spisovatel, 1975. S. 251.

úplně jedno, že zahynul člověk, který se pošetile zamiloval, a že zemřela jedna krásná ženská... ²⁷⁰

V *Osamělém mrtvém muži* se vůbec poprvé setkáváme se dvěma vrahy, dokonce párem vrahů. Zajímavá je také spolupráce kapitána Exnera s trestancem Bušem, který pomůže identifikovat architekta Krula a tím dokázat, že se znal s mladým Janem Markem, kterého následně navedl k vraždě.

Exner a ženy

Kapitán Exner se sblíží s architektkou Eliškou Libšerovou, spolupracovnicí zavražděného Milana Vebra.

„žena u stolečku nějak zapomněla na vodovky, které se zřejmým odporem nanášela na papír před sebou, a zahleděla se na ulici. Viděl ji teď z profilu a zjistil, že je to neobyčejně zajímavý profil. Knoflíky místo nosů ho totiž nikdy nedokázaly nadchnout. Vysušila se do hněda někde v Bulharsku, a teď hledíc z okna o tom patrně snila. Na ruku měla prstenů a náramků poněkud přespočet. A k tomu řetěz na krku, který se jí bimbalo až skoro v klíně...krásný profil nechal kolorování, protože asi něco zaslechl. Obrátil se k nim a zachytil Exnerův pohled do svých světle šedých očí, které se v celkové opálenosti zvláště vyjímaly. Exner to ocenil a usmál se na pozdrav. Profil přestal být profilem a zazářil řadou zubů. Dost dlouhou, velkou řadou, ale nebylo to ošklivé...“ ²⁷¹

Historický kontext

Ženské domovy – ženský dům ve Smečkách

Stavba spolkového domu pro Ženský klub český vznikla v roce 1931 podle projektu první české architektky Milady Petříkové-Pavlíkové a byla financována ze sbírek vybraných mezi českými ženami. Ty zde našly vedle sálu také několik kluboven, knihovnu, restauraci a především ubytovnu. Po roce 1948 byla činnost většiny ženských organizací ukončena a ze Ženského domu se postupem času stala běžná ubytovna, jež zde funguje do dnešních dnů. ²⁷²

O Ženských domovech se Václav Erben zmiňuje v *Osamělém mrtvém muži*, kde i přes přísný zákaz vstupu mužů vymyslí kapitán Exner lest, díky které se dostane ke své dívce, Elišce Libšerové, která je v domově ubytovaná. „*Vrátná v ženském domově ve Smečkách seděla ve své kukani jako čilá sůva. Nepletla, nečetla, nelistovala v časopisech. Prostě se jen dívala*

²⁷⁰ Tamtéž, s. 260.

²⁷¹ Tamtéž, s. 57-59.

²⁷² Česká televize: Příběhy domů, ženský dům ve Smečkách

přes brýle v černém rámu a pod tím pohledem by musela padnout na kolena horda křižáků, až by to brinklo.“²⁷³ Dále se Václav Erben zabývá i skromným vybavením pokoje v Ženském domově. *„Zařízení bylo přeskrovné. Gauč, ze kterého teď byla postel, skříň, noční stolek, křeslo, židle, stůl, v koutě umyvadlo, teplá, studená voda. Na dveřích věšák. Na zemi sešlý koberec. Na skříni kufř. Pokoj byl vylepšen velmi skromně. Trochu upravený lustr, který teď nesvítil, ubrus, látka na křesle, pár reprodukcí a vůně chalenu.*“²⁷⁴

9.9 Smrt talentovaného ševce

Kapitán Exner dostane pozvání od své bývalé přítelkyně Gabriely Steinové, aby za ní dorazil do městečka Opolná – jehož hlavními taháky je anglický park a renesanční zámek – a strávil s ní dovolenou. Netuší však, že ho nečeká příliš mnoho odpočinku, nejen, že jeho přítelkyně musí zrušit dovolenou a vrátit se do práce, ale také se hned ráno po Exnerovo příjezdu, najde v zámeckém parku mrtvola místního obyvatele, ševce a malíře samouka, Boleslava Rambouska, žijícího na zámku, kde pracoval mimo jiné i jako údržbář.

*Uprostřed palouku ležel na zemi muž, spíš mužik. Drobný, ztracený v mokré trávě. Ti, co stáli nad ním, byli bledí. Protože plešatá hlava toho drobného člověka pukla po ráně sekerou...*²⁷⁵ Vražedný nástroj je nedlouho poté nalezen u místního delikventa Josefa Koláře, který přizná, že sekyrka od krve patří jemu a okamžitě se stává hlavním podezřelým: *„A co s tím Josefem Kolářem...“*

*„Pětadvacet let,“ odříkával poručík, „trestaný za ublížení na těle, těžký ublížení na těle, zhusta pod vlivem alkoholu... Dědkovi vyhrožoval, že ho zabije. Už několikrát.“*²⁷⁶

Jako hlavní motiv k zabití Rambouska uvádí Veřejná bezpečnost peníze, kterých malíř neměl málo, což byl obecně známý fakt pro všechny obyvatele Opolné.

„Je ho škoda,“ opakoval Erich Murš. „Snad to někdo udělal kvůli penězům. Měl jich dost. Poslední léta. Vaší zásluhou, pane doktore...“

„Dost prodal. Nic neutrácel. A dost mu na penězích záleželo...“

„Asi mu záviděli,“ mínil Erich Murš.

„Úspěch?“

*„Já myslím spíš ty peníze. Oni si mysleli, že jich má ještě daleko víc. Legendy,“ dodal Erich Murš, „mají tu vlastnost, že zbytnují samy sebe.“*²⁷⁷

²⁷³ ERBEN, Václav. *Osamělý mrtvý muž*. Praha: Československý spisovatel, 1975. S. 107.

²⁷⁴ ERBEN, Václav. *Osamělý mrtvý muž*. Praha: Československý spisovatel, 1975. S. 109.

²⁷⁵ ERBEN, Václav. *Smrt talentovaného ševce*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1992. S. 17-18.

²⁷⁶ ERBEN, Václav. *Smrt talentovaného ševce*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1992. S. 19.

Kapitán Exner si však po příchodu do Rambouskova bytu uvědomí, že nemohlo jít v první řadě o peníze. Jelikož všechny obrazy, sochy a další výtvořby byly nenávratně zničeny a právě v nich se skrýval největší kapitál.

Obrazy v rámech byly rozřezány. Sochy pokáceny, nářadí rozmetáno, knihy se válely na podlaze a mezi nimi lahvičky s rozteklymi barvami a štětce. Almara, lednice, kredenc, zásuvky otevřeny, jejich obsah vyházen. Předměty rozkopány po celé ploše podlahy. A to všechno polito, pomazáno, potřísněno, postříkáno sytými barvami...takové barevné dílo zkázy by nevymyslel ani Salvator Dali.²⁷⁸ Spíše to celé působí jako akt nenávisti a závisti, k malíři samoukovi. A v Opolné není „lepšího“ podezřelého, než Rambouskova učitele, akademického malíře mistra Vojtěcha Matějku: „Vím taky, proč jste ho zabil. Z našeho hlediska to je loupežná vražda. Z vašeho – fingovaná loupežná vražda. Peníze jste vzal navíc, snad abyste nám zmátl stopu. Vám šlo především o zničení Rambouska – umělce.“

„Směšné! Rambousek nebyl umělec! Byl mazal! Proč vraždit mazala diletanta?“

„Víte líp než já, že Rambousek byl talentovanější než vy. Začal být proslulý. Vás znají v krajském městě. Koneckonců studoval jste na Akademii. Ale takových malířů, jako jste vy, těch je! Rambousek byl originální. Sršel nápady. Barvami. Začal jste nenávidět jeho dílo...“²⁷⁹

Exner a ženy

Kapitán Exner potká na zámku v Opolné Lídu Muršovou, se kterou se seznámil během vyšetřování smrti schizofrenika Jana Krempe. Jelikož měl v té době vztah s Gabrielou Steinovou, nebyla pro něj mladička Lída dostupná.

„Tři plavci v rybníce byli tiší. Hlava toho nejvzdálenějšího se pohybovala podél rákosí jako bílý míč postrkovaný vodníkem. Druhý plavec soustředěně krauloval k hrázi. Pomalu, ale přesně. Tempo..., nádech...tempo..., nádech...Exnera nejvíc zaujala vztyčená hlava v bílém šátku, která vyčnívala z vody na dlouhém krku. Rozvážná tempa ani příliš nečeřila hladinu. Hlava se pohybovala k jeho břehu, zastavila se, dívka se položila na záda, vystrčila směrem k Exnerovi z vody palce nohou a dovolila slunci, aby ukázalo světu plavky kávové barvy a všechno ostatní...rozvázala šátek, pohodila hlavou, aby se jí vlasy správně rozprostřely.“

²⁷⁷ Tamtéž, s.28.

²⁷⁸ Tamtéž, s.56.

²⁷⁹ ERBEN, Václav. *Smrt talentovaného ševce*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1992. S. 193-194.

Povedlo se jí to. ‚Ehm‘, řekl, ‚pár měsíců jsme se neviděli‘...Docela vám pěkně narostly vlasy...“²⁸⁰

Možná že má postava kapitána Exnera pocházet z blízkosti Opolné, jelikož poznal v jednom opilém muži jistého pana Štrunce, o kterém prohlásil, že ho znal už jako chlapec a on mu dával pamlsky: „*Já vo tom, pane Štrunc,*“ *pravil kapitán Exner vážně, „nikdy nepochyboval.“*

„Hele...ty seš kterej?“ „Já jsem Exner.“

„Že tě neznám. A ty mě jo.“

„Já byl ještě malej pane Štrunc. To se na mě nemůžete pamatovat.“²⁸¹

Historický kontext

Legitimace

Václav Erben nechal projít kontrolou svého kapitána, když se – i přes přísný zákaz vstupu – rozhodl navštívit zámecký park v Opolné, kde se stala vražda. Exner skrýval svou pravou totožnost, jelikož nechtěl přijít o dovolenou, proto se prezentoval jako obyčejný, zvědavý turista. „*...váš občanský průkaz!*“

„Nemám.“ Podporučík přistoupil blíž. Byl zmaten nesmyslnou drzostí toho člověka.

„Jak to, že nemáte občanský průkaz?“

„Nemám kapsy. Nemám ho kam dát...“ Kapitán Exner pokrčil provinile rameny.

„V ruce se mi ho nosit nechce...“²⁸²

9.10 Denár v dívčí dlani

K dalšímu případu z archeologického prostředí zavede kapitána Exnera jeho přítel doktor Soudek, který si pro něj přijede na zámek v Opolné. V obci Libín nalezne doktorka Janovská poklad století – několik set denárů z desátého století – ke kterému se okamžitě sjedou odborníci i sběratelé mincí z celé země. Doktorka Janovská si je vědoma nedožité hodnoty, jakou poklad má a proto se rozhodne depot hlídat, než dorazí odborná komise, která vše prozkoumá a ohodnotí. Poklad se ale během služby jedné brigádnice, společně s ní, ztratí. „*... Nádoba pod opukovou deskou, ten starý prasklý hrnec, je prázdná. Vybraná. Pár*

²⁸⁰ ERBEN, Václav. *Smrt talentovaného ševce*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1992. S.33-34.

²⁸¹ Tamtéž, s.171.

²⁸² Tamtéž, s. 40.

špinavých penízků se válelo v blátě kolem dokola“.²⁸³ Dívka je nalezená nedaleko vesnice, poblíž rybníka. „Na levém břehu, pod javory, kde na břehu rostly keře pámelníku, ležela jakási dívka...Na zádech, bez pohnutí, obličej zakrytý příkrývkou...aby jí nesvítilo slunce do očí...Jenže ruku měla divně pod sebou... Prsa se nezvedala dechem... Byla černovlasá a mohlo jí být sedmnáct. Oči zřetelně šedozelené. Bylo vidět, že umřela usušením.²⁸⁴

Motiv je v tomto případě jasný, šlo o loupežnou vraždu, problém však vězí v nalezení vraha, jelikož se kolem pokladu vyskytovalo značné množství lidí, ať už laiků, odborníků či sběratelů z celé země. Kapitán Exner zjistí, že vraždil mladý automechanik Vlastimil Brožek, který k pokladu vezl starožitníka, pana Sadílka z Prahy. Brožek chtěl pomocí peněz udělat dojem na jednu mladou herečku z Prahy a dívku udusil omylem.

I v tomto díle se Kapitán Exner opět stává smrtelníkem: „...přece jste to děvče nechtěl opravdu zabít. Tři tisíce denárů. To je hodně. To je moc peněz, když počítáte jen dva až deset tisíc korun za jeden.‘

„A to jste přišel sám...‘

„Jo,‘ řekl Exner, pustil se zábradlí a pootočil se, snad chtěl jít k železným schodům a sestoupit. V té chvíli po něm Vlastimil Brožek hodil klíč. Těch třicet čtyřicet centimetrů dlouhé železo prolétlo vzduchem s obdivuhodnou přesností. A rotovalo jako vrtule. Zahlédl to koutkem oka. Stačil uhnout hlavou. Ale dostal ránu do ramene, až zařval. Stiskl zuby. Zkroutil se.²⁸⁵

Tento příběh je výjimečný také tím, že zde byla vůbec poprvé použita – z rukou Veřejné bezpečnosti – zbraň: „ Od náspu utíkal poručík Beránek a kupodivu držel v ruce pistoli...ta věc v jeho ruce vypadala příliš skutečně. A kulatý otvor v ní opravdu temně“²⁸⁶ Kapitán Michal Exner má k zbraním negativní vztah a odmítá ji nosit u sebe, což se mu v tomto případě příliš nevyplatilo, nicméně svůj názor nezmění.

Exner a ženy

V Denáru v dívčí dlani se kapitán Exner pozná s magistrou Helgou Čtvrtečkovou, pracující v lékárně, která jela se svým nadřízeným a milencem do Libína podívat se na poklad.

„Zákazník se zamyslel a prohlížel si ji déle, než by učinil kterýkoliv jiný obyčejný zákazník, a způsobem, který by dámu zajisté urazil, ale problém byl v tom, že magistra byla mladá, pod bílým pláštěm bylo zřetelné, že je štíhlá, ale ne všude, měla opálené ruce a pod

²⁸³ ERBEN, Václav. *Denár v dívčí dlani*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1992. S. 55.

²⁸⁴ Tamtéž. S. 63-64.

²⁸⁵ ERBEN, Václav. *Denár v dívčí dlani*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1992. S. 227-228.

²⁸⁶ ERBEN, Václav. *Denár v dívčí dlani*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1992. S. 228.

*brýlemi na nose pár pih. Takže zákazník se měl na co dívat a zase naopak, magistře se nezdálo, vzhledem k tomu, že zákazník byl čistě oblečen a slušně pozdravil, že se dívá drze. Usmála se tedy, aby ukázala, že i zuby má v pořádku a že vlastně není důvod, proč by se měl zákazník ostýchat vyslovit své přání...pak se šla převléknout a vrátila se v bílých vlajících šatech s výstřihem naprosto nekonečným.*²⁸⁷“

Historický kontext

Lidospráva

„Účast lidu“ na „řízení společnosti“ byla v období reálného socialismu „zajišťovaná zprostředkovaně“ Komunistickou stranou Československa, jakožto „vedoucí silou ve společnosti a předvojem dělnické třídy“ a prostřednictvím organizací a stran Národní fronty. „Vliv lidu“ byl však řízen přáním vedoucích představitelů strany a vlády, kteří rozhodovali o všem včetně kandidátů do voleb. Kandidáti nenavržení a neschválení KSČ neměli možnost se do jakékoliv funkce dostat. Lidospráva byl výraz, který byl pro popsání uspořádání někdy používán v propagačních a učebních materiálech.²⁸⁸ O lidosprávě se Václav Erben zmiňuje v *Denáru v dívčí dlani*, když při nalezení pokladu nemají místní pohlaváři radost, jelikož se zdrží výstavba kulturního domu.

*„Josefu Hálkovi se mírně tmělo před očima. Bylo jisté, že harmonogram výstavby kulturního domu nebude dodržen. V pondělí měla nastoupit pracně opatřená firma na stavbu septiku. Volební sliby se hroutí ranami osudu. Na druhé straně zde však byla naděje, že by věhlas Libína mohl tímto nálezem vzrůst a tak odsunout do pozadí drobné neúspěchy v činnosti lidosprávy. Například opožděnou výstavbu kulturního domu.“*²⁸⁹

²⁸⁷ ERBEN, Václav. *Denár v dívčí dlani*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1992. S. 144-146.

²⁸⁸ PRUŠA, Jiří. *Abeceda reálného socialismu*. Praha: Avia Consultants, 2011. ISBN 978-80-260-0686-2. S. 212.

²⁸⁹ ERBEN, Václav. *Denár v dívčí dlani*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1992. S. 15.

9.11 Poslední pád Mistra Materny

Kapitán Exner v jedenáctém příběhu nahlédne do uměleckého světa divadelníků a filmařů. Je totiž přivolán k vraždě známého herce Borise Materny, který byl ubodán k smrti v antikvariátu v Kamenné ulici. Celá událost proběhla během krátkého výpadu elektřiny. Materna navštěvoval antikvariát pravidelně, tentokrát tam byl společně se svou ženou Klárou a tchánem Františkem Koudelkou.

„Půl metru od trupu muže, který býval známým hercem Maternou, byl na linoleu zakrvácený nůž. Rána byla vedena odzdoła nahoru, pod hrudník. „Jojo,“ poznamenal doktor Buble, který si všiml Exnerova pohledu, „je to tak. Je to neuvěřitelné, ale je to tak.“ ... „Zdá se, že tudy prošel parašutista.“

„Cože?!“ vyjevil se nadporučík Vlček.

„Parašutista,“ řekl kapitán Exner. „Zatím to vypadá jako perfektní bodnutí trénovaného výsadkáře.“²⁹⁰

Podezřelý je každý, kdo byl v danou dobu v antikvariátu a proto se nadporučík Vlček s poručíkem Beránkem zaměří na skutečnost, že vrah měl pravděpodobně speciální výcvik. Kapitán Exner jde jiným směrem, zaměří se na Maternovy přátele a známé, aby zjistil, jaký byl Boris Materna člověk a zda měl nějaké nepřátele. Z hercova časového rozvrhu zjistí, že zavražděný žil jen prací a neměl téměř žádný volný čas, což potvrdí i manželka Klára, která si svého muže po práci vždy vyzvedávala.

O pár hodin později se nalezne mrtvola studentky Milady Snášelové, která je zavražděná stejným způsobem jako Materna. Brzy se zjistí, že se Snášelová znala s Maternou z filmu, kde působila jako komparz společně s kamarádkou Ruth Adlerovou. Jak se později ukáže, Adlerová byla Maternova milénka, vrah si ji však spletl se Snášelovou. Třetím zavražděným je Karel Chalupa, milénec Kláry Maternové.

Vrahem byl tchán František Koudelka, otec Kláry. Boris Materna chtěl svou ženu opustit a vzít si Ruth Adlerovou, se kterou čekal potomka. Tak by Maternová přišla o veškeré výhody a finance, proto se rozhodla donutit svého otce k vraždě manžela a později i jeho údajné milénky, svého milence nechala odstranit z důvodu vydírání, jelikož Chalupa pochopil, kdo stojí za smrtí herce Materny.

„Moment,“ přerušil ho kapitán Exner, „říkal jsi vrah?“ zavrtěl hlavou. „To přece nebyl vrah. Inženýr Koudelka – jestli je to tak, jak to zatím vychází, nebyl vrah.“

²⁹⁰ ERBEN, Václav. *Poslední pád Mistra Materny*. Praha: Mladá fronta, 1987. S.11-12.

„Tak co teda?“ zeptal se někdo z mládenců. „Jestli se nemýlím,“ řekl suše kapitán Exner, „tak inženýr Koudelka byl kat.“²⁹¹

Exner a ženy

Doktorka Marie Eichová, z katedry romanistiky na filozofické fakultě, kde vyučuje francouzskou literaturu, byla v dobu smrti Borise Materny v antikvariátu a také znala Miladu Snášelovou, která k ní chodila na seminář.

„Obrátil se (Exner) a bezděčně uhnul. Od vchodu do nákupní místnosti kráčel bělostný přízrak. Přízrak dívky v bílém kostýmu s rukama nataženými před sebe. V nich svírala černou náprsní tašku. Krásně snědé ruce byly potřísněné krví. Rty té dívky byly sevřené a oči strnulé..‘Paní Taussigová,‘ řekla mladá dáma jaksi nepřítomně, ‚já si přece někde musím umýt ruce‘.

‘Ovšem, paní doktorko,‘ ukázala dozadu za nákupní místnost, ‚tamhle máme umyvadlo...‘

„Moment,‘ kapitán Exner lehce uchopil mladou ženu za zápěstí, ‚promiňte prosím, kdybyste byla tak laskava a šla se mnou...“²⁹²

Historický kontext

Hotelové domy

„V hotelových domech bydlí lidé, kteří nemají na byt. V hotelových domech bydlí lidé, kteří na byt mají, ale nemají chuť mít vlastní byt. V hotelových domech bydlí lidé, kteří jsou ochotni platit vysoký nájem, aby měli klid od nezákladnějších starostí...Hotelové domy jsou neosobní, mají zvláštní pach, ději se tam různé věci, které stojí za zmínku. Před hotelovými domy stojí naleštěné vozy cizích značek, i chudobné, zaprášené vozy běžných typů, na pokraji rozpadnutí.“²⁹³ V jednom takovém hotelovém domě bydlí i doktorka Eichová, kam ji přijde Michal Exner navštívit.

²⁹¹ ERBEN, Václav. *Poslední pár Mistra Materny*. Praha: Mladá fronta, 1987. S.265.

²⁹² ERBEN, Václav. *Poslední pád Mistra Materny*. Praha: Mladá fronta, 1987. S.15-16.

²⁹³ ERBEN, Václav. *Poslední pád Mistra Materny*. Praha: Mladá fronta, 1987. S. 53.

9.12 Trable anglického šlechtice v Čechách

Dvanáctý příběh se odehrává v městečku Meziboří. V nedalekém skalním městě se po vydatném dešti nalezne mrtvola Josefa Morávka, ekonoma v důchodu, který se před pár dny vydal na obvyklou túru po skalách se svým dlouholetým kamarádem Otou Šejnohou. Ten svého přítele opustil v půlce výletu, aby stihl vlak domů. Vyšetřovatelé zjistí, že Morávek musel spadnout, či skočit z vyhlídky: „...tenhle člověk, dřív než se octnul v tamhle tý temný díře, padal z nějaký pěkný vejšky. Rozsekal se na cimprcampr, to vás můžu ujistit.“²⁹⁴ Na vyhlídce se naleznou zvláštní stopy – rozebraný fotoaparát a občanský průkaz, což by nebylo až tak zvláštní, kdyby nepatřil anglickému šlechtici Siru Cecilovi Robertu ffolkes of Sidfordovi, který se musel na místě činu vyskytovat. Tajemný šlechtic se stane pro kapitána Exnera záhadou a také hlavním podezřelým. V pražském hotelu Intercontinental, kde má být ubytovaný, ale není k zastížení. Nakonec se nalezne v jednom motelu poblíž skal, kde tráví dovolenou se svou českou přítelkyní Alžbětou Heydukovou. Ve skalách se skutečně vyskytoval, ale na vyhlídce ho přepadly střevní potíže a on díky svému dobrému úkrytu před okolním světem spatřil Josefa Morávka v doprovodu pana Oty Šejnohy. Ten svého kamaráda po hádce shodil ze skály. Kapitán Exner tedy v Meziboří navštíví pana Šejnohu a odvypráví mu svůj příběh: „dokonce si někdy vymyslím nesmyslný příběh. Poslední dny mě napadl jeden takový: o dvou lidech, kteří jsou vedle sebe celý život, ostatní jsou přesvědčeni, že jde o kamarády, z nichž jeden je trochu víc dominantnější, druhý zase trochu ustaranější. Nikoho nenapadne, proč taky, že jeden toho druhého svou nadměrnou dominancí a svobodou, kterou má, vlastně zotročuje, že mu druhý slouží. Ne, že by mu snad vařil, zametal, uklízel, ale tak, jako dítěti slouží hračka, například. A najednou se ten člověk vzepře, třeba nešikovně...“²⁹⁵

V pořadí dvanáctý příběh je unikátní v tom, že vrah spáchal – po přiznání svého činu – sebevraždu. *V křesle u stolečku pod oknem s květovaným závěsem seděl, s hlavou skloněnou na prsa, Ota Šejnoha. Blůzu uniformy měl rozepnutou. Pravá ruka s pistolí mu spadla do klína. Střelil se přímo do srdce.*²⁹⁶ Kapitán Exner s panem Šejnohou soucítí, pochopil, že nebyl chladnokrevným vrahem, ale spíše zlomeným mužem, který už nesnesl další šikanu ze strany svého přítele. A tak Michal Exner prokázal vrahovi laskavost, když vyslyšel jeho poslední přání a nechal do lékařského protokolu zapsat jako příčinu úmrtí infarkt.

²⁹⁴ ERBEN, Václav. *Trable anglického šlechtice v Čechách*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1991. S. 32

²⁹⁵ ERBEN, Václav. *Trable anglického šlechtice v Čechách*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1991. S.181.

²⁹⁶ Tamtéž, s.183.

Exner a ženy

Na začátku příběhu se kapitán Exner setká s Gabrielou Steinovou, se kterou konečně stráví dlouho očekávanou dovolenou v Jestřebských skalách. Když paní zubařka odjede, potká Michal Exner na jedné vyhlídce, umělkyni Aničku Jirmanovou, neteř majitele hotelu ve skalách: *„na kameni u schodů, jež vedly z vyhlídky dolů, seděla dívka. Bosá, v džínách a bílé blůzce, se slamákem na hlavě a na kolenou měla rýsovací prkno. Nebylo to rýsovací prkno, ale desky z tvrdé lepenky, co se zavazují na černé tkaničky. Dívka ve slamáku měla v ruce tužku a kapitán Exner jasnozřivě usoudil, že jde o umělkyni. Umělci, když pracují, bývají mimořádně soustředění. Z toho, že byl pro ni vzduch, se dalo usoudit, že jde skutečně o umělkyni...dívka neměla jen to, čeho si všiml prvním unaveným pohledem. Kromě již vyjmenovaného se jí po boku válel rezný pytlík sdrhnutý konopnou šňůrkou, zpod klobouku jí visely černé vlasy, na lících podél uší se jí temnělo tmavé chmýří. Když občas zvedla oči kamsi nad jeho hlavu, k obrovitým bochníkům a zkrouceným borovicím, bylo jisto, že jsou to oči černočerné.“*²⁹⁷

Historický kontext

Restaurace a jídelny, RaJ

„Název národního podniku, který byl organizovaný na ‚územním principu‘, což znamenalo, že na svěřeném území (Praha 1, Praha 2, Plzeň atd.) jednotlivé závody RaJ provozovaly všechny státem vlastněné (znárodněné, zkonfiskované, případně nově vystavěné) provozovny pohostinství – hospody, restaurace, bistra, bufety nebo jídelní automaty. V rámci socialistické propagace byla často používána zkratka RaJ a výraz ‚ráj‘. Podnik RaJ měl většinu svých provozoven ve větších a některých menších městech. Na vesnicích byly hospody, pohostinství nebo restaurace provozovány především spotřebním družstvem Jednota“²⁹⁸. V *Trablech anglického šlechtice v Čechách* se o nich, ne právě pozitivně, zmiňuje vrchní pan Karlík: *„Stál dva kroky od stolu v koutě, kde právě večeřel kapitán Exner s doktorkou Steinovou. Omluvil se, že ke kuřeti nemůže, bohužel, nabídnout nic jiného než až příliš voňavý Tramín; a vyjádřil se přitom pohrdavě o břečkách, slazených a nechutných, jež jsou jim dodávány ze skladů Restaurací a jídelen, a které, bohužel, mnozí zákazníci žádají.“*²⁹⁹

²⁹⁷ ERBEN, Václav. *Trable anglického šlechtice v Čechách*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1991. S. 126

²⁹⁸ PRUŠA, Jiří. *Abeceda reálného socialismu*. Praha: Avia Consultants, 2011. ISBN 978-80-260-0686-2. S. 400

²⁹⁹ ERBEN, Václav. *Trable anglického šlechtice v Čechách*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1991. S. 50.

9.13 Vražda ve společnosti Consus

Kapitán Michal Exner usedl posledního dne před prázdninami za psací stůl. Opřel se do černě polstrovaného křesla, pootočil je k oknu a pro pohodlí i pohodu vložil natažené nohy na onen právě zmíněný pracovní stůl. Prohlédl si oslnivý lesk svých bot a zřejmě jím uspokojen vzhlédl k zácloně a přes ni na modro ranní oblohy...kapitán Exner seděl kupodivu ve své kanceláři. Zvenku na dveřích byla mosazná a vzorně naleštěná tabulka, na níž stálo: Kpt. doc. JUDr. Michal Exner, CSc. Katedra kriminalistiky.³⁰⁰

Poslední příběh s postavou kapitána Exnera se – jako jediný z celé knižní série – odehrává po revoluci, v novém demokratickém státě, ve kterém se od dob reálného socialismu událo mnoho změn. Tím pádem prošel určitou proměnou i samotný Michal Exner, který nyní, v novém tisíciletí, vyučuje jako docent na Policejní akademii., *„Teď se tomu říká, pane inženýre, policejní akademie. Asi podle těch amerických filmových srandiček. Vono to bude podobný.“³⁰¹*

Doby, kdy se svými pomocníky Beránkem a Vlčkem řešili vraždy jsou nenávratně pryč, dokud si ho osobně nevyžádá jistý pan Vratislav Schlayerstein, který „je prezidentem, nebo generálním ředitelem, nebo předsedou správní rady či co a jak se tomu dnes říká, jisté společnosti Consus.“³⁰² Pan ředitel Schlayerstein se ocitl v úzkých, když byla v jeho kanceláři nalezena mrtvola klienta Františka Medvěda.

Kapitán Exner vzdychl. „Od čeho máme draze placené advokáty? Pan doktor, pokud vím, není...“ „Chudej asi ne. Jenže chce mermomocí tebe, koneckonců, jsi ještě pořád doktor obojího práva a my si s Vlčkem myslíme, že tenhle případ je tobě osudem přímo předurčeněj, protože jak je ti jistě známo, kanceláře té společnosti jsou zrovna v té samé pasáži, jako bývalo divadlo V louži a ta tisková agentura je tam taky pořád...“³⁰³

Případ se rychle rozroste o další tři vraždy. Nedaleko společnosti Consus, na dvorku kasina je nalezena další mrtvola muže, Kamila Dlabala, který byl zamilovaný do Medvědovi manželky a ta je nalezená na chatě oběšená. Všechny oběti společně podnikali v několika projektech, společně s inženýrem Pavlem Rybou (jehož žena byla v příbuzenském vztahu s rodinou Medvědových), inženýrem Františkem Kahounem a doktorkou Helenou Záleskou.

³⁰⁰ ERBEN, Václav. *Vražda ve společnosti Consus*. Brno: Moba, 2011. ISBN 9788024342191. S. 11.

³⁰¹ ERBEN, Václav. *Vražda ve společnosti Consus*. Brno: Moba, 2011. ISBN 9788024342191. S. 41.

³⁰² ERBEN, Václav. *Vražda ve společnosti Consus*. Brno: Moba, 2011. ISBN 9788024342191. S. 12

³⁰³ Tamtéž, S. 13.

Pár dní na to, je i inženýr Ryba zastřelen ve svém autě. Celý případ se točí kolem machinací s nákupem restitučním podílů od vlastníků a skupování různých firem a následného tunelování. Jednotliví společníci chtěli získat podíly ostatních, a proto se začali navzájem vraždit, až zbyl jen Pavel Ryba, radující se, že mu spadne do klína obrovské množství peněz.

„Copak ten masakr má na svědomí jeden chlap? Takhle mě houpat nemůžete!“

„Nechci vás houpat. Koukám na dostihy. Když kuň polevuje, upozorní se bičem. Když v dostihu padne, zraní se, je zastřelen. Co s ním. Je to v životě jinak, pane? Člověk, který asi právě jede do Harcířova, aby z basy léta nevyšel, zastřelil jen Rybu.“

„Ptal jsem se na ostatní, na Medvěda, Dlabala, Medvědovou a...“

„... (ti) se pozabíjeli navzájem mezi sebou.“³⁰⁴

Poslední případ kapitána Exnera působí zcela jiným dojmem, než předchozí příběhy. Je zde znát touha po aktuálnosti, přemíra kombinací a jiný druh násilí, než jsme byli jako čtenáři zvyklí v detektivkách za reálného socialismu. Jak tvrdí jedna z postav: *„Hernajs,“* *minil pan Máša. „Sou mi věci. Nikdo mi nenamluví, pane, že tohle všechno, čeho jsme svědky, je pro nějakou maličkost, tím taky, pane, miním lásku. Dnes! Láska! Dejte na mě, pane, velkej případ. Tohle je váš velkej případ.“³⁰⁵* Doba se změnila a tehdejší motivy jako byla láska, jsou už dávno pryč. Ale technika se u Exnera, Beránka a Vlčka nezměnila ani po revoluci. *„a koneckonců vezměte v úvahu, že jen díky naší mimořádně laskavosti a řekněme rovnou: neskonalé dobrotě zde sedícího pana docenta kapitána netrávíte nyní svůj čas na místě smutném a osamělém. Takže...kdybyste byl tak laskav...“* A poručík (Beránek) si pečlivě srovnal stránku svého bloku. *„Postupujeme trošku staromódně, že, ale na druhé straně musíte ocenit...“³⁰⁶* Ani Exnerův specifický způsob vyšetřování formou „povídání a vyzvídání drbů“ se nezměnil: *Poručík vyjmul jednu ze stránek a podal ji Exnerovi. „Seznam osob, které v den vraždy od patnácté hodiny navštívily kanceláře společnosti Consus. V rámečku skupina, která tam setrvala přibližně od sedmnácté do dvaadvacáté hodiny. Poznamenané časy pravděpodobného odchodu většiny z nich. Jak tě znám, můj kapitáne, budeš chtít s každým z nich prohodit pár slov. Na nás pak zůstane protokolování a trapné prověřování zmíněných prohozených pár slov. Tvá paměť je lidská...Bůh tě potěš a nás též.“³⁰⁷*

Vůbec poprvé se Václav Erben dotýká politických témat: *Státník se mírně usmíval, snad nad výdobytky nové doby: starší péčečko a omšělý fax. Státníkův úsměv byl shovívavý.*

³⁰⁴ ERBEN, Václav. *Vražda ve společnosti Consus*. Brno: Moba, 2011. ISBN 9788024342191. S. 232-233.

³⁰⁵ Tamtéž, S. 144.

³⁰⁶ ERBEN, Václav. *Vražda ve společnosti Consus*. Brno: Moba, 2011. ISBN 9788024342191. S. 24.

³⁰⁷ ERBEN, Václav. *Vražda ve společnosti Consus*. Brno: Moba, 2011. ISBN 9788024342191. S. 66.

*Asi měl vše a všechny, na něž shlížel, rád.*³⁰⁸ Oním státníkem není nikdo jiný, než prezident Václav Havel.

Vražda ve společnosti Consus je také prvním dílem, ve kterém se už o kapitánu Exnerovi nemluví jako o mladíkovi, nakonec i on musel jednoho dne zestárnout: „*Jak vypadá?*“ „*Playboy.*“ *V jejím hlase nebyl stín, náznak jakékoliv emoce. „Nemladý.“*³⁰⁹ Více se však o jeho věku nedozvíme. Ženy na něj stále působí, ačkoliv tvrdí, že stopařky už zásadně nevozí, udělá jednu výjimku a to: *Bezděčně si povšiml dvou věcí. Staré pokroucené švestky...a dále věci druhé, co mělo šaty zcela červené a nebylo k přehlédnutí. Vlasy svázané do uzlu zcela černé, lodičky na štekách téže barvy.*³¹⁰ Takto se Exner seznámí s Barborou Smolkovou, svou poslední femme fatale. Kapitán Exner působí v novém tisíciletí poněkud zvláště viz: *Vzhlédl ke dveřím, neboť světle oděni doktora Exnera nejenže nebylo k přehlédnutí, ale zasvítilo do šera, jak se to stává při náhlých zjeveních v pustotě lesů, v pouštích, u studánek či v Lurdech.*³¹¹ Dokonce už i jeho mercedeska kabriolet nebrzdí české silnice: *Kapitán Exner se ubíral krajem – opravdu lze odpovědně užít slova ubíral, neboť odvykl uspěchané jízdě. Jeho vůz, ona známá mercedeska kabriolet, postupně a čím dál tím víc nedovolovala rychlou a jemně riskantní jízdu, ani ne tak pro svůj technický stav (připusťme, že trochu ano), jako spíš s ohledem na stoupající muzeální, památkovou hodnotu. Struně řečeno, stala se technickou památkou zajímavé ceny, takže zůstávala v levné garáži v městečku Opolná.*³¹² Václav Erben tušil, že se jeho vyšetřovatel nebude hodit do nové doby, několikrát tvrdil, že by byl dokonce směšný. Podobných ‚upozorněních‘ nalezneme v textu více. „*Ale, mezi námi, voni jsou bloumal, inšpektore. Voni se do týhle dynamický doby nehoděj. Dyť ani nenosej zbraň.*“

„*Však žiju skromně v tichu své pracovny.*“

„*Tuším s nohama na stole.*“

„*Pane doktore, není to snad dnes moderní?*“

„*Už ne. Jsou sto let za vopicema, pane. Dynamický hoši v bílejch košilích a s kravatama. To je budoucnost,*“ a doktor Schlayerstein zvedl prst, „*našeho světa.*“³¹³

³⁰⁸ ERBEN, Václav. *Vražda ve společnosti Consus*. Brno: Moba, 2011. ISBN 9788024342191. S. 66.

³⁰⁹ ERBEN, Václav. *Vražda ve společnosti Consus*. Brno: Moba, 2011. ISBN 9788024342191. S. 70.

³¹⁰ ERBEN, Václav. *Vražda ve společnosti Consus*. Brno: Moba, 2011. ISBN 9788024342191. S. 36.

³¹¹ Tamtéž, s. 89.

³¹² Tamtéž, s. 35.

³¹³ Tamtéž, s. 231.

Komparace Václava Erbena s Hanou Proškovou a Evou Kačírkovou

Hlavním důvodem, proč jsme se rozhodla srovnávat právě tyto tři autory detektivního žánru je ten, že všichni tři tvořili ve stejném období. Tato skupina autorů je obecně vnímána jako hlavní proud české detektivky 70. a 80. let. Další důvod, který mne k tomuto nápadu přivedl, byla jejich spolupráce na sborníku *Kapitán Exner uvádí*³¹⁴. Jednalo se o sedm povídek od začínajících autorů - tedy až na jednoho zavedeného a tím byl Václav Erben, který celou knihu uvedl krátkou povídkou o kapitánu Exnerovi, *Dialogy pro klarinet, cimbál a bicí*. Zde Michal Exner na dvaceti stranách řeší zmizení klarinetky Zlatavy Čuříkové, která po odehrání koncertu zmizí z hotelu. Veřejná bezpečnosti ji nalezne v lese, kam poblázněná utekla, protože stále v hlavě slyšela melodii švitoroky. Kapitán Exner zjistí, že jeden z jejich kolegů ji do paruky nainstaloval zařízení, které onen zvuk způsobovalo. „*Ale pánové,“ rozesmál se Moček. „Žert, že ano...“ „Žert? Takhle za války mučili hudebníky... Za tenhle žert vás z fleku zavřít nemůžu. Škoda.*“³¹⁵

Evě Kačírkové ve sborníku vyšla její první detektivní povídka *Děti a smrt*. Hana Prošková se postarala o doslov. Ve sborníku nalezneme jisté prvky intertextuality, všechny povídky určitým způsobem odkazují na postavu kapitána Michala Exnera. V povídce *Děti a smrt* si okrskář Věna v pracovní době čte pod stolem detektivky s postavou kapitána Exnera. Oproti tomu Václav Erben použil ve *Vraždě pro Zlatého muže* příjmení poručíka Vašátka, což je hlavní protagonista spisovatelky Hany Proškové. Jednotliví autoři také několikrát v rozhovorech uvedli, že rádi čtou novinky svých kolegů, např. Hana Prošková: „*Čtu klasické i současné, dívám se na ně v televizi, chodím do kina také na detektivky. Dobré detektivky si vážím, protože mě upoutá. Nepovažuji je vůbec za pokleslý žánr. Detektivky čtou lidé unavení, nemocní, lidé s problémy, a když mi napíší, že je knížka pobavila a zaujala, pak jsou detektivky potřebné, mají smysl. Líbí se mi třeba povídky Evy Kačírkové, je na nic vidět, že je psala žena a vždy mají zajímavé prostředí.*“³¹⁶

Zde podle mne veškerá podobnost, či spojitost autorů končí, jelikož každý vzal tvorbu detektivních příběhů z jiného úhlu. Tak se - na poměrně malém území – sešla trojice autorů detektivního žánru, z nichž každý vytvořil naprosto jedinečnou a originální variantu. Václav Erben pojal celou svou detektivní tvorbu jako určitou pohádku a nadsázku, kdy báječný kapitán Exner, vyřeší s úsměvem na tváři případ a do toho nezapomene okouzlit krásnou

³¹⁴ ERBEN, Václav. *Kapitán Exner uvádí. 7 příběhů s tajemstvím*. Praha: Mladá fronta, 1975.

³¹⁵ ERBEN, Václav. *Kapitán Exner uvádí. 7 příběhů s tajemstvím*. Praha: Mladá fronta, 1975. S. 26.

³¹⁶ TOGNEROVÁ, Rajka. "První dáma" české detektivky aneb dvacet let s Horácem. *Vlasta*. 1987, 41(2), S.19.

dívku, čímž lehce popudí své věrné pomocníky poručíka Beránka a nadporučíka Vlčka. Během vyšetřování se seznámí se zajímavými lidmi, pojí dobrého jídla, projede se ve své legendární mercedesce kabriolet a mimo to dopadne vraha. Václav Erben stvořil neskutečný svět, kterému vládne detektiv gentleman Michal Exner.

Životopis Hany Proškové

(30. 11. 1924 – 4. 10. 2002)

Hana Prošková, dívčím jménem Bořkovcová, byla dcerou hudebního skladatele Pavla Bořkovce a malířky Olgy Bořkovcové. Vystudovala dívčí reálné gymnázium Elišky Krásnohorské v Praze (maturita 1942) a do konce války byla totálně nasazena v továrně na letadla. Po různých příležitostných zaměstnáních pracovala od roku 1961 jako úřednice v Ústavu pro elektrotechniku ČSAV a od roku 1966 jako tisková redaktorka nakladatelství Albatros (dříve státní nakladatelství dětské knihy), kde působila až do roku 1985, kdy odešla do důchodu. Od mládí přispívala kresbami do časopisů *Žena a domov*, *Naše domácnost* a *Skautka*, kde také publikovala první povídky, básně aj. další příspěvky otiskovala pak v časopisech a novinách jako byla *Kultura*, *Host do domu*, *Literární noviny*, *Květy*, *Plamen*, *Mladý svět*, *Mladá fronta*, *Listy*, *Světová literatura* aj.

Hana Prošková byla spoluautorkou televizních dramatizací novel *Měsíc s dýmkou* a *Zvláštní případ* (1971), kde si inspektora Vašátka zahrál Radovan Lukavský a malíře Horáce Josef Kemr.

Knižně debutovala sbírkou *Oblaka* (1962), lyrickými básněmi smutku ze zranitelnosti všeho slabého a ohroženého, zejména světa dětí. Detektivní novely a povídky, v nichž vychází z pravidel klasické detektivky volbou dvojice detektiva amatéra Horáce a jeho protihráče kriminalisty Vašátka, fabuluje více se smyslem pro tajemství, atmosféru a psychologii až iracionální než pro logickou kombinaci. Bibliografie detektivních příběhů - *Měsíc s dýmkou* (1966), *Černé jako smola* (1969), *Smrt programátora* (1971), *Tajemství obří číše* (1973), *Tajemství planet* (1976) *Zlá panenka* (1978), *Jahody se šlehačkou* (1982), *Kopistnaté prsty* (1986), *Rýže po charvátsku*, *Stínová hra* (1989) *Jak namalovat smrt* (1999)³¹⁷

³¹⁷ JANOUŠEK, Pavel, ed. *Slovník českých spisovatelů od roku 1945*. Praha: Brána, 1998. ISBN 8072430149. S.270.

Charakteristika tvorby

Hana Prošková přistoupila k detektivce naprosto z jiné stránky, její příběhy jsou syrové, reálné, plné sociální kritiky. I jazyk působí mnohem sofistikovaněji, používá dlouhá, složitá souvětí. Autorka vytvořila duo vyšetřovatelů, policistu Vašátka a amatéra, malíře Horáce. Sama jejich vznik komentovala takto: „*Hrdina povídek se nenarodil jako Detektiv-Amatér, ale tak nějak se jím stal během vypravování. Původně k tomu neměl předpoklady, protože místo Intelktu používal k praktickým účelům Intuice, Citu, Vmýšlení se do lidské duše a jiných nepříliš dovolených prostředků. Detektivem měl být Vašátka a Watsonem ostatní detektivní aparát. Ale malíř Horác mi původní záměr rozrušil, protože mi byl náturou bližší než rozumný detektiv, takže se Horácův nerozumný způsob začal ukazovat praktičtější než rozumné metody Vašátka, a tak nedopatřením převzal v prvních dvou povídkách úlohu Detektiva, ačkoliv měl být pouhým divákem. Někdo, kdo se dívá, většinou taky dumá, takže divák začal najednou vidět a nedal se udržet v žádném smyslu v povolených mezích.*“³¹⁸

Postava malíře Horáce se podle autorky vyvinula sama od sebe, proti její vůli: „*Je to postava, která mne doopravdy chytla, tak ho znám, že ho jen popisuji – a on si dělá, co sám chce. Dostává se do komplikovaných situací, ale řeší je vždy jednoznačně, nic nezatajuje, ani nepředstírá... Vašátka je Horácův protihráč, v moderních detektivkách sice nebývají, ale já mám zálibu v klasicích – Doyle, Christie, Chesterton – to jsou moji autoři*“.³¹⁹

Mezi Vašátkem a Horáček panuje velmi specifický vztah, který je narušen případem, kdy autorka silně porušila pravidla detektivního žánru. Tím se stal vztah mezi oběma hlavními protagonisty ještě složitějším, protože se Horác stane vrahem a je za svůj čin odsouzen k odnětí svobody. Když se po letech oba protagonisté znovu setkají, uvědomí si Vašátka, že pravda není jen černá nebo bílá a svým způsobem i pochopí, že na Horácově místě, by udělal totéž. Prošková často nutí své vyšetřovatele přemítat nad tím, kde vůbec spravedlnost začíná a kde končí. Autorka se nikdy netajila tím, že ji u podezřelých nelákaly jen odsouzeníhodné pohnutky činu, ale především ty složitější, protože každému člověku se může za jistých okolností přehodit v duši výhybka, a může se velmi snadno dostat do rozporu se společností i se svým svědomím.³²⁰

Autorčiny literární začátky sahají až do nízkého věku, když: „*V šestnácti letech jsem se pod vlivem chestertonek pokoušela psát detektivky, dokonce s vtipem, ale to se mi nedařilo.*

³¹⁸ PROŠKOVÁ, Hana. Hana Prošková o svém Měsíci s dýmkou. *Nové knihy*. 1966, (34), S.1.

³¹⁹ CHÁRA, Jan. Další setkání s Horácem.: Rozhovor s českou Agathou Christie - Hanou Proškovou. *Svoboda*. 1982, **92**(77), S.5.

³²⁰ PROŠKOVÁ, Hana. Hana Prošková o svém Měsíci s dýmkou. *Nové knihy*. 1966, (34), S.1.

Vrátila jsem se k nim až po dlouhých letech, ve středním věku. Vždycky jsem je pokládala za poutavé a zvláštní. A když se mi podařilo napsat a vydat první, *Měsíc s dýmku*, měla jsem pocit, že jsou zajímavé i literárně. U všech musí být originální pointa. Nebyla jsem nikdy schopná vpravit se do detektivek konvenčních, byly mi vzdálené.³²¹ Než se však na pultech knihkupectví objevil *Měsíc s dýmku*, byla Hana Prošková se svými detektivními novelami dvakrát odmítnutá. Co se týče námětů, má Prošková jiný názor než Václav Erben, který nikdy netíhnul k přílišné realitě, ani co se studia kriminalistiky týče. Namísto toho Hana Prošková tvrdí, že „...námět vychází ze mě, ale musí být takový, aby lidem něco sděloval – a navíc, když si vyberu téma kriminalistické, musí být reálné. Někdy mě ovlivní natolik, že začnu psát o tom, co trochu znám, co je určitým způsobem zajímavé nebo zachycuje dobu. Údaje si musím samozřejmě ověřovat zjišťovat, nastudovat. Něco vím jistě, mnohé mne při psaní napadne, jiné nevím vůbec, a pak píši, přepisuji, zahazuji, nespím, trápím se, znovu sepisuji, škrtám a najednou se mi zdá, že by to mohlo tak zůstat. Ale není to tak vždycky, některá knížka se podaří a píše se tak zvaně sama.“³²²

Zde máme jasný důkaz, že jejich příprava na jednotlivé detektivní případy byla výrazně odlišná. V příbězích Hany Proškové, hrálo velkou roli hlavní město Praha, sama tvrdila, že „je to asi ve mně, protože mám Prahu ráda a znám ji z různých stránek. Jednou jsem dostala dopis ze Sezimova Ústí, ve kterém mi čtenářky psaly, že chodily Prahou po stopách mého Horáce. Takže zřejmě kromě dvou protagonistů hraje svou úlohu i Praha.“³²³

Podle Josefa Hrabáka je rozdíl mezi Erbenem a Proškovou ve srovnání postojů ke skutečnosti: „Jestliže srovnáme postoj Erbenův ke skutečnosti a vůbec k životu s postojem Hany Proškové, bije do očí na jedné straně optimismus postavy Exnerovy, a na druhé straně jakási morbidita Horácova: jako kdyby se střetlo zdravé mládí s čímsi temným, slunce s mlhou, prosluněná hladina českého rybníka s bahnitým dnem.“³²⁴

³²¹ TOGNEROVÁ, Rajka. "První dáma" české detektivky aneb dvacet let s Horácem. *Vlasta*. 1987, **41**(2), S.19.

³²² TOGNEROVÁ, Rajka. "První dáma" české detektivky aneb dvacet let s Horácem. *Vlasta*. 1987, **41**(2), S.19.

³²³ TOGNEROVÁ, Rajka. "První dáma" české detektivky aneb dvacet let s Horácem. *Vlasta*. 1987, **41**(2), S.19.

³²⁴ HRABÁK, Josef. *Napínavá četba pod lupou. Ze studií o paraliteratuře*. Praha: Československý spisovatel, 1986. S. 123.

Životopis Evy Kačírkové

(26. 1. 1937, Olomouc)

Dívčím jménem Navrátilová. Po studiích na jedenáctileté střední škole (maturita 1955) a na přírodovědecké fakultě v Olomouci, obor biologie a chemie, učila v letech 1959-62 na základních školách v okolí Olomouce. Od začátku 60.let byla laborantkou nejprve ve Výzkumném ústavu antibiotik v Roztokách u Prahy, pak ve Výzkumném ústavu živočišné výroby v Uhřetěvsi. Později byla s různými přestávkami zaměstnána jako písarka v podniku Armabeton v Praze, jako referentka v dopravním oddělení podniku zahraničního obchodu Metalimex a jako administrativní pracovnice ve stavebním středisku a v Projektovém ústavu hl. m. Prahy. Od roku 1973 se začala profesionálně věnovat literatuře.

Eva Kačírková publikovala v časopisech Svět práce, Vlasta, Květy, Ohníček, Pionýr, Čs. voják, a v magazínu Interpress.

Ve své prvotině *Masožravé rostliny* (1975) složené ze sedmi povídek, se Kačírková představila jako autorka poutavých psychologicky motivovaných detektivních příběhů, v nichž se vypravěč ujímá objasňování případu. Pro celou její další detektivní tvorbu je charakteristický kratší literární útvar – povídka či novela, reálně vystižené pracovní a společenské prostředí - které je mnohdy bohémské nebo exkluzivní - v němž se zločiny odehrávají, zápletka s překvapivým zvratem, rychlý spád děje, promyšlená kompozice, ironické postřehy, vtipné dialogy, využití slangu a žargonu.³²⁵

Bibliografie detektivních příběhů - *Po sezóně se nevraždí* (1977), *Sedm stupňů do pekla* (1979), *Abcházský med* (1979), *Riziko povolání* (1984), *Smrt nechodí pěšky* (1984), *Politik střilet nemusí* (1984), *Povídky s tajemstvím* (1985), *Jak si vosy staví hnízdo / Pohled do slunce* (1987), *Vraky bez pokladů* (1988), *Výprodej obnošených snů* (1991), *Liška na dálnici* (1992), *Noční strach* (1994), *Nenechám tě odejít* (1997), *Léčky a pasti* (1998), *Čisté ruce* (1999), *Tolary jsou zlaté* (2003).

Charakteristika tvorby

Eva Kačírková je v českém literárním prostředí určitou výjimkou, jelikož pojala detektivku dosti netypickým způsobem, rozhodla se pro detektivky bez postavy detektiva. V jejích příbězích se vždy vyskytuje detektiv amatér, který se k vraždě dostane jen tak omylem, nešťastnou náhodou. Zvláště v prvních sbírkách se ve většině případů jednalo o

³²⁵ JANOUŠEK, Pavel. *Slovník českých spisovatelů od roku 1945*. Praha: Nakl. Brána, 1998. ISBN 8072430408. S. 351-352.

mladou dívku. Její hrdinky si uvědomují, že se ocitly na špatném místě ve špatnou dobu, viz hlavní hrdinka z povídky *Konec semestru*: „Vypátrala? Já jsem přece nechtěla po ničem pátrat. Byla jsem vtažena do víru událostí bez vlastního přičinění a po celou dobu postrkovaná ostatními lidmi od jednoho článku řetězu k dalšímu.“³²⁶ Často se stanou hlavními podezřelými a tak jim nezbyvá nic jiného, než spolupracovat s policií a pomáhat s vyšetřováním. Kačírková si oblíbila i motivy drsné školy, viz: „Kapitán mě sjel šéfovským pohledem. Bylo mi to jedno. I když byl jedním z šéfů nejšéfovatějších, mým šéfem nebyl. V dramatu, které se tu odehrálo, jsem účinkoval jen jako divák. Že jsem příslušník, na tom nic neměnilo. I policajti mohou navštěvovat noční lokály.“³²⁷ V tomto případě se jedná o povídku, kde je výjimečně vypravěčem muž.

Literární začátky však nebyly nejjednodušší: „V roce 1970 jsem se s velkou sebedůvěrou pustila do své první detektivky a okamžitě jsem zjistila, že psát detektivky je ještě větší zábava, než je číst. Po tři týdny jsem se večer co večer výborně bavila, což mělo za následek první verzi jedné z těchto povídek. Pak jsem, spokojena sama se sebou, usedla, abych se pokochala nejlepší detektivkou, jaká kdy byla – alespoň u nás – napsána. Výsledek byl skličující: pochopila jsem, že napsat detektivku, a to i dost špatnou, ale detektivku, je práce, a sice těžká práce. A jen díky své tvrdohlavosti jsem nepropadla malomyslnosti a pustila se do té práce znovu.“³²⁸ Když si autorka uvědomila, že se nikdy nenaučí psát takové příběhy jako její oblíbení spisovatelé, rozhodla se k triku, který před ní vynalezli už jiní autoři – k příběhům bez detektiva. Také se rozhodla vyhnout reálným zločinům: „...moje příběhy jsou vysněné. Nikdy se nestaly a doufám, že se taky nikdy nepříhoda. Zloduchové, kteří v nich rozvíjejí děj, jsou však hnáni vlastnostmi, s nimiž se už každý z nás ve svém okolí setkal, buď zdánlivě v neškodné formě; sobectvím, bezohledností, chamtivostí. I těmi méně nápadnými; neodpovědností, lhostejností, nedostatkem lásky...“³²⁹ Eva Kačírková se k psaní detektivek dostala během mateřské, kdy byla s dětmi doma v Jizerských horách. O volných chvílích si četla detektivky: „a nejenom ty klasické, ale všechno, co mi přišlo do ruky, včetně tuzemské produkce. A řekla jsem si, že tohle bych snad dokázala napsat také. Tak jsem začala psát *Masožravé rostliny*.“³³⁰ Rozhodla se, že bude čerpat zejména ze svých životních zkušeností: „Do doby, nežli jsem začala psát, jsem měla dost bohatou životní praxi. Hodně dlouho jsem z toho čerpala: a nejenom zápletky, ale i prostředí, postavy a podobně. Když mi materie

³²⁶ KAČÍRKOVÁ, Eva. *Masožravé rostliny*. Praha: Mladá fronta, 1989. S.56.

³²⁷ KAČÍRKOVÁ, Eva. *Masožravé rostliny*. Praha: Mladá fronta, 1989. S. 356-357.

³²⁸ KAČÍRKOVÁ, Eva. *Masožravé rostliny*. Praha: Mladá fronta, 1989. S. 289.

³²⁹ KAČÍRKOVÁ, Eva. *Masožravé rostliny*. Praha: Mladá fronta, 1989. ISBN 80-204-0066-4. S.356-357

³³⁰ FRÝBORT, Pavel. Rizika psaní. *Tvorba: Kmen*. 1986, (31), S.4.

začala docházet, začala jsem tyto věci přejímat tak trochu z druhé ruky. Například z pracovního prostředí mého muže, stavebního inženýra. Nějakou dobu jsem sama ve stavebnictví pracovala: setkala jsem se tam se zajímavou problematikou a lidmi – mnoho z toho se objevilo ještě v knížce *Sedm stupňů do pekla*. Potom jsem s Věrou Chytilovou pracovala na filmu *Panel story* a z této spolupráce jsem se snažila vytěžit maximum v knize *Riziko povolání*.³³¹ A přiznala, že více než pátrání po příčinách zločinů ji zajímalo psychologické a společenské hledisko.

Na pravidla detektivního žánru měla jasný názor: „pravidla hry u detektivky skutečně svazují. Myslím, že nejlepší autoři žánru si to vždy uvědomili: právě proto například Chandlerovy romány mířily daleko více do oblasti společenskokritické prózy nežli detektivky samotné.“³³² Také se přiznala, že ji na detektivním žánru mrzí ještě jedna okolnost a to, že: „za to, co činí detektivku pro čtenáře přitažlivou, platí ambicióznější autor nepřijemnou daň: nikdy se nemůže plně rozepsat o všem, co ho zajímá, co poznal, co považuje za důležité z obecnějšího a ne striktně stavebního hlediska, nemůže si dovolit šířit se o nějakém jemu blízkém tématu, protože by okamžitě docházelo k retardaci děje.“³³³

Stejně jako Václav Erben autorka připustila, že se nevyzná v reálné práci kriminalistů: „Já toho vím strašlivě málo o skutečné práci kriminalistů z *Veřejné bezpečnosti*. Mohla bych se samozřejmě kvalifikovaně poučit, seznámit se s problematikou – věřím, že by mi to umožnili – ale bojím se, že by mi to jako autorce svazovalo ruce.“³³⁴ Zatímco Václav Erben hájil názor, že realita detektivce škodí, zabíjí podle něj žánr, který by měl být především hrou nežli protokolem, je Eva Kačírková jiného názoru: „...jenže já si nechci hrát. Já chci podat výpověď o tom, co vím o našem současném světě“.³³⁵ Kačírková věří, že detektivka může být nositelem určitého poslání: „Dobře napsaná detektivka může vypovědět o současných morálních a etických problémech víc, než špatně napsaný vážně a důležitě se tvářící společenský román.“³³⁶ Ženy-autorky detektivního žánru nahlíží podle Kačírkové na tvorbu jiným způsobem, než muži: „Ženy jsou většinou realistky a přitom mají – často skrytou – potřebu romantiky. Detektivka nutně vyžaduje obě tyto složky: je jedním z mála žánrů, které se neobejdou bez pevného dramaticky postaveného příběhu líčícího boj dobra proti zlu, v němž dobro vždycky vítězí. To je vlastně přiblížení k moderní pohádce. Dobrá současná

³³¹ FRÝBORT, Pavel. Rizika psaní. *Tvorba: Kmen*. 1986, (31), S.4.

³³² STEGBAUER, Jiří. Starosti s detektivkou. *Květy*. 1978, **28**(50), S.38-39.

³³³ FRÝBORT, Pavel. Rizika psaní. *Tvorba: Kmen*. 1986, (31), S.4.

³³⁴ FRÝBORT, Pavel. Rizika psaní. *Tvorba: Kmen*. 1986, (31), S.4.

³³⁵ FRÝBORT, Pavel. Rizika psaní. *Tvorba: Kmen*. 1986, (31), S.4.

³³⁶ STEGBAUER, Jiří. Starosti s detektivkou. *Květy*. 1978, **28**(50), S.38-39.

detektivka, není nic jiného než dějové romantický příběh zasazený do reálného prostředí a zalidněný živoucími lidmi ³³⁷

³³⁷ STEGBAUER, Jiří. Starosti s detektivkou. *Květy*. 1978, **28**(50), S.38-39.

Závěr

Nejdříve jsme si ujasnili pojem a charakteristiku detektivního žánru, dále strukturu a pravidla tohoto žánru. Věnovala jsem se i postavě detektiva, která je klíčovou figurou. Také jsem se zaměřila na vývoj světové a české detektivky. Představila jsem nejvýznamnější autory detektivního žánru, u kterých se mohl Václav Erben inspirovat se vznikem postavy kapitána Michala Exnera.

Jako úvod do praktické části slouží životopis Václava Erbena a historické okolnosti předznamenávající vznik jeho detektivních příběhů. V této kapitole jsem se rozhodla využít především dobová periodika, články a rozhovory s autorem, abych co nejpřesněji objasnila vznik legendární postavy kapitána Michala Exnera, který původně vznikl jako jistá recese a Václav Erben vůbec nepředpokládal, že by mohl nastat tak velký čtenářský ohlas.

Do části věnované analýze a komparaci jednotlivých děl jsem vložila podkapitoly věnující se historickému kontextu. Popsala jsem různé reálie, či fenomény objevující se v jednotlivých dílech, které čtenáři přibližují dobu reálného socialismu. Ačkoliv mnohá z témat byla ve své době vážná, například příživnictví, melouchaření či rozkrádání veřejného majetku, Václav Erben k nim po většinu času přistupoval ironicky a s nadsázkou, přestože se jednalo o trestné činnosti. Kapitán Exner ve všech případech na těmito prohřešky jen mávl rukou, protože podle jeho slov: „*Já nedělám krádeže, já vyšetřuji vraždu*“.

Přestože se na první pohled může zdát, že jednotlivé příběhy postrádají určitý vývoj, pokusila jsem se v každém díle nalézt jistý nový originální prvek, či mezník, který detektivky posouvá někam dál. Asi za nejvýznamnější považuji díl *Efektivně mrtvá žena*, kde nastal zlom v charakteru Erbenových detektivek. Zpočátku Erbenovy detektivky připomínají klasickou anglickou detektivku, podle Todorovi tematizace tzv. román s napětím, jde o dílo, kde je detektiv nedotknutelný, což znamená, že se mu nemůže nic stát, nikdo a nic ho neohrožuje. Ovšem v *Efektivně mrtvé ženě* dochází k obratu, Michal Exner je poprvé ohrožen na životě. Z románu s tajemstvím se rázem stává román s napětím, kdy detektiv ztrácí svou imunitu, což je typický příklad pro drsnou školu. Tento motiv použil Václav Erben ještě několikrát, v *Denáru v dívčí dlani* kdy na kapitána zaútočil vrah kovovou tyčí a v *Posledním pádu Mistra Materny* kdy vrah použila obušek. V obou případech byla na obranu použita palná zbraň, zajímavé ovšem je, že nikoli ze strany kapitána Exnera, nýbrž od jeho kolegů Vlčka a Beránka. Vzhledem k jeho profesi, byl negativní postoj ke zbráním vcelku neobvyklý, tuto skutečnost nezměnila ani nová, porevoluční doba, kdy stále odmítá nosit zbraň.

Dalším zajímavým prvkem je Erbenovo jediné porušení desatera detektivky. V *Pastvině zmizelých* dopomůže kapitánu Exnerovi k vyřešení náhoda, intuice, kdy sám vyšetřovatel uznává, že až do konce neměl tušení, kdo a proč vraždil. Až náhodná situace mu vnukla nápad, jak se všechno mohlo stát. Tímto Erben porušil pravidlo č.6, jenž praví - *K řešení nesmí detektivovi dopomoci náhoda, ani nesmí být veden nevysvětlitelnou intuicí*. Ale když si mohla s pravidly hrát samotná královna detektivek Agatha Christie, tak proč ne i Václav Erben, který několikrát přiznal, že kapitán Exner je pohádka a v té se může stát cokoliv.

Je tu nicméně několik prvků, jež zůstávají po celou sérii neměnné - a právě ona stereotypnost je to, co čtenáře na Erbenových detektivkách baví, jak tvrdí Umberto Eco, neláká nás toliko nový zločin, ale to, co už známe z předchozích dílů, postava detektiva a známé prostředí. Kapitán Michal Exner je stále stejně dokonalý, vždy perfektně oblečen, s vybraným chováním a svým pověstným gurmánstvím a láskou k ženám. Navrací se do známých prostředí, víceméně se po celou sérii vyskytuje ve východních Čechách a potkává známé tváře, nejen z oblasti archeologie. Václavu Erbenovi se podařilo vytvořit detektivní univerzum, a to právě díky propojení, návaznosti jednotlivých dílů na sebe, což ještě více umocňuje závěrečná kapitolka, epilog, ve které je vyobrazen nástin příštího případu, čímž čtenáře naláká na další pokračování.

Jak tvrdil sám autor, první díl – *Poklad byzantského kupce* byl pokusem, původně žertem a netušil, jaký bude mít úspěch, nepředpokládal, že by někdy mohlo vzniknout pokračování. Přiznal také, že až během dopsání první detektivky ho napadlo, že by kapitán Exner mohl mít v každém díle novou dívku. Ve druhém případě potká ženu, se kterou se bude s určitými odchylkami vídat po celou sérii, jde o zubařku Gabrielu Steinovou, kterou bych se nebála označit jako osudovou ženu, protože je jediná, která vydrží až do konce. Postavy žen mají v Erbenových detektivkách významnou roli, ačkoliv se na první pohled může zdát, že jsou jen určitou ozdobou kapitána Exnera, není tomu tak. Mnohokrát mu právě ony pomohly s vyřešením případu, ať už Kamila v *Pokladu byzantského kupce*, která Michala Exnera upozornila na fotografii staré náušnice ze ztraceného pokladu, či Gabriela Steinová v *Bláznově smrti*, jež kapitána poprosila o prošetření smrti schizofrenika Jana Krempe, jelikož – jak přiznala na konci příběhu – náhodou spatřila vraha, čemuž ze začátku nechtěla uvěřit. V *Efektivně mrtvé ženě* Lydie Malá pomohla s identifikací zavražděné. *Na dosah ruky* opět doktorka Steinová přivedla kapitána Exnera k případu, jelikož se mu svěřila o strašidelném činžovním domě, kde se stala dvojnásobná vražda. V *Pastvině zmizelých* se kapitán Exner vydá odpočívat na chatu za Evou Hodačovou, do míst, kde se v průběhu dvou let ztratilo

několik osob. V *Posledním pádu Mistra Materny* navede doktorka Eichová kapitána Exnera správným směrem ve vyšetřování a Gabriela Steinová se nabídne jako volavka, aby dopomohla usvědčit vražedkyni. Jak jsem prezentovala na jednotlivých ukázkách, Václav Erben kladl velký důraz na popisy jednotlivých žen.

Ženy zde mají ještě jednu důležitou roli, slouží v závěrečné řešící scéně jako posluchačky, kterým Michal rekapituluje celý případ. Přestože pravidla detektivního žánru nemají postavu žen příliš v lásce, jelikož tvrdí, že žena vyšetřovatele odhání od práce, Václav Erben dokázal, že tomu tak nemusí být.

Nejlepší srovnání máme díky poslednímu dílu, *Vraždě ve společnosti Consus*, která jako jediná vznikla po revoluci. Kapitán Exner zestárl, stal se docentem na Policejní akademii a případy řeší už jen výjimečně. Proměnil se i charakter zločinu, v nové době se už nevráždí kvůli lásce, ale čistě pro zisk, což nám dokazuje – možná lehce překombinované – vzájemné vyvraždění společníků. To, že je jiná doba autor dokazuje i přes kapitánovo mercedesku kabriolet, která už několik let zůstává zaparkovaná v garáži. Nové tisíciletí už není vhodnou dobou pro kapitána Michala Exnera.

Poslední kapitolu jsem věnovala komparaci Václava Erbena s Hanou Proškovou a Evou Kačírkovou. Tyto autorky jsem si vybrala především z toho důvodu, že tvořily ve stejné době jako Erben a společně patřili k hlavnímu proudu české detektivky 70. a 80. let. Každý však pojal detektivku po svém. Václav Erben vnímal detektivní žánr jako zábavnou hru, kde nic není nemožné. Prošková a Kačírková se naopak snažily pomocí svých detektivních příběhů podat poselství, či zprávu o době a společnosti. Zajímala je především psychologická stránka zločinu, otázka viny a trestu. Komparaci těchto tří významných autorů detektivního žánru jsem chtěla dokázat, že ačkoliv je detektivka svázaná pravidly, existuje mnoho možností a variant, jak tento žánr zpracovat. A jak napsala Hana Prošková: „*Detektivek bylo napsáno moc, je to těžká konkurence. Být jiný a osobitý dá v tomhle žánru hodně práce.*“³³⁸ A já myslím, že se to zmíněným autorům povedlo na výbornou a dokázali, že není nutné detektivní žánr vnímat jako podřadnou, nízkou literaturu.

³³⁸ TOGNEROVÁ, Rajka. "První dáma" české detektivky aneb dvacet let s Horácem. *Vlasta*. 1987, 41(2), S.19.

Resumé

Tato diplomová práce se zabývá vývojem české detektivní prózy druhé poloviny dvacátého století, na příkladu třinácti dílné knižní série autora Václava Erbena, která vznikala od roku 1964 – 2001. Jako spojovací prvek všech románů slouží postava detektiva, kapitána Veřejné bezpečnosti JUDr. Michala Exnera, který s nadhledem a ironií vyřeší společně se svými pomocníky každý případ. Václav Erben své detektivky pojal jako pohádku pro dospělého čtenáře, kde nic není nemožné a kde samotný vyšetřovatel v době reálného socialismu působí jako přízrak.

V teoretické části práce se zabývám definicí detektivního žánru a jeho specifik, postavou detektiva a pravidel detektivky. Dále se zaměřuji na vývoj detektivního žánru ve světě a u nás, kde představuji nejvýznamnější autory. V praktické části se snažím podat co nejlepší obraz historického a společenského kontextu vzniku detektivní série Václava Erbena, kde jsem se rozhodla využít především dobové rozhovory s autorem.

Následuje analýza a komparace jednotlivých děl, ve kterých se snažím vyhledávat nové, originální prvky, které značí určitý posun a vývoj, přestože se autor snažil po celou dobu udržet stejnou úroveň. Významnou roli hrají v detektivkách Václava Erbena ženy, které se mění každým dílem. Často kapitánu Exnerovi pomůžou případ vyšetřit a zároveň slouží jako posluchačky v závěrečné tzv. řešící scéně. I těm je v jednotlivých rozborech věnován určitý prostor. Na závěr práce jsem se rozhodla pro komparaci Václava Erbena s dalšími představiteli české detektivky, a to s Hanou Proškovou a Evou Kačírkovou, které tvořily ve stejném období a společně vytvářeli během 60. a 70. let hlavní proud české detektivky. Díky tomu se nám naskytne lepší pohled pro zhodnocení vývoje českého detektivního žánru.

Summary

This thesis is focused on development of czech detective prose in second part of twentieth century. Our analysis and comparison was based on thirteen novels written by Václav Erben and published in years 1964-2001. Common element all of the stories is character of detective, young captain of police JUDr. Michal Exner, who solve with overlook and elegance each case together with his companions. Václav Erben wrote his detective stories like fairytales for adults. In its is nothing impossible and figure of detective look like ghost.

In theoretical part of this thesis we focused on definition of detective genre and it's specifics. Other concentration was on development of detective genre in the world and in czech space. We enumerated the most famous authors of this genre. In practical part we focused on historical and social context of birth detective serie by Václav Erben, including typology it's main character. In this case we decided use mainly period sources – periodics with interviews and articles about author. Follow analysis and comparisons of individual novels, in which we search new and original elements. These elements mean move and progress despite of author's effort to write them in the same degree.

Important part in detective stories by Václav Erben are women. Their characters are changing and they often help captain Exner solve his cases. At the same time they are listeners in final part of solving scene. We close thesis with comparison of Václav Erben with other authors of czech detective stories, for example with Hana Prošková and Eva Kačírková, whose wrote detective stories in the same time like Václav Erben, it means in 60. and 70. years. Thanks it we had better look for evaluation of evolution czech detective genre.

SEZNAM LITERATURY

Primární literatura

ERBEN, Václav. *Poklad byzantského kupce*. Vyd. 3. Praha: Československý spisovatel, 1986.

ERBEN, Václav. *Znamení lry*. Vyd. 2. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1990. ISBN 80-205-0169-X.

ERBEN, Václav. *Bláznova smrt*. Vyd. 3. Praha: Československý spisovatel, 1986.

ERBEN, Václav. *Vražda pro Zlatého muže*. Vyd. 2. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1991. ISBN 80-205-0139-8.

ERBEN, Václav. *Efektivně mrtvá žena*. Vyd. 2. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1992. ISBN 80-205-0161-4.

ERBEN, Václav. *Na dosah ruky*. Vyd. 5. Brno: Moba, 2014. ISBN 978-80-243-6127-7.

ERBEN, Václav. *Pastvina zmizelých*. Vyd. 4. Brno: Moba, 2014. ISBN 978-80-243-6160-4.

ERBEN, Václav. *Osamělý mrtvý muž*. Praha: Československý spisovatel, 1975.

ERBEN, Václav. *Smrt talentovaného ševce*. Vyd. 2. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1992. ISBN 80-205-0247-2.

ERBEN, Václav. *Denár v dívčí dlani*. Vyd. 2. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1992. ISBN 80-205-0223-8.

ERBEN, Václav. *Poslední pád Mistra Materny*. Praha: Mladá fronta, 1987.

ERBEN, Václav. *Trable anglického šlechtice v Čechách*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1991. ISBN 80-205-0131-2.

ERBEN, Václav. *Vražda ve společnosti Consus*. Vyd. 3. Brno: Moba, 2011. ISBN 978-80-243-4219-1.

Sekundární literatura

BLAHYNKA, Milan. *Čeští spisovatelé 20. století: Slovníková příručka*. Praha: Československý spisovatel, 1985.

CIGÁNEK, Jan. *Umění detektivky*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1962.

DVOŘÁK, Petr. Kapitán Exner dnes už nezasahuje. *Plzeňský deník*. 1993, 2(266), s. 6.

ECO, Umberto. *Skeptické a těšitelé*. Praha: Argo, 2006. ISBN 80-7203-706-4.

ERBEN, Václav. "To je osud.". *Literární noviny*. 1967, 16(23), s. 2.

FALADA, Václav. Kapitán Exner zasahuje. *Mladá fronta*. 1972, 28(88), s. 1.

FRÝBORT, Pavel. Nestydím se, že jsem detektivkář, říká spisovatel Václav Erben. *Tvorba: Kmen*. 1985, (23), s. 4.

FRÝBORT, Pavel. Pokoušet literaturu – experimentovat. *Mladá fronta*, 1980. č.138. s.4

FRÝBORT, Pavel. Rizika psaní. *Tvorba: Kmen*. 1986, (31), S.4.

GRYM, Pavel. *Sherlock Holmes a ti druzí*. Praha: Vyšehrad, 1988.

HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 8072151401.

HORVÁTH, Tomáš. *Tajomstvo a vražda: model a dejiny detektívneho žánru*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2011. ISBN 978-80-224-1165-3.

HRABÁK, Josef. *Napínavá četba pod lupou. Ze studií o paraliteratuře*. Praha: Československý spisovatel, 1986.

CHÁRA, Jan. Další setkání s Horácem.: Rozhovor s českou Agathou Christie - Hanou Proškovou. *Svoboda*. 1982, 92(77), S.5.

JANÁČEK, Pavel. Od Veksláka k Vekslákovi tři: Česká populární beletrie na přechodu z osmdesátých do devadesátých let. *Host*. 2008, **24**(6), 12-15.

JANOUSEK, Pavel. *Slovník českých spisovatelů od roku 1945*. Praha: Nakl. Brána, 1998. ISBN 8072430408.

JANOUSEK, Pavel a Petr ČORNEJ, ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1631-7.

KAČÍRKOVÁ, Eva. *Masožravé rostliny*. Praha: Mladá fronta, 1989. S.56

KNAPÍK, Jiří a Martin FRANC. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967*. Praha: Academia, 2011. ISBN 978-80-200-2019-2.

KULHÁNEK, Ivan. Odborník se diví. *Literární noviny*. 1967, **16**(21), s. 2.

MARKOVÁ, Věra. Návrat kapitána Exnera. *Kino*. 1983, **38**(1), s. 6-7.

MENCLOVÁ, Věra. Detektivní próza. *Čtenář*. 1991, **43**(2), s. 63-65.

MITROFANOV, Alexandr. Kapitán Exner je mrtev, je doba jiných detektivek. *Rudé právo*. 1993, **3**(187), s. 9.

MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-x.

MOCNÁ, Dagmar. Když dole zazvonil vrah.: Za zločinem s českou literaturou. *Uni*. 2002, **12**(1) S. 27.

NAVRÁTIL, Jiří. O detektivkách s detektivkářem. *Naše rodina*. 1986, **18**(41), s. 13.

PEŠOUTOVÁ, Eva. Umberta Eca jednou uškrtním: Očima spisovatele Václava Erbena: Pátek LN. *Lidové noviny*. 1998, **11**(154), s. 2.

PETRÍČEK, Miroslav. *Majestát zákona, Raymond Chandler a pozdní dekonstrukce*. Hermann a synové, 2000. ISBN 80-238-7558-2.

- PROŠKOVÁ, Hana. Hana Prošková o svém Měsíci s dýmkou. *Nové knihy*. 1966, (34), S.1.
- PRUŠA, Jiří. *Abeceda reálného socialismu*. Praha: Avia Consultants, 2011. ISBN 978-80-260-0686-2.
- STEGBAUER, Jiří. Starosti s detektivkou. *Květy*. 1978, **28**(50), S.38-39.
- ŠIMÁNĚ, Ladislav. Výslech Václava Erbena: Jak se píše detektivní román. *Obrana Lidu*. 1970, **29**(14), s. 5.
- ŠKVORECKÝ, Josef. *Nápady čtenáře detektivek*. Purley: Rozmluvy, 1988. ISBN 0-946352-53-4.
- TIBITANZL, Jiří. Skutečnost a fikce Václava Erbena. *Signál*. 1990, **26**(40), s. 15.
- TODOROV, Tzvetan. *Poetika prózy*. Praha: Triáda, 2000. ISBN 80-86138-27-5.
- TOGNEROVÁ, Rajka. "První dáma" české detektivky aneb dvacet let s Horácem. *Vlasta*. 1987, **41**(2), S.19.